

Doba zápasu mezi snahami národně výchovnými a mezi západnickým umělectvím.

Povaha doby.

Nedlouho po Hálkově smrti ujímá se vedení v literatuře nová generace, která vtiskuje českému písemnictví ráz až do let devadesátých; podle obou vůdčích básníků, z nichž každý znamená zvláštní směr, jmenujeme ji pokolením Svatopluka Cecha a Jaroslava Vrchlického. Spisovatelé i učenci, hlásící se od sedmdesátých let o podíl v literatuře a vědě, přiřadovali se organicky a bez boje ke svým předchůdcům, účastníci se v týchž časopisech i sbírkách, zachovávajíc s nimi osobní přátelské styky, zejména pak pokračujíc v ideovém i uměleckém směru jejich. Duševní a literární vývoj generace Hálkovy a Nerudovy řízen byl dvěma protilehlými principy, jejichž polarita, spor a konečné vzájemné vyrovnání znamená vlastní ideové drama také pro generaci, následující. Principy těmi jsou jednak literární kosmopolitism, jednak směr vlastenecko-tradiční, přimykající se dílem k poesii lidové, dílem čerpající podněty ze staršího básnictví předbřeznového, dílem i z literatur slovanských. Oba tyto proudy jdou od sedmdesátých let vedle sebe i proti sobě, kdežto v generaci, seskupené kolem »Májů« šly spíše časově za sebou, na př. u Nerudy a u Světlé.

I stojí ra jedné straně t. zv. škola národní: přimyká se k rodné půdě a k domácí tradici literárními náměty a látkami, obrací se se zálibou k vlastenecké minulosti, má živý zájem pro veřejné boje kulturní snahy národů slovanských, bere podněty z politického života národního, propůjčujíc se občas i za mluvčí tendencí státoprávních, jazykově emancipačních, lidově demokratických. Tato t. zv. škola národní jde ruku v ruce s aktivním životem politickým 70. a 80. let, jež zahájila mladočeská strana v protikladě k staročeské pasivní opozici. Jestliže Hálek a Neruda byli srostlí s počátky mladočeského hnutí, souviseli nyní zástupci t. zv. národní školy s jeho největším rozmachem v 70. a 80. letech; Svat. Čech a El. Krásnohorská náleží k pozdějším »Národním listům« právě jako J. Neruda a V. Hálek k jejich počátkům. V těchto snahách jazykových, panslavistických, historicky tradičních setkávali se vlastenecko-národní básníci se svými předchůdci z doby buditelsko-romantické, a mnozí naplnili novější formy básnické, především veršové útvary byronské, starým obsahem ideovým, činíce nové době ústupky zmodernisováním tendence, na př. důslednějším demokratismem, odvážnější svobodomyšlností, pokrokovějším liberalismem. Svat. Čecha, předního představitele této školy možno na př. nazvat kollárovským byronistou.

Jiní z této skupiny převzali i umělecký princip vlastenecké romantiky a po stopách Čelakovského a Erbena přilnuli co nejtěsněji k písni a k baladě lidové, na př. J. V. Sládek, L. Quis a F. S. Procházka. S nimi co nejužší souvisí novelisté, kteří postupující cestou B. Němcové připravovali, byť neuměle, ale velice vydatně půdu slovesnému realismu podrobným studiem lidového života, přesným okreslováním jeho forem, vroucím vmýšlením do jeho duchovních názorů.

Jiná větev t. zv. národní školy přiklonila se k vlasteneckým dějinám, pokračující tím vlastně na dráze započaté V. Kl. Klicperou. J. K. Tylem, J. J. Markem. Leč k staršímu romantickému nadšení pro rytířský středověk, k citovému kultu minulosti národní, k zápalu pro práva jazyková přistoupily tu motivy nové. Již historičtí vyprávěči doby Nerudovy vynikli vroucí úctou k době husitské, bratrské a pobělohorské, a ta postupně se zvyšovala hlubším vědeckým poznáním těchto velikých období, svobodomyslnějším názorem na dějiny, až v osobě V. Beneše Třebízského kult ten došel vrcholu. Ježto pak k studiu národních dějin politických přistupovalo vždy větší měrou i poznání naší minulosti kulturní, obohacovala a prohlubovala se česká novelistika dějepisná také v tomto směru a dospěla, když užila i národopisného studia za vítanou pomůcku, až k evokacím minulosti, věrným až do detailů, k čemuž pěkným, ač skrovným náběhem bylo archaistické zbarvování řeči: Al. Jirásek, Z. Winter vyvrcholují tento směr. Také tato skupina historických novelistů dospěla naznačenou cestou v bezprostřední blízkost realismu.

Zvláště na Moravě promyšlen byl kritiky a učenci t. zv. směr národní prohloubeně a prohlášen byl s rozhodnou důsledností za spasné ozdravení českého písemnictví, jež by takto došlo rázovitosti ideové, látkové i slohové a zároveň přiblížilo se opět lidu; pohříchu nebylo na Moravě tvůrčích umělců slovesných, kteří by zásady ty proměnili v čin. Za to na Slovensku, kde kruté pronásledování maďarské seslilo starostlivý cit národní a nadšené smýšlení slovenské, postavili v nutné sebeobraně všichni básníci své tvořivé síly do služeb tohoto směru, i když si nepřiznávali vlivu českého, ano když v neblahém separatismu prohlášovali úplnou svéprávnost svého kmenového umění. Někteří, jako svéhlavý mluvčí jazykové a kulturní odlučky, lyrik a vyprávěč Sv. Hurban Vajanský, výmluvný pěvec slovenského zemanstva, vyjádřili tendenčně tyto zásady školy slovansko-národní, obracející se na východ; jiní, jako vroucí stoupenec shody československé, epik a dramatik Hviezdoslav, oslavitel lidové duše podtatranské, ztělesnili po stopách Sládkovičových názorně tyto ideály díly rázovitými; oba byli provázeni řadou vlastních žáků i epigonů starší vlastenecké romantiky.

Škola kosmopolitická byla protiváhou ke skupině básníků národních. Kosmopolitism nebyl v českém písemnictví novinkou; již K. H. Mácha uvedl jej k nám poeticky, V. B. Nebeský a K. Sabina teoreticky, J. Neruda a V. Hálek vstoupili do literatury hlučně pod jeho praporem, hájíce ho do radikálních krajností. Leč u všech těchto spisovatelů byl kosmopolitism takřka průchodním stadiem k individuálnímu umění národnímu; nyní však od doby »Lumíra« a od převahy J. Vrchlického a Jul. Zeyera v naší poesii stalo se světoobčanství, inspirované kulturami románských a germánských národů, uvědomělým a rozhodným směrem veliké skupiny literární. V ohledu látkovém byly nyní veškeré doby, veškeré země, veškeré národy, veškeré kultury stejně vítány a se stejnou láskou zpracovány; stilově saháno ke všem formám běžným v evropských literaturách od doby klasické a romantické; ideově čerpány podněty z nejrůznějších soustav myšlenkových, z nejrozmanitějších škol filozofických, z protilehlých názorů náboženských i vědeckých.

Zvláštního významu nabyl básnický kosmopolitism v národní vzdělanosti tím, že prováděl důsledně duchovní odněmčení, zdravou to reakci proti jednostrannému vlivu německé romantiky na básnictví obrozené i proti přílišnému podléhání školy Nerudovy vzorům německým. Jar. Vrchlický sblížil ducha českého po stoletích opět s uměleckou vzdělaností francouzskou a vlašskou, Josef V. Sládek uváděl k nám soustavněji písemnictví anglické, z něhož dotud u nás zdomácněli leda Shakespeare, Milton, Byron, ale i ti spíše v pojetí německém; Julius Zeyer se při svých dobrodružných výpravách středověkým světem láték i slohů důsledně vyhýbal oblasti německé. Krok tento neměl pouze dosah národní, an osvobozoval duchovně od nadvlády souseda a nepřitele, politicky potíraného, nýbrž značil i důležitý obrat umělecký. Básnictví české nabylo teprve nyní smyslové plnosti, kypré názornosti i řečnické síře: nevídanou měrou spříznilo se s uměním výtvarným, které je mocně inspirovalo; místo dotavadního postupu subjektivně improvisačního nastoupila uvědomělá práce umělecká, snažící se o výtvary co nejobjektivnější.

Zcela patrně projevoval český kosmopolitism poetický určité záliby a náklonnosti. Přimkl se rozhodně k básnické romantice a k jejím epigonům, neměl však valného porozumění pro literární realism, ba ozval se později důrazně proti naturalismu. Hověl hojnou měrou básnickému formalismu a přispěl neobyčejně k zdokonalení a obohacení české poetické řeči, veršové techniky, obrazové zásoby, tvarové rozmanitosti; při tom nejednou trpěla jazyková ryznost a výrazový svéráz, zvláště když mluva knižní pozbyla nadobro souvislosti s živým jazykem lidovým. Ideově, v příliš pestrém a tékavém svém eklekticismu, pohřešovalo literární světoobčanství namnoze jednoty a prohloubení. Tím-

to obratným se vmýšlením do cizích ideí, tímto stálým přizpůsobováním se různým výrazovým prostředkům byl básnický kosmopolitism takřka předurčen, aby vykonal velké služby tlumočnické a překladatelské, v nichž záleží hlavní jeho zásluha literární. J. Vrchlický i v této věci osvědčil se mistrem velkého slohu a náčelníkem skupiny.

Na rozdíl od t. zv. školy národní zůstávali básníci kosmopolitičtí vlažnější k otázkám denním a politickým, jako vůbec odmítali básnictví tendenční, třebaže jen stranicí od-půrců mohlo jim vyčítati nedostatek národního citu, který se projevil jak v řadě děl J. Vrchlického, tak zvláště s mo-hutnou a bolestnou silou u J. Zeyera. Také novodobé snahy demokratické nebyly v celku sympatické básníkům kosmo-politickým, přijímajícím v dědictví po romantice osamocení povýšené osobnosti umělce ve společnosti; toto v celku nedosti promyšlené nazírání zavedlo i podnět k po-drážděným básnickým projevům proti nechápající veřejno-sti a domněle nepřátelské kritice. Zvláštní národní české poměry ovšem nedovolovaly, aby tato izolace básníků pro-vedena byla do důsledků: ale přece nastalo touto cestou rozlišení básnického umění od zábavné četby, která upa-dala vždy více, ocitajíc se takřka výlučně v rukách spiso-vatelů podprůměrných a umělecky nicotných; u nich na-mnoze přežilé formy literární i myšlenkové směry dávno překonané nalézaly nový útulek. Tak dalo se hlavně v no-velistice a románě, kdež kosmopolitičtí básníci pracovali menší měrou než v lyrice a dramatě; výjimkou byl J. Zeyer, jenž však spíše se spokojoval obnovováním starších útvarů výpravných, než by byl vytvářel neb k nám uváděl formy nové.

Podobným rozvojovým okruhem jako písemnictví krásné prošly od sklonku 70. let i vědy duchovní a s nimi filosofie. I mezi jejich pěstiteli možno rozeznávati školu národní a kosmopolitickou. Ona lne spíše k tradicím národním, udržuje stálý styk s myšlenkami národního obrození, navazuje na předchůdce ze školy Jungmannovy a Palackého a nejen že se takřka výlučně omezuje na studium látek domácích, nýbrž i zdůrazňuje tendenční snahu zvyšovati národní uvědomění. Škola kosmopolitická, značící v této době vlastní pokrok, hlavně metodický, zachovává stále spojení s cizinou, od níž přijímá podněty školské i literární; namnoze i ona provádí myšlenkové odněmčení. Hledíc vysvětliti české jevy kulturní ze sou-vislosti s ostatním duchovním věkem evropským, vyšetřuje pečlivě vlivy cizí a vůbec přidržuje se cesty srovnáva-cí. Dochází však plného rozkvětu teprve když s heslem vě-deckého realismu provádí kritiku a revisi dotavadního vě-deckého i veřejného poznání. Do té doby dlužno položití soustavný výklad o české vědě posledního čtyřicetiletí, jenž nebude (na rozdíl od vylíčení literatury krásné) dělen do

dvou období a podle dvou generací. Neobyčejný význam pro vědu tohoto období mělo její definitivní oprostění od vědeckých ústavů a naukových orgánů vědy německé v Čechách; tato nauková emancipace, značená hlavně rozdělením pražské university r. 1882 — založení České akademie r. 1890 nemělo obdobných účinků, jak se očekávalo — znamená spolu počátek naprosté vědecké autonomie v Čechách.

Rozklad slovesné kultury vytvořené generací Sv. Čecha, Jar. Vrchlického a jejich epigonů proveden byl jednak realismem, který se nesměle a neurčitě hlásil od konce let osmdesátých, jednak obecným hnutím myšlenkovým, jež vyvrcholilo v pokrokářství let 90. a v »realismu« Masarykově a útočně hnalo na staré a zastaralé hodnoty životní i literární. Jest zajímavo, že z obcu předáků básnictví českého tradicionalista Svatopluk Čech pozdravil se sympatiemi nové proudy v českém vzduchu a byl mladou příchozí generací uznáván s úctou a láskou, kdežto dotavadní mluvčí nejmodernějšího evropanství Jaroslav Vrchlický rozešel se s mladými umělci nadobro a odsouzen byl příkře jako překážka svobodného rozvoje. Nebyl to nejmenší z tragických omylů tehdejší revoluce literární.

Literární orgány období Čechova a Vrchlického.

Pokolení, které následovalo po skupině Nerudově a Hájkově, vstoupilo do literatury jako jeho předchůdci řadou básnických almanachů. Z nich nejvýznačnější byl »Ruch«, jež r. 1868 vydal Josef V. Sládek; v něm, kromě méně významných spisovatelů, přihlásili se nově do literatury Sv. Čech, J. Goll, M. Krajiník, E. Mířiovský, L. Quis; mohutně národně politické uvědomění hlásí se z většiny básní a odlišuje sborník od slovesných projevů kosmopolitické školy Nerudovy. Řada nových básníků rozmnožena byla r. 1869, když z »Akademického čtenářského spolku« redakcí O. Hostinského, Sv. Čecha a V. Solce vyšel v příbuzném duchu »Almanach českého studentstva«, v kterém uváděla se potud neznámá jména B. Adámka, O. Hostinského a Z. Wintra (= V. Zikmuud). Ale již II. roč. »Ruchu«, redigovaný r. 1870 A. Čapkem a J. Dürichem, neznamenal příchodu významnějších básnických osobností, až na tři spisovatelky Alb. Dvořákovou-Mráčkovou, El. Krásnohorskou a B. Mühlsteinovou. Za to o rok později v podniku spíše krajiniském »Anemonkách, básních o mladiny jižních Čech« (1871), vydaných redakcí J. Kálala, J. Dunovského a Fr. Heritesa, vyskytla se řada vynikajících debutantů, mezi nimi Fr. Herites, J. Holeček a Jar. Vrchlický. Tito mladí jihočeští spisovatelé byli i jádrem III. ročníku »Ruchu«, jež sestavili J. Dürich, J. Kálal a J. R. Nejedlý r. 1873; vedle nich kupila se i nová generace básnická B. Jelínek, K. Kučera, O. Mokřý a R. Pokorný. Uvedení tu při-

spěvatelé almanachů vtiskli v 70. a 80. letech ráz české literaturě. (O památných těchto »Českých manifestačních almanaších v letech 50. až 70.« pojednal L. Quis ve »Květech« r. 1898.) K nim r. 1878 připojili se účastníci nového »Máje«, redigovaného Fr. Ulrichem a Fr. Kvapilem; Fr. Chalupa, V. A. Jung, A. Koukal, J. Kallus, Fr. Kvapil, K. Leger, A. Škampa, A. Šnajdauf hlásili se jako napodobitelé a epigoni J. Vrchlického a francouzských jeho vzorů k básnickému světoobčanství, ale obraceli nový a rozhodný zřetel k látkám a formám národní i umělé poesie slovanské. (Viz F. Strejčka stať »První česká moderna« v Čs. mod. filolog. 1911 a jeho monografii o »Lumírovcích« r. 1915.) Reakcí proti jednostrannému epigonství J. Vrchlického a proti mechanickému světoobčanství byly »almanachy moravské omladiny« »Zora« (1876, 1878 a 1885) vydané za redakce L. Čecha, J. Vařeky, Fr. Bílého, J. Herbena, J. Kabelíka, Fr. Roháčka atd. Mládež vychovaná na moravských gymnasiích, namnoze zásadami Fr. Bartoše, jemůž i II. roč. věnován, toužila po literatuře obsahem i duchem národní a hovící potřebám moravským. Že nejde o separatism, nýbrž o zdravé hnutí krajinské, vyložil v programním článku »O úkolu krásné literatury české na Moravě« L. Čech v II. roč. Z přispívatelů kromě redaktorů v poesii vynikli Fr. Táborský, J. Hudec, F. S. Procházka; v roč. I. otiskl i T. G. Masaryk rannou svou práci vědeckou. O smír mezi snahami »Máje« a úsilí »Zory« se za redakce Jana Hudce pokusil r. 1879 »Almanach české omladiny«, kam přispěli mladí básníci obou skupin a vedle nich nově L. Arietto, J. Červenka, V. A. Jung, F. X. Svoboda a M. A. Šimáček; jméno Heydukovo ve věnování, osoba redaktorova i duch předních příspěvků naznačovaly, že »národní« směr jest v převaze.

Vedle almanachů vábícih k sobě předem mladé debutanty, byly některé literární časopisy střediskem života slovesného. Ježto otevíraly své sloupce vedle básnictví i krásné próse, ježto mimo beletrii přinášely také stati popularisační a vkusně podané články vědeckých pracovníků, ježto tvorbu slovesnou doplňovaly i kritikou dávají o životě literárním úplnější obraz než básnické almanachy. V přední řadě jich stál »Lumír«, významnější ještě než jeho jmenovec řízený F. B. Mikovcem. Založen koncem r. 1872 J. Nerudou — V. Hálek propůjčil jen své jméno — přešel již v půli I. ročníku do rukou redakčního komitétu, skládajícího se z předních zástupců pokolení z »Ruchu« a z »Almanachu českého studentstva«: z O. Hostinského, Sv. Čecha, J. V. Sládka a S. Hellera. Když O. Hostinského na nějaký čas byl vystřídal J. Goll, a když J. V. Sládek z redakce vystoupil, přešlo vedení listu na Sv. Čecha a S. Hellera, ale již zase r. 1877 převzal »Lumír« jako výhradný majitel a redaktor J. V. Sládek a zůstal jím do r. 1898; tehdy za redakce V. Hladíka vstoupil »Lumír« do zcela jiné fáze vývojové. Hlavní

význam a nejpevnější charakter měl »Lumír« za 70. a 80. let, jako vlastní orgán školy kosmopolitické, kterou v něm nejskvěleji představovali Jar. Vrchlický a Jul. Zeyer (vedle nich a redaktora byli nejpilnějšími spolupracovníky B. Frída, Fr. Herites a J. Lier), ač i někteří přední zástupci školy t. zv. národní, na př. Heyduk, V. B. Třebízský, Al. Jirásek otiskovali tu své práce; cele se přimkla k »Lumíru« družina »Máje« z r. 1878. Vedle původního básnictví a novelistiky, vedle cenných a hojných ukázek poesie světové hlavně anglické a francouzské, vynikl »Lumír« obsažnými informacemi o cizím básnictví, drobnými uměleckými a populárně vědeckými statěmi psanými s jemným vkusem, důsledným a neohroženým hájením stanovisek čistě uměleckých bez ohledů utilitářských a národních; protivníci však, především E. Krásnohorská a I. Schulz v »Osvětě« 1879 a 1880 i R. Pokorný rozhorleně zavrhovali jeho kosmopolitismus a heslo »umění pro umění«, stavějíce pro tomu důsledný požadavek básnictví národního duchem i látkou. (Viz v »Lumíru« vzpomínky redaktorů bývalých i charakteristiky mrtvých zakladatelů a hl. monografii Strejčkovu »Lumírovci a jejich boje kolem r. 1880«, 1915.)

Blízko »Lumíru« stály »Květy«, jejichž oba zakladatelé Sv. Čech a S. Heller svou dobou také »Lumír« řídili; k nim přidružil se bratr Svatoplukův *Vladimír Čech* (1848—1905), jenž později vzbudil pozornost jako hlasatel etické kultury, propagované hlavně listem »Svědomy« (1897). »Květy«, nazvané podle ilustrovaného časopisu Hálkova, počaly vycházeti r. 1879 jako měsíčník a šetříce přísně požadavků uměleckých uměly shromazďovati přední zástupce obou skupin a při tom byly vždy přístupny mladým spisovatelům. Značný rozměr každého svazku, volnější vycházení než u »Lumíra« způsobily, že »Květy« jako sborník větších prací se staly opravdu archívem nové české tvorby básnické. Do r. 1899 zůstal Sv. Čech »pořadatelem básní a původní krásné prósy«, po té přešla celá redakce na Vladimíra Čecha a po jeho smrti na jeho syna Vladimíra Čecha ml.; v posledním období zúčastnili se redakce Jar. Kamper a V. Jiřina; r. 1915 »Květy« zanikly. [Viz Svatoplukovy upomínky na bratra Vladimíra v »Květech« (1905)]. K »Lumíru« a ke »Květům« řadí se »Ruch« (1879—1888), jenž za vedení Fr. Chalupy, Fr. Brožíka a Fr. Kvapila shromazďoval hlavně pokolení vystoupivší v »Máji« z r. 1878 a pracoval k těsnějšímu sblížení umění básnického i výtvarného, avšak propagoval kriticky i moderní realismus.

Vlastním střediskem t. zv. školy národní byla »Osvěta« (založ. 1871). Myšlena původně jako revue velkého slohu, jež měla objímatí vědu i literaturu, umění i politiku a vedle důkladných statí z nejrůznějších odborů vědních přináseti i přehledy a kritické posudky, »Osvěta« na samém počátku zařadila do svého rámce i beletrii prosaicickou a

veršovanou. Osoby jejího zakladatele a redaktora Václava Vlčka, jejích hlavních kritických mluvčích Ferd. Schulze, El. Krásnohorské a Fr. Zákreise vtiskovaly jí ráz v politice umírněný a konservativní, v literatuře idealistický a kněžsky konvenční; boj proti cizáctví, proti eklektickému kosmopolitismu, proti samoučelnému esteticismu, realistické smělosti v řešení mravních otázek by vždy z jejích znaků, a této literární teorii hověla i praxe projevovaná beletristickými příspěvky; nejrozlehlejší práce otiskl v »Osvětě« V. Vlček, F. Schulz, A. V. Šmilovský, V. B. Třebízský, A. Jirásek a K. V. Rais. Veliký význam měla »Osvěta« v 70. a 80. letech, kdy »Časopis českého musea« omezoval se na otiskování statí historických a literárně-dějepisných, jako jediná česká revue vědecká. Se stálým zřetelem k cizině slovanské i západní přinášela přehledy, charakteristiky, úvahy a kritické statí o politickém, vědeckém, literárním a hospodářském životě od předních učenců a novinářů našich. Neodvažovala se však ani důsledné kritiky ani reformní propagandy, a tak jejím článkům, vynikajícím spíše věcnou obsažností než osobitým výrazem, vadila většinou akademická ztrnulost. Jako byla v 80. letech »Osvěta« přední baštou boje proti kosmopolitismu a současné orgánem obranců pravosti podvržených rukopisných památek, tak postavila se v 90. letech ostře proti mladé generaci; v bojích těch pozbyla však váhy. Smrtí zakladatele »Osvěty« V. Vlčka r. 1908 změnil časopis řízení i ráz; redaktorem se stali F. A. Šubert a Adolf Srb, kteří otevřeli v kolísavém eklekticismu časopis i spisovatelům mladým a dali revui název »Vlčkova Osvěta«. Uspořádáním i sloučením vědy s beletrií podobá se »Osvětě« přísně katolický orgán kněžský »Vlast« (od r. 1884, redakcí Tomáše Škrdle); také odtud podniknuty útoky na kosmopolitické básníky české a to s hlediska náboženského a moralistního. S menšími nároky vystupoval populární časopis téhož směru brněnský »Obzor« (od r. 1878) založený a vedený Vladimírem Štastným a r. 1911—1913 obnovený jako »Nový obzor« Fr. Dohnalem. Archivem pro naukové i básnické práce mladého kněžstva moravského jest brněnské »Museum« (od r. 1884).

Zprostředkující stanovisko v otázkách literárních zaujaly velké obrázkové týdeníky, jež měly ráz listů t. zv. rodinných, starší »Světový« (viz svrchu) a nově založená »Zlatá Praha« (od r. 1884, do r. 1898 byl redaktorem Ferd. Schulz, po něm Jar. Kvapil, A. B. Dostal, V. Červinka a G. Pallas). »Zlatá Praha« přidržovala se směru umírněnějšího, »Světový« však za redakce M. A. Šimáčkovy (1884—1899) lnul k realistickému směru v české literatuře, propagoval ruský román, otvíral svoje sloupce rád mladým básníkům, až tu r. 1896 došlo k roztržce. Po zániku »Světového« a přechodu »Lumíra« do nových rukou, uchýlili se je-

jich spolupracovníci do dvou literárně populárních týdeníků do »Zvonu« (od r. 1899 za redakce M. A. Šimáčka a později F. S. Procházky) a do »Máje« (r. 1902—1914 za redakce Fr. Heritesa). Z nich »Zvon« sleduje i kriticky a polemicky literární směr svých zakladatelů, kdežto »Máj« obracel se spíše k nejširším vrstvám čtenářským.

Z literárních sbírek dlužno zvláště jmenovati Nerudou založené a Ed. Valečkou vydávané »Poetické besedy« (1883—1890), jež přinášely výlučně původní práce veršované pravidelně se stručnými charakteristikami auktorů; F. Šimáčkova »Kabinetní knihovna« (1884—1899), kde ukládali své veršované i prosaické práce hlavně přispěvatelé »Světozora«; Ottovu »Salonní bibliotéku« (od r. 1876) obdobného rázu, v níž vyšla většina děl J. Vrchlického; podobnou J. R. Vilínkovu »Novou bibliotéku spisů veršem i prósou« (1883—1888), která se však nezavírala ani překladům a její pokračování »Vilínkovu knihovnu« (od r. 1898); »Poetické besedy Máje« (r. 1908—1912), obsahující výhradně práce veršované a jejich pokračování »Hovory básníků« (od r. 1917 v redakci Jar. Boreckého, s charakteristikami auktorů), konečně opožděné »Knihy Zvonu« (od r. 1918 řízením F. S. Procházky). Sbírky novelistických prací jako »Libuše« (1872—1918) »Ottova laciná knihovna národní« (od r. 1872), »Zábavy večerní« (od r. 1880, rázu přísně katolického, podobně jako »Ludmila« od r. 1898), Šaškova »Moravská bibliotéka« (r. 1882—1908), »Přítel domoviny« (r. 1885—1915), Prombergrova »Moravsko-slezská kronika« (od r. 1890, původně »Slezská kronika) atd., hověly spíše potřebám lidového čtenářstva než přísně uměleckým požadavkům; k nim družily se četné soubory novelistických děl přeložených, o nichž bude teč na svých místech.

S literaturou v těsném styku byly některé organizace spisovatele: ke »Svatoboru« (založ. r. 1862), který dbá především o hmotnou podporu spisovatelů, a k »Umělecké besedě« (založ. r. 1863), jejíž význam od 80. let přesunuje se na pole společenské družnosti, přidružilo se velké stavovské středisko spisovatelů »Spolek českých spisovatelů beletristů Máje« (založ. r. 1887). Tu shromažďují se jmenovitě beletristé období Čechova a Vrchlického a jejich epigoni nejen za účelem hmotně stavovským a podpůrným, nýbrž i k činnosti vydavatelské a nakladatelské. R. 1890 zřízena byla na bohatém finančním základě, jež položil mecenáš Josef Hlávka, a rozdělena do IV tříd. (I. třída: filosofie, právníctví a dějepis; II. třída: matematika, vědy přírodní a lékařství; III. třída: jazykověda a literární dějepis; IV. třída: krásná literatura a umění) Česká Akademie pro vědy, slovesnost a umění. Na rozdíl od akademií jiných, přičleněna tam ke

třem třídám naukovým, třída IV., vyhrazená umění slovesnému, hudebnímu a výtvarnému. V čele jejím stál od počátku, mocně užívaje svého vlivu Jar. Vrchlický; kromě něho byli prvními členy řádnými ze spisovatelů Sv. Čech, Al. Jirásek a Fr. V. Jeřábek. Stranický ráz, jenž se objevil již při volbách členů a větší měrou ještě při udílení výročních cen, zavinil nejen stagnaci ve třídě, ale i resignaci některých vynikajících členů: Sv. Čecha, Jul. Zeyera a posléze J. S. Machara (viz Macharovu ostrou kritiku IV třídy České akademie v »Próse z r. 1906« [1907]). Celkem vykonala Česká akademie pro české slovesné umění velmi málo: význam má »Sborník světové poesie« (od r. 1891), cenná to sbírka překladů básnických, již péčí Akademie a redakcí J. Vrchlického a po něm. Ant. Klášterského vydává J. Otto. Přehledy činnosti Akademie podává od r. 1890 »Almanach České akademie«, v němž zvláště významné jsou každoroční vzpomínky na zemřelé členy. »Věstník České akademie« (od r. 1892) přináší kromě běžné kroniky drobné stati a přehledy vědecké.

Posléze mezi orgány slovesného rozvoje dlužno uvésti ještě některá přední nakladatelství, jimž náleží část zásluhy o zvýšený ruch knižní. S tradicemi nakladatelských a knihkupeckých závodů vlastenecké romantiky souvisí ještě nakladatelství Ignáce L. Kobra (1825—1866), jež, přesešší z Tábora do Prahy r. 1857, soustředilo kolem sebe veškeru starší generaci 60. let a representačně vystoupilo jednak »Národní bibliotékou« (1868—1894) a Riegrovým »Slovníkem naučným« (1859—1870). Mladší pokolení za vůdcovství Nerudova kupilo se od r. 1869 kolem nakladatelství Ed. Grégra a Dattela; to přešlo r. 1882 do rukou Edvarda Valečky (1841—1905), jenž se pokusil také jako šířitel česko-ruské vzájemnosti. Od 70. let pak stojí v popředí několik velikých firem nakladatelských, které staví v čelo svých četných literárních podniků vedle jmenovaných již časopisů a sbírek také hojně soubory beletristických překladů, nádherná díla illustrovaná, populární četbu lidovou, zejména pak sebrané spisy předních auktorů. Jsou to hlavně nakladatelé: Jan Otto (1841—1916), který nakladatelskou činnost zahájenu r. 1871 vyvrcholil vydáním monumentálního »Ottova Slovníka naučného« (viz níže při přehledu organizací vědeckých), »Ruskou«, »Anglickou« a »Světovou knihovnou« a sebranými díly J. Arbesa, Fr. Heritesa, Ad. Heyduka, Al. Jiráka, E. Krásnohorské, G. Preissové, J. V. Sládka, K. Světlé, bratří Mrštíků, V. Štecha, Jar. Vrchlického a Z. Wintra. (R. 1911 vydaný »Seznam knih a časopisů z let 1871—1911« přináší vedle statí vzpomínkových a vzorného knihopisu i stať Alb. Pražáka »Čtyřicet let české literatury v Ottově nákladu«). Podobný nakladatelský program má vznikem spřízněná »Česká grafická společnost Unie« (od r. 1902), v jejímž nákladě vyšla díla B. Kaminské-

ho, J. Liera, B. Vikové Kunětické, S. Podlipské, F. S. Procházký, K. V. Raise, Ant. Staška, R. Svobodové, F. X. Šaldy, M. A. Šimáčka, J. Thomayera a Jul. Zeyera. K četným svým podnikům publicistickým a literárním připojil v 70. letech vynikající žurnalista Fr. Šimáček také nakladatelství, za jeho dědice *Bohuslava Šimáčka* a za nového společníka závodu *E. Solce* vydány byly také spisy B. Vikové-Kunětické, J. S. Machara, L. Stroupežnického, A. V. Šmilovského, V. Vlčka a dramata Jar. Vrchlickeho. Též firma Josefa R. Vlčinka, jež dlouho pěstovala hlavně humoristiku a spisy pro mládež, vydává za řízení syna zakladatelova *Josefa R. Vlčinka* ml. (* 1860) sebranou prósu J. Klecandy, K. Klostermanna, T. Novákové a F. X. Svobody, jakož i přední románopisce světové. Nakladatelství *Fr. Topiče* (* 1838, nakl. od r. 1886) proslulo jmenovitě sebranými díly Sv. Čecha, V. Dyka, J. Herrmanna, J. Holečka, K. Legera, J. Nerudy a V. Beneše Třebízského. O nakladatelských podnicích, těsně souvisících s myšlenkovými proudy v literatuře let posledních, bude řeč na svém místě.

Svatopluk Čech a básníci školy národní.

Když v »Ruchu« a v »Almanachu českého studentstva« vstupovalo do českého básnictví nové pokolení, tušila kritika s obecností, že největší uměleckou osobností z mladých příchozích jest Svatoopluk Čech: tolik forem lyriky i epiky ovládala pevná ruka zralého začátečníka, tolik tradičních myšlenek českých proměněno tu bylo v básnický tvar pokročilým uměním evropským, tolik lidské opravdovosti tajilo se zde pod jinošským kvasem poetovým. První větší skladby básnické z počátku let 70. naplnily a převýšily tyto všecky naděje do debutanta skládané, zvláště když se Svatoopluk Čech oprostil od dekorační exotičnosti, zakotvil pevně v domácí půdě, a když obecně evropské problémy ustoupily u něho naléhavým otázkám české minulosti i přítomnosti. České vzdělanstvo nacházelo v Čechových dílech po myšlenkové i citové stránce vše, co přejalo dědictvím z národního obrození, ale i vše, co si osvojilo ze současné kultury evropské; zvláště politické snahy a tužby českého svobodomyšlného demokratismu, panslavistické dychtění potlačovaných synů malého národa, sociální smysl pro spravedlnost docházely v Čechově poesii nejen věrného, ale i vzletného výrazu. Povaze a vkusu doby hověly také umělecké prostředky Svatopluka Čecha, jeho široká výmluvnost řečnická, jeho sytá a názorná barvitost, jeho formalisticky uhlazená a zdobná dikce, v čemž ve všem se jeho umění nannozce shodovalo se skvělým verbalismem současných básníků kosmopolitických, lišíc se od nich přece větší přístupností ideovou a prostší citovou náplní. Takto v básnickém díle Svatopluka Čecha jest obsažen vainý díl duševního ob-

sahu českého let 70. a 80., a odtud plynula též neobyčejná popularnost Čechova, svádějící namnoze k přeceňování jeho uměleckých hodnot. I byl skromný samotář a přísný auto-kritik Svatopluk Čech prohlašován za největšího básníka své doby, ba staven proti uměleckým kosmopolitům, k nimž sám osobně i literárně zachovával vztahy uctivého přátelství. Seskupili-li se kolem něho a v jeho blízkosti četní básníci školy t. zv. národní, byla vzájemná shoda spíše v ideích a tendencích než ve slohu. I v těchto výkladech budou v souvislosti s ním charakterisováni spříznění veršovci a básníci; také slovenští poetové tohoto období, kteří vesměs byli inspirováni národně tradičními tendencemi, zařazují se v jeho sousedství.

Svatopluk Čech (1846—1908) narodil se dne 21. února 1846 v Ostředku u Benešova jako syn hospodářského úředníka Františka Čecha, potomka selského rodu z Peruce, a Kláry Čechové, roz. Rakové, dcery úřednické rodiny. Dětství strávil na Skalce u Třebenic, v Bezděkové v Pošumaví, v Peruci, v Struhařově a v Jezeře; tato posledně jmenovaná místa byla opět v blízkosti Ostředku; v Postupicích na Benešovsku počal Svatopluk Čech chodit do školy, v ní pokračoval v Litni a ve Vraném. V letech 1856—1858 navštěvoval v Litoměřicích školu normální a první třídu gymnasiální; na podzim r. 1858 vstoupil do pražského studentského konviktu a na novoměstské gymnasium piaristické, kdež dostudoval a r. 1865 maturoval. Na gymnasiu nabyt značného rozhledu literárního, byl členem různých »studentských kroužků básnických« a sám veršoval, ano r. 1864 vystoupil na veřejnost s pseudonymem S. Rak básní »Vánoční sen«. Vstoupiv na právnickou fakultu, Čech věnoval se hlavně literatuře; r. 1866 básní »Otrokyně« v »Lumíru« a r. 1867 její definitivní podobou s názvem »Kandiotky«, otištěnou v Hálkových »Květech« objevil se mezi básníky mladé generace; plně své básnické umění projevil příspěvky v »Almanachu českého studentstva«. R. 1870 a 1871 byl redaktorem »Světozora«, r. 1872 advokátním koncipientem ve Slaném, od r. 1873, kdy převzal řízení »Lumíra«, koncipientem v Praze, r. 1878 zřekl se nadobro dráhy právnické. R. 1874 vykonal studijní cestu přes Polsko a Ukrajinu k Černému moři, na Kavkaz a do Cařihradu; koncem r. 1878 založil s bratrem Vladimírem měsíčník »Květy«, kdež uložil nejlepší své práce poetické i nejdelší své povídky. R. 1881 procestoval Moravu, r. 1882 vydal se do Dánska po stopách královny Dagmary a zajel i do Anglie, r. 1886 prošel jižní Čechy, r. 1899 navštívil Francii. V letech 1895—1903 žil ve venkovském zátíší v Obříství u Mělníka, od 1903 střídal samotu v Troji s pobytem v Praze. Uprostřed práce a hojných rozdělaných plánů zemřel v Praze 23. února 1908 a pohřben jest na Vyšehradě. Jeho smrt, jako již před tím 50. a 60. zrozeniny, zavdala podnět k velkým spontánním oslavám všenárodním.

Literární činnost Sv. Čecha, která v mladších letech jest doplňována žurnalistickou feuilletonistikou a po celý život prací redaktorskou, obsahuje spisy dílem veršované, dílem prosaické; vůdčí význam však mají jen Čechovy knihy básnické.

V nejčasnějších svých počátcích — nejstarší sahají do r. 1862 — kolísal Sv. Čech mezi úsečným slohem prstonárodní písně české a barvitou rétorikou exotických a svobodomyslných epigonů »Mladého Německa«; psal malé balady, čerpané buď z východu nebo z vlasteneckých dějin vyhrocuje je politicky tendenčně; pokoušel se o krajně subjektivní román ve verších po způsobě byronovců (»Anonym«, »Nic«, »Nemo«, vesměs ve zlomcích); zpracovával Shakespearovým slohem výjevy z přemyslovské i ruské historie (»Svár bratří« a dvojí »Dimitrij«). (Čechovy »Prvotiny«, ve 2 sv. vydal r. 1913 a 1919 Ferd. Strejček.) Cyklická »Bouře« (1869) osnována jest čistě literárně z knižních motivů a z intuitivního tušení živelných hrůz, uvolňujících i vášně v člověku; střídání dialogu s písněmi nedopustilo rozvíti jednotného slohu epického. Volně navjenným cyklem jsou i »Snové« (1872), v nichž z pestré směsi vážných i rozmarných vidin nejostřeji se rýsují dějinné obrazy zápasu za svobodu. R. 1873 vystoupil Svatopluk Čech jako zralý umělec velkou epopejí »Adamité« (knižně 1874, samost. až 1897). Námět vyvolený z českých dějin reformačních, zkázy to adamitské sekty nad Nežárkou zbraněmi tábořskými, přeodstatní básník hojnou reflexí sociální, náboženskou a filosofickou v látku ryze moderní a zpracoval techniku byronskou s neobyčejným bohatstvím výmluvného a malebného slova, klenotnický propracovaného detailu, vzbroušeného umění veršového; vliv některých moderních básníků, zvláště Hamerlinga a Meissnera byly zpracovány tvořivou osobností českou. Celý budoucí básník obsažen jest in nuce v tomto díle; i nadále za látkami těsně souvisícími s přítomností neb minulostí českou či slovanskou ukryt bude palčivý problém, jež básník osvětlí a rozřeší spíše rétoricky než psychologicky či filosoficky; vždy při ději celkem skrovném, upraveném do řady efektních výjevů, naide si záminku k sytému, až přesycenému líčení přírodních krás, kulturních jednotlivostí, životních rekvisit, vždy poněkud schématicky kreslené postavy zejména ženské budou tíhnouti k optimistickému vyrovnání kontrastů velice důrazně položených; vždy vyzní díla mohutným oslavením ideálů humanitních, demokratických, svobodomyslných, nejčastěji však panslavistických nebo česky politických. Těsně k Byronovi a jiným romantikům, skládajícím »biblická mysteria«, přimkl se Svatopluk Čech legendárním »Andělem« (1874) s látkou z Genese, s hořkou filosofií lásky a s nádhernou výpravou slovní a veršovou. »Básně« (1874) shrnu-

ly kromě drobnější lyriky a epiky tato mladistvá díla mí-
strovská: »Bouře«, »Sny«, »Adamity« a »Anděla«.

Mnohem bohatší žeh obsahoval ještě druhý soubor Čechův, »Nová sbírka veršovaných prací« (1880).

Ve veršované novele »Čerkesu« (1875, knižně 1886) uchyluje se po stopách ruských byronistů na Kavkaz a umísťuje příběh lásky a pomsty do skvělých krajinomaleb východních; slavjanofilské snahy a naděje opěvá visionářská »Zimní noc« (1879). V ponuré námořské alegorii »Evropě« (1878, kn. 1880) o tragickém rozvratu a konci lodí sociálních vyvrženců rozsuzuje mohutně sociální rozvrat sestárlé Evropy a staví proti teroru a násilnému revolucionářství komunistů evangelium společenského pokroku v duchu dělné humanity. Pak však se definitivně obrací k půdě české. V idylickém výpravování rámcovém »Ve stínu lípy« (1879, kn. 1886) pospíchá do venkovského svého domova a se šťastným humorem i měkkou citovostí předvádí galerii našich lidových postav. V rapsodické skladbě historické se středem skvěle řečnickým, v »Žižkově« (1879), navazuje na »Adamity« a vybírá z husitských dějin epizodu, v níž se projevuje vítězství lidskosti nad příkrostití válečnickou.

Cestu nábožensko národní revoluce české sledoval až k jejímu pádu ve »Václavu z Michalovic« (1880, kniž. 1882), rozlehlém eposu z pobělohorské protireformace, kdež ukázal co nejsytější malbu ovzduší dobového, co nejtragičtější pochopení českých dějin národních a náboženských; ale skvělý a výmluvný malíř slovem nedovedl ukryti mezi svého umění psychologického. »Slavie« (1882, knižně 1884), opakující a ideově zúžující alegorický rámeček »Evropy«, zaměnila její břitkou kritiku společenskou za panslavistický utopismus, upomínající na Kollára. Z hloubek slovanského vědomí Čechova a z politicko národní snahy dáti vlastním krajanům výstrahu dějinnými událostmi pokrevenců pobaltských, vyrostlo rozměrné romantické epos středověké z dánsko-slovanských dějin »Dagmar« (1883—1884 kn. 1885), při veškeré snaze o pečlivou charakteristiku líbezného rekyně (na niž poukázali již J. F. Vocel) slovanské rozběhlo se však v řadu malebných jednotlivostí skvělých v líčení středověkého severu. Český venkov, opěvovaný již »Ve stínu lípy«, leč uprostřed moderních sporů hospodářských, pojatých především národnostně, vrátil se v sociální idyle tragického rozuzlení v »Lešetinském kováři« (1883 konfiskován, propuštěn až 1899), kde básník nejvíce se přiblížil duchu poesie lidové.

Velké koncepce básnické vystřídány byly skladbami satirickými, většinou ve formě rozmarňé, místy burleskní báňorky. Z nich zachovávají cyklické »Petřklíče« (1883) s látkou domácí a indické epos zvířecí, »Hanumana« (1884) lehkou hru heinovské veršované pohádky, posmívající se

lověku vůbec, kdežto »Š o t e k« (1886, samostatně nevydán). Kratochvílná historie o ptáku Velikánu 'elikánoviči« (1889) obmezují se na české poměry a ronásledují je vtipně, ale bez útočné odvahy. Vážné rouho má jen nedosti životná »P r a v d a« (1885, kn. 1886); sara v těchto dílech jest většinou literární a vědecká.

Rok 1887 zahajuje cykly lyricko tendenčních básní, čeráných přímo z vření politického, společenského a náboženského a obražejících názory mladočeské strany při příhodu hnutí pokrokového. Prudce mužné »J i t ě n ě p í s n ě« (1887) jsou politické chansons, sloužící národnosti a všesloanské politice; hlubší a myšlenkově těžší »N o v é p í s n ě« (1888) vynikají i reflexí sociální; nejpobulárnější z děl echových »P í s n ě o t r o k a« (1895, dosud 31 vyd.) slučují e velmi průhledném symbolu otroctví na barevném výchoě sociální, ale především národní revoltu proti vládnoucímu bezpráví rakouských utiskovatelů s velkou silou rozorleného patosu a uraženého vědomí mravního: stařecká esignace se hlásí ve výlučně meditativních »M o d l i t á c h k N e z n á m ě m u« (1896), posvěcených přemítání o áhadách vesmíra a vyznívajících panteismem a humanitou.

Souběžně vznikaly idylické skladby Čechovy, pokračující a dráže cyklu »V e s t í n u l í p y« a »L e š e t í n s k é h o k o v á ř e«; zpomínkový živel v nich sílil, tendence vyhraňovala se sociální meliorism, v národní humanitu, v náboženskou náselivost. Jsou to: venkovský obrázek, podložený otázkou o možnosti české národní šlechty se zápornou odpovědí čitě demokratickou, »Z p ě v n í k J a n a B u r i a n a« (1887, n. 1894); autobiografická selanka z národního obrození arhaistického zabarvení, složená v hexametrech časoměrných V á c l a v Ž i v s a« (1889—1891, kn. 1901); staromodní idyla lyrickými vložkami »S n í h« (1894, kn. 1900); cyklická ada venkovských obrázků »S e k á č i« (1903), přenášeující mylenky »P í s n ě o t r o k a« mezi selské dělnictvo, ale ulamující im hrot revoluční. Dětem se dostalo od Sv. Čecha veršované alegorické báchorky »O č a r o v n ě m p a v o u k u« (1896).

Poslední práce Čechovy zůstaly zlomky, zejména pak nich velkolepě založená, ale neprávem do scénické trojktové formy vtěsnaná a nedokončená epopeje z husitských lob, »R o h á č n a S i o n ě« (1898—1899), kterou básník v poledních letech života podstatně předělával, aniž dospěl k ypracování závěrečného dějství čtvrtého. Z pozůstalosti básíkovy r. 1908 byly vydány: životní vyznání stařeckých let D o s v ě t a š i r ě h o«, panslavistická alegorie o 9 oddílech S t e p e a úryvek komického eposu »D í v ě í v á l k a«. (Otišěny vesměs v XXXVII. a XXX. díle sebr. spisů.)

[V souborném vydání děl Čechových jsou jeho drobné básně, značně roztroušeny; některé přiřazeny k »Lešetínskému kováři« (II. sv.): »Jitní písně« a »Nové písně« vloženy e 7 cestovními skladbami k cyklu »Ve stínu lípy« (sv. X.),

•Písně otroka« a »Modlitby k Neznámému« tvoří se »Sekáči« a »Sněhem« zvláštní díl (XVI.); konečně do sv. XIX. vedle »Zpěvníku Jana Buriana«, »Kratochvilné historie« a »O čarovném pavouku« zařadil Sv. Čech výběr svých přečetných veršů příležitostných. Doplnkem k tomu jest ve vyd. posmrtném sv. XXIV. obsahující hlavně básnickovy nejstarší verše a druhou serii skladeb příležitostných; do sv. XXVII. vřazeny kromě »Roháče na Sioně« zlomky z l. 1867—1890; kdežto do sv. XXX. vloženy básně z l. 1900—1908, na malou výjimku pouhé to zlomky.]

Ačkoliv veliká většina básnických děl Sv. Čecha užívá rámce epického — jest u něho zastoupeno epos historické i romantické, idylické i reflexivní, byronská veršovaná povídka i dějové alegorie, komické epos i cyklus romancí — přece není básník v pravém slova smyslu epikem: detail pravidelně popisný, odbočka rétorická, rozvlácnost tendenční, živel lyrický ruší nejčastěji jednotu i prostotu osnovy.

Ani v próse nevytvořil Sv. Čech kompozice mohutnější, kde se o ni pokusil, tam ztroskotal, tak v obou souběžných románech z umělecké bohémy, v burleskním »K a n d i d á t u n e s m r t e l n o s t i« (1879, kniž. 1884) a tragicky osnovaném, ale jenom chvatně a provisorně dokončeném »I k a r u« (1885, knižně až r. 1908). Zdařilá jest jeho novelistika, jejíž romantický idealismus, namnoze maskovaný velmi podrobnou kresbou skutečnosti, obestřen jest buď mělkou, skoro ženskou melancholií nebo šelmovským, satiricky přístřeným humorem; autobiograficky vyhrocené postavy mladých snílků, svěží, poněkud sentimentální hlavičky divčičí a staromódní figurky z kancelářů, venkovských újezdů a šlechtických sídel lemovány jsou často arabeskami, prozrazujícími původ feuilletonistický. Několik prací povídkových rozrostlo se až k hranici románu; humor a sentimentalita obklopují v nich děje, psychologicky jen skrovně motivované a načrtnuté spíše genrově než realisticky. Od začátečnické figurkářské kresby z Nerudovy školy, »P a n B o l e h l a v a j e h o s v ě t.« (1871) postoupil Čech přes obraz ze života panstva a občanstva se sociálními problémy v pozadí »M e z i k n i h a m i a l i d m i« (1874) k mistrovskému kusu »J e s t ř á b c o n t r a H r d l i č k a« (1876), jejíž přezval »povídkou z registratury« a kromě rodinných vzpomínek naplnil melancholií starodávného vybraného světa, hynoucího vlastní životní neschopností ve spárech sprostých kořistníků plebejských. Hlavní sbírkou Čechovy novelistické prósy jsou jeho čtyřdílné »P o v í d k y, a r a b e s k y a h u m o r e s k y« (1878—1883), k nim se druží »N ě k o l i k d r o b n ý c h p o v í d e k« (1884), »H u m o r e s k y, s a t i r y a d r o b n ě č r t y« (1887), »R ů z n ě č r t y ž e r t o v n ě i v á ž n ě« (1887), »N ě k o l i k p o v í d e k a r ů z n ý c h č r t« (1888) a »R ů z n á p r o s a« (1895); v »S e b r. s p i s e c h« sestavil básník tuto novelistiku do 3 sv. »větší prósy«, do 4 knih »povídka a črt«; [k tomu přistupuje

ve vydání posmrtném »Ikaros« (XXI.), »Povídky a humoresky« (XXII.), »Satiry a různé črty« (XXV.), »Poslední knihy povídek a črt« (XXIX.)].

Samostatnou skupinu v próse Čechově skládají »Výlety pana Broučka«, burleskní to povídky satiricky podmalované, jejichž situační humor, ovíjející dobrodružně komickou postavu pražského šosáčka, založen jest na velice smělé fantasi, rozvádějící motiv cyranovský o pouti do měsíce, pak do zašlých věků, až konečně se celek mění v cyklus cestopisný: »Výlet páně Broučkův do měsíce« (1836, kniž. nevydán), »Pravý výlet pana Broučka do měsíce« (1838), »Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do patnáctého století« (1838), »Pestré cesty po Čechách prací Matěje Broučka a společníků« (1891) a »Matěj Brouček na výstavě« (1892). »Pestré cesty po Čechách«, které se z rámce t. zv. broučkiád celkem vymykají, byly projektovány jako volná řada novelisticko-cestopisných obrazů přerušovaných občas básněmi i epizodami memoarovými. (Jak použil Sv. Čech pro »Pestré cesty« svých zápisků z r. 1889, ukazuje F. Strejčekem vydané »Cestovní poznámky Sv. Čecha« [1910].) Oba tyto druhy, cestopis i vzpomínky, jsou hojně zastoupeny v Čechově próse. Cestopisné jeho soubory vyšly s názvy »Kresby z cest« (1884), »Upomínky z Východu« (1885) a »Několik obrázků moravských« (1884), první dva svazky vyprávějí hlavně o zkušenostech pouti kavkazské, v sebraných spisech sloučeny jsou s črtami memoarovými do 3 sv. »Vzpomínek z cest a života« (v. níže). Největší autobiografické dílo Čechovo jest nuzným románovým rámcem uzavřený »Druhý květ« (1893 a 1899). Křehká něha, tklivá důvěrnost a teplé vystižení ducha 50. a 60. let dodávají všem jeho vzpomínkovým črtám zvláštního půvabu; cestopisy prozrazují hlavně básníka-romantika, skvělého malíře slovem a panslavistického nadšence.

Z příležitostné své prósy zařadil Sv. Čech sám do sebraných spisů pouze několik cyklických feuilletonů »Studium typů« a »Různé barvy« z l. 1893. Jeho feuilletonistická činnost v »Pokroku« (1870) a v »Nár. listech« (1880, 1882, 1886, 1890, 1892—1894) byla dosti hojná a vykazovala vedle volných rozmarných causerií časové epištoly a glosy, národopisné feuilletony a posudky kritické. O literárních novinkách českých psal Sv. Čech stručně, blahovonně, prostě informačně do »Květů« v l. 1879—1885. Přehled veškeré této feuilletonistiky podává »Prósa poučná a příležitostná«, zařazená F. Strejčkem jako XXVIII. sv. do sebr. spisů, sem pojat i otisk volně zpracované knihy lidovýchovné, »Oběti pověry« z r. 1871.

Mnohem větší měrou než kterýkoliv básník druhé polovice XIX. věku souvisí Svatopluk Čech s poesíí národního obrození. Sám hlásil se opětovně a vřele ke dvěma poetům

tak různorodým, jako byli Jan Kollár a Karel Hynek Mácha; vskutku závisel na onom v nejednom směru ideově, na tomto umělecky. Za vlivu otceva i své mladistvé četby stal se Sv. Čech záhy stoupencem a pak i hlasatelem myšlenky všeslovanské v duchu Kollárový vzájemnosti; v ní spatřoval vlastní politické řešení české otázky, zároveň i klíč k problému rovnováhy evropské. Nejinak než Kollárovi jest i Sv. Čechovi vzájemnost a jednota všeslovanská výrazem humanitního názoru na dějiny i na mravnost; kdežto však u onoho proniká prvek náboženský, hlásí se u Sv. Čecha spíše zdůvodnění historicko-tradiční, hlavně v době poslední, ale přece uznává přirozené právo obrany. Byl-li však Kollár básník předběznový, přinesl si Sv. Čech již z domova politické idee roku osmačtyřicátého, který hluboce zasáhl do osudů celé rodiny: demokratism a liberalism, požadavek svobody náboženské a společenské, odpor k zjevenému a církevnímu náboženství. Silněji než kterýkoliv z jeho současníků hlásil se Sv. Čech, v podstatě nacionalista a liberál, k požadavku sociální spravedlnosti; požadoval jí zvláště pro dělníka, »hrdinu budoucnosti«, ač stavu selskému, z něhož vzešli jeho předkové, uchoval vždy sympatie nejvřelejší. Čechovo uvědomění občanské stalo se korektivem jeho původního byronství, zavádějícího často k trpné osamocení a sebetrýznivému individualismu; jiným prostředkem mravní sebezáchovy se mu stal mocný smysl tradiční, který stále spínal jej s minulostí vlasti a národa. Leccos z toho zbarveno jest romanticky: Čechův demokratism souvisí co nejtěsněji s láskou k venkovu, s roztouženým steskem měšťáka po ztraceném ráji přírodním, s kultem lidové písně; jeho vlastenectví opírá se o velice živý historism, v němž však zřetelněji než u básníků předběznových proniká záliba pro českou reformaci a její tragickou dohru v protireformaci. I lze Sv. Čecha právem nazývat »posledním básníkem národního obrození«.

Také K. H. Mácha byl již miláčkem básníka otce, a jeho spisy náležely k nejsilnějším dojmům Čechovy mladistvé četby. Myšlenkově si z něho Čech osvojil nemnoho, hlavně typ samotářského a snivého básníka, žijícího v elegických dumách o ztracené mladosti a v odporu k šosáckému okolí, pak blouznivé horování o krásách divoké přírody málo dotčené člověkem. Ale mocnější byl jiný podnět Máchův: uvedl Čecha k ruským a polským byronistům, kteří měli zvláště mocný vliv, z nich Krasiški, Lermontov a Puškin působili nejvíce. Forma byronské veršované povídky se skromnou epickou nití, ale s hojnými odbočkami krajinnáskými i reflexivními, široký a obrazy přetížený proud řeči básnické, nespoutaná záliba pro rozlehlé popisy, sklon k hlučné a rétorické deklamaci — to vše váže Sv. Čecha ke křídlu byronistů. Sv. Čech dospěl však umění daleko objektivnějšího než shledáváme u Byrona a u jeho východ-

ních vyznavačů. Již němečtí učitelé Čechova mládí, hlavně Lenau a Hamerling, ukázali mu, kterak naplniti epiku rušnějším životem moderním, a právě v jejich stopách daly se mu výpravné skladby dějinné silného vnitřního napětí, v nichž dialog až dramatický udržuje stálý zájem čtenářův o problémy řešené naléhavě, a kde malebný popis hovoří smyslově názorně potřebě. Kolem r. 1880, v době, kdy vznikla »Evropa«, »Žižka«, »Václav z Michalovic«, byly Čechovy tvůrčí síly na vrcholu; pak nastalo netoliko chabnutí jeho epického daru, ale i pohasínání plamene inspiračního; básník již od mladosti trpěl mukami nad tím, že inspirace, až vášnivě prudká při první koncepci, nevydržela při provádění díla a musila býti nahrazována studeným a akademickým úsilím kombinačním.

Slohově zdokonalil Čech rozhodně českou mluvu básnickou; proti Hádkovi a Nerudovi položil zvláštní váhu na přesnost verše a plnost rýmu, jakož i na logiku a důslednost obrazu básnického. Při tom nelze upříti, že ra nejednom místě jeho bohatství působí přeplněně, jeho verš akademicky a zevně, jeho obrazy únavně a barokně. Sv. Čech občas cítil tihu této strojené umělosti svého slohu a hledal protiváhu proti ní, jednak příklonou k poesii prostonárodní, jednak v lehké hře rozmaru. Jestliže ona se mu nedařila, zaváděje ho k nasládlé titěrnosti, osvědčil se v této mistrem stejně původním jako půvabným; svěží rozmar, vtipná satira, staromodní gracie jeho básnických báchorek stojí v naší literatuře osamoceně. Vůbec působil Sv. Čech mocněji ideově a tendenčně než umělecky; jeho technické obohacení české poesie splynulo s příbuznou, ale ještě mnohem hojnější básnickou reformou J. Vrchlického, jenž rovněž spěl k amplifikaci slova básnického.

Osobnost Svatopluka Čecha, umělecky příkladná neúprosnou autokritikou, přísným svědomím technickým, posvátnou úctou k majestátu poesie, nenáleží pouze do dějin slovesných; i v české historii politické znamená mnoho tento buditel národní cti a sebekázně, tento věrný strážce dějinného odkazu, tento tušitel státní samostatnosti a vychovatel k ní.

Vlastní literární žáky Čechovy poznáme spíše podle jejich námětů látek, ideí a tendencí než podle formy poetické; jest jich však mnohem méně, než dalo by se očekávatí při veliké oblibě jeho děl v Čechách.

[Sebrané spisy Sv. Čecha vyšly za vlastní redakce básníkovy v souborném vydání o XX svazcích v letech 1899—1908. R. 1908—1910 vydáno hlavně péčí Ferd. Střejčka dalších 10 sv. (XXI—XXX) »vydání posmrtného«, čímž vyčerpáno nejen vše, co básník otiskl, ale i mnoho z rukopisné pozůstalosti. Z korespondence Čechovy vydáno posud málo; listy jeho J. Wünschovi otiskl »Zvon« r. 1908. Životopisci Čechovu podávají hojně zpráv některé vlastní

práce básnickovy, kromě »Druhého květu« zvláště »Cesty Václava Maliny do minulosti« v »Pestrých cestách«, »Z dávných vzpomínek« a »Z upomínek na bratra Vladimíra« a z básnických děl »Snih« a zvláště »Václav Živsa«; pokud možno užívati »Václava Živsy« za životopisný pramen, vyložil pěkně K. Bořecký v programu gymn. v Přerově r. 1904; k tomu druží se vzpomínky některých jeho přátel hlavně S. Hellera v knize »Z minulé doby« (1916); po smrti básnikově (1908) vydal spolek Máj celou sbírku vzpomínek jeho přátel. Na základě těchto i jiných namnoze původních pramenů vznikly obě objemnější knihy o Sv. Čechovi, v nichž nad kritickým oceněním převládá látka životopisná: méně spolehlivá, leč cenným knihopisem opatřená monografie V. Flajšhans, Svatopluk Čech. Dílo a člověk (1906) a velmi pečlivé a rozsáhlé dílo piety, Ferd. Strejček, O Svatopluku Čechovi (1908), F. Strejček, Čechův vydavatel, věnoval jeho životu i dílu mnoho studií a vydal hlavní díla Čechova ve »Sběrce souvislé četby školní« s cennými literárními dějepisnými úvody. Tyto knihy doplňují obšírnější články časopisecké: Voborníkův v »Osvětě« 1906, německý Sutnarův v »Österreichisch-Ungarische Revue« 1897; pak dvě kriticky syntetické studie psané s moderního hlediska, F. X. Šaldova v »Duši a díle« (1913) a O. Theerova v »České revui« 1908. Velké monografie Arna Nováka, Svatopluk Čech. Dílo a osobnost, vyšel 1921 díl 1. sahající až k »Evropě«.]

Mezi básníky kruhu Čechova dlužno především jmenovati několik důvěrných přátel jeho mladosti. Již dětská léta trávil s ním Otakar Červinka (1846—1915), talent po výtce výpravný. Jeho velké epické skladby, reflexivní »Jan z Dubé« (1872), hutně dějový »Jan Žižka z Kalichu« (1875) a »Husitská svatba« (1884) čerpány jsou z dějin husitských a dospívají od matného byronství k jadrnému pojetí české minulosti náboženské: z přítomnosti vyvážil látku pro veršovaný obraz romantického blouznilství »Aleš Romanov« (1881) v rámci českého venkova a se zajímavým vylíčením r. 1848, i pro autografickou povídku veršem »Pohádka života« (1892); posmrtný soubor »Povídky veršem« (1917, se studií a knihopisem Fr. Tichého) slučuje mladistvou i pozdní epiku s moderními i polohistorickými náměty; v jiné pohrobní sbírce »Hus a Tábor (1921, vydal Fr. Tichý) shrnuta drobnější epika a lyrika dějepravná vlasteneckého patosu. Lásky k národní půdě i minulosti, oddaný tradicionalism, nadšení husitské a slovanské, silný sklon k reflexi, elegické pojetí života a idylické záliby spojují O. Červinku se Sv. Čechem. Tyto rysy projevují se i v zajímavé novelistické kronice »Paměti našich otců« o třech dílech »1848. Román a skutečnost« (1905), »Rok 1866« (netišt.) a »Boj s kapitálem« (1900). Jim jsou podobny povídky jeho bratra Václ. Čer-

vinky (* 1844), uveřejněné s pseudonymem Q. F. Renatus »*Márinka*« (1884) a »*Jarní bouře*« (1893). Též mladší bratr Otakarův *Miloš Červinka* (1853—1891) pokusil se v lyrice zádušnými »*Básněmi*« (1882) a v epice reflexivním »*Hynkem*« (1890).

V studentských letech se Svatoplukem Čechem současně bývali jmenováni někteří básníci, již prvotinami slibili více, než mohli pak splnit; k Čechovi náleží zálibou pro domácí látku, nadšením demokratickým a svobodomyšlným, silnou notou vlasteneckou; později namnoze opustili poesii. Jsou to pozdější knihovník *Bohuslav Čermák* (1846—1899); napodobitel Rukopisu královédvorského *Hanuš Věnceslav Tůma* (1846—1911); překladatel Bérangera *Miroslav Krajiník* (1850—1907) a idylicky naladěný *Emanuel Mířovský* (1846—1911), který kromě lyrických »*Básní*« (1869) a »*Nových básní*« (1882) složil i veršované povídky »*Márinka*« (1869) a »*Šimon kostelník*« (1885). Osobitým talentem v této skupině jest jediný

Ladislav Quis (* 1846 v Čáslavi, po dlouhá léta advokát v Přelouči, † r. 1916 v Černošicích). Básnické počátky Quisovy, shrnuté do sbírky veršů »*Zruchu*« (1872), neseny jsou nadšením slovanským, vlasteneckou rétorikou a sentimentální erotikou, namnoze jeví se tu Quis jako pokračovatel básnické tradice Nerudovy, ačkoliv i souvislost se Sv. Čechem jest zřejmá. Později věnoval se v duchu Čelakovského i Erbenově podrobnému studiu básnictví lidového a prohloubiv svůj vkus i své umění na mistrovských dílech poesie cizí, hlavně pokud napodobuje a obměňuje formy i ducha lidové písně, napsal řadu velice zdařilých, břitkých a úsečných, plastických i humoristicky vyhocených »ohlasů«, především národní drobné epiky; balady jeho jsou přechodem od baladistiky Nerudovy k Vrchlickému: »*Hloupý Honza*« (1880 a 1892), »*Balady*« (1883 a 1908), »*Třešně*« (1884), »*Písničky*«, 1887 a 1910); formu od Čelakovského a Havlíčka, nikoliv však jejich osvíceného ducha mají satirické »*Epigramy*« (1897) hlavně literární společenské a politické. Básnické překlady Quisovy obohatí jeho studium lidového básnictví a poetův tvořících v jeho duchu: tak Goethovy »*Balady*« (1879), básně A. V. Kolcova (1892), »*Staroskotské balady*« (1901), vedle toho ukázal se v přebásnění Schillerovy »*Marie Stuartovny*« (1891), Goethovy »*Ifigenie v Tauridě*« (1891; překlad druhého dílu »*Fausta*« zůstal v rukopise) a Kleistova »*Rozbitého džbánu*« (1911) ctitelem německého klasicismu. Quisova vydání K. Havlíčka, F. L. Čelakovského, K. J. Erbena, J. P. Koubka, J. Nerudy a V. Šolce, jeho četné dokumentárně cenné stati literárně dějepisné, jeho dvoudílná »*Kniha vzpomínek*« (1902), vyprávějí o českém národním i literárním životě hlavně v 60. a 70. letech, vše to představuje jej jako pečlivého a věr-

ného pěstitele starších slovesných tradicí. (O L. Quisovi viz stať Alb. Pražáka ve »Zvonu« 1906; studii Jak. Šebesty ve sborníku »Z dějin čes. liter.« 1920 na počest Vlčkovu a Macharovy feuilletony v knize »V poledne« 1920.)

Přechod od vlastenecké rétoriky a tendenční alegorie po způsobu Čechově k »ohlasům« národní písně a lidového popěvku, jež obnovili zase L. Quis a J. V. Sládek, zvláště charakteristicky prodělal daleko mladší

František S. Procházka (* 15. ledna 1861 v Náměšti u Olomouce, původně učitel, nyní redaktor v Praze). Moravský původ svůj projevil volbou epických látek z Moravy, hanáckým zabarvením i humorem některých písniček i tendenčními projevy básnickými; prvotní průprava učitelská zanechala v něm zálibu v didaksi, často velice naléhavé, a zájem pro literaturu dětskou, v níž snaží se sloučiti zábavnost s účelností pedagogickou. F. S. Procházka pronikl hned prvotinou »Píseň o Činu« (1885), alegorickým to zpracováním pohádky o Zlatohlávce s politicko-národní tendencí a s příklonou k básnickým báchorkám Hevdukovým a Čechovým; následovník Čechova »Lešetínského kováře« se přihlásil veršovanou povídkou z hanácké dědiny »Na úrodné půdě« (1887) s ostřím proti němčení panstva i židovstva: dva svazky lyriky »Různé zvuky« (1887) a »Blesky na horách« (1893) s výmluvným často až mnohoslovným formalismem, připomínajícím dílem Sv. Čecha, dílem El. Krásnohorskou, vkreslují do milostného a vlasteneckého deníku domácí postavičky a krajiny. Vtipnou, ale občas násilnou alegorií a důraznou tendencí dobyly si přízně výpravné skladby, rozhorlený jinotaj namířený proti kultu svatojanskému »Jazyk« (1888, knižně 1895) a široce založená oslava krajanského mytu ve formě báchorky »Král Ječmínek« (1906): na rozdíl od Sv. Čecha jeví se tu F. S. Procházka nikoliv tendenčním vůdcem svého čtenářstva, nýbrž spíše ochotným sluhou jeho veřejných lásek a antipatií, leckdy za cenu poetického vkusu. Od konce 90. let napodobuje F. S. Procházka lidovou píseň, vyjímá rád její burleskní rysy, její prostofekou smělost, ano i její sklon k banalitě: humor Procházkových má zdravou šíři a samolibou bezstarostnost hanáckou, mnohdy staví lidový popěvek do služeb politiky národně radikální, brdě státoprávní, ale leckdy i chauvinistické. Sládkovy klasické prostoty a mužné jadrnosti nemají ani Procházkovy »ohlasy« erotické ani jeho popěvky časové a politické. Svazky Procházkových ohlasů jsou: »Písničky« (1898 a 1906), »Novější písničky« (1901), »Hradčanské písničky« (1904, v někol. vyd.) a »Písničky kovářova syna« (1908); básnickou retrospektivou Procházкова vývoje jest »Vinobraní« (1911); reakci literární slouží anonymně vydané epigramy »Semenec« (1906); tuchy, dumy i vzdory válečné a předválečné shrnula sbírka »Černý orel«

(1918). Z původních Procházkových veršovaných knížek pro děti cennější jsou »Slunéčka« (1904), »Šotci krále Holce« (1905), »Lučina« (1908) a »Pestří motýli« (1917). Z básnických překladů F. S. Procházkových vyniká zvláště přebásnění G. Hauptmannova »Potočeného zvonu« (1897). V antologiích »Česká lyra« (1911 a 1915) a »Česká epika« (1912 a 1915) vyložil F. S. Procházka prakticky své hodnocení české moderní lyriky, kterou kriticky posuzuje ve »Zvonu«. (Dílo F. S. Procházky vychází souborně od r. 1919 v nákladu »Umie«; přehledný výbor s úvodem k 60. zrozeninám »Kyticka poesie« pořídil 1921 F. Sekanina; jako »Básníka národních tradic« ocenil F. S. Procházku V. Martínek v Mor. Slezs. revui 1919.)

Lidovy sloh a zdravý vtíp úmyslného primitiva F. S. Procházky připomínají písničky a popěvky dvou veršovců písčích v nářečí, jeho hanáckého krajana *Ondřeje Přikryla* (* 1860) a Slezan: z Opavska *Arnošta Chamráda* (* 1879).

V almanachu »Ruchu« 1870 poprvé vystoupily tři spisovatelky, které vedle K. Světlé a S. Podlipské delší dobu v Čechách výhradně představovaly ženství v literatuře: Eliška Krásnohorská, Albína Dvořáková-Mráčková a Berta Mühlsteinová. Ani jedna z nich však nepřinášela do poesie hlubší, modernější a pravdivější duši ženskou než K. Světlá. Tato geniální spisovatelka vynikla mužnou inteligencí, odvážnou silou pozorovatelského i propagatorského rozumu, prudkou citlivostí vyhnanou do krajního napětí, důraznou touhou po zlepšení mravního řádu, ale i smyslem pro mohutnější koncepci slovesného díla, pro hutnou kresbu charakterní; měla-li spíše vlastnosti mužské než ženské, byly to přece, ač jednostranné, mužské přednosti. Leč nově přichozí auktorky nepřinášely toho, čeho české básnictví žádalo právě po ženě, věrné a hluboké zachycení ženina důvěrného citového života, bezprostřední formulování jejího poměru k muži, poetický výraz přechodního stavu od ženy starého typu k ženě moderní. Kdežto A. Dvořáková-Mráčková, jež byla spíše lyrická duše, a novelistka Berta Mühlsteinová tonuly v naivní a zastaralé sentimentalitě, která nebyla valným pokrokem proti veršování Marie Antonie neb Marie Čácké za doby obrozené, napodobila a přepíjala Eliška Krásnohorská krajnosti básnické rétoriky české. Její básnictví jest vždy rétorické a velkou většinou tendenční. Všecky rozmanité náměty své poesie, čistou erotiku opravdového srdce dívčího, dojmy krajinářské, nálady a úvahy životní, gnomickou moudrost, témata politická, vzpomínky historické přenáší Eliška Krásnohorská z oblasti básnické do oblasti rétorické a vše zahaluje mnohoslovnou, hlučnou, obíznou i slovně přetíženou deklamací, kde cit a myšlenka se ztrácí v dýmu a v plamenech důrazných slov. Jsouc odpovědníci hesla »umění pro umění«, Eliška Krásnohorská hledá praktický účel poesie a nalézá jej v

tom, že burcuje neuvědomělé a posiluje chabé přesvědčení. Dvě tendence stojí jí nejvýše: tendence slovansko-národní v duchu mladočeského liberalismu a historického tradicionalismu, při čemž národnost pojímána jest dosti úzce, jazykově, a tendence žensky emancipační, zdůrazňující zvláště právo na vzdělání, povinnou součinnost žen v národním probuzení, účast ženy ve veřejném životě. Všeho toho hájila Eli Krásnohorská také poleničky, užívajíc svého prudkého temperamentu, svého bystrého vstupu, své oblušující výmluvnosti; při tom vždy více vysýchal její pramen citový a lyrický.

Eliška Krásnohorská (vlastně Eliška Pechová) narodila se dne 18. listopadu 1847 v Praze. Vstoupivši r. 1870 do literatury, postavila se záhy do první řady tendenčních básníků směru vlasteneckého a stála vedle K. Světle i v čele českého hnutí ženského. Jemu sloužila obětavě od r. 1875 jako zakladatelka a redaktorka měsíčníku »Ženského listy«, jako vůdčí duch »Ženského výrobního spolku«, založeného K. Světlou, jako tvůrkyně spolku »Minerva«, jenž r. 1890 zřídil české gymnasium dívcí; z péra jejího jest i jedna z prvních úvah o ženském hnutí, »Ženská otázka česká« (1881). Také v organizaci a žurnalistice mladočeské se účastnila; jsouc důslednou stoupenkyní umění myšlenkově, látkově a slohově národního, útočila polemicky na t. zv. školu kosmopolitickou a na novou literaturu v 90. letech. Většinu svých důmyslných polemik, kritik a literárních statí uveřejnila v »Osvětě«, některé články i v »ČCM.«; všude obmezovala se na české písemnictví, nepřihlížejíc valně k směrům světové kultury, pro moderní směry nechtějíc míti porozumění; o problému národního a svérázného umění přemýšlela s rozhodnou opravdovostí.

Básnické její knihy postupují od subjektivní lyriky k všeobecné tendenční deklamaci; lyrické sbírky její jsou: nejosobnější »Z máje žití« (1870, 1874 a 1885), krajinářský cyklus tendenčně vyhocený »Ze Šumavy« (1873 a 1875), bouřlivá výzva k válečným sympatiím pro Balkán, plná krve a násilí, »K slovanskému jihu« (1880), reflexivní »Vlny v proudu« (1885) a »Letorosty« (1887), vlastenecky polemické rapsodie »Na živé struně« (1895) a paběrkující epilog »Rozpomínky« (1896). Břítkým vtipem a ostrou satírou vynikají alegorisující »Bájkky velikých« (1889). Veršovaná epika její, slabší to část jejího díla, vykazuje selanku »Vlaštovičky« (1883) a tendenční povídku »Šumavský Robinson« (1887). Bez významu jsou její pokusy dramatické »Pěvec volnosti« (1874), »Harantova žena« (1880) a »Dědic ducha« (1884); její povídky »Básník a básník« (1882), »Povídky« (1885) a »Náš druhý sbor« (1887); hojně jsou i její spisy pro dívky a pro mládež. Zvláštní popularity došla některá její zdařilá libreta k operám Smetanovým (»Hubička«, »Ta-

jemství«, »Čertova stěna), Bendlovým (»Lejla«, »Karel Škréta«) a Fibichovu »Blaníku«. Básnické její překlady honosí se výmluvností básnického slova a obratností formální, trpí však přílišnými volnostmi textovými, jednotvárností slohovou a nadměrnou rétorikou, nehovíci mnohdy originálu; jsou to: Mickiewiczův »Pan Tadeáš« (1882, 1892 a 1919), Byronova »Childe Haroldova pout« (1890), A. Puškina »Výbor menších básní« (1894) a »Některé básně rozpravné« (1895) a »Boris Godunov« (1905), Hamerlingův »Král Sionský« (1901). (Básnické spisy El. Krásnohorské vycházejí v definitivní redakci auktorčině od r. 1920 nákl. J. Ottý; z cenných jejích vzpomínek vyšlo knižně »Z mého mládí« 1921; o Krásnohorské srv. obě jubilejní, nikoliv kritické stati T. Novákové v »Osvětě« 1897 a J. K. Doležela v Arch. für slav. Philol. 1907.)

Vliv El. Krásnohorské na veršující spisovatelky byl značný; po jejím způsobě skládaly reflexivní lyriku *Irma Geisslová* (1855—1912), pak dvě šťastné básníčky pro mládež, *Pavla Maternová* (* 1858), která překládá se zdarem z básnictví polského, *Vilma Sokolová-Seidlerová* (* 1859); v poslední době přibližuje se citovým veršům její mladosti *Teréza Dubrovská* (* 1875) a *Marie Haunerová-Vetrubová*. Většina z těchto spisovatelek, mezi nimiž jen *Irma Geisslová* nalezá v genrových, vtipně pointovaných obrázcích a písniích z ovzduší železničního svůj osobitý tón, psala i práce novelistické.

Protiklad rétorické a reflexivní vlohy E. Krásnohorské shledáván byl v přecitlivělé lyrice Berty Mühlsteinové a Albíny Dvořákové, jež obě vydaly r. 1872 po jedné sbírce básní. Ale B. Mühlsteinová uchýlila se brzy k novelistice, kdežto *Albína Dvořáková-Mráčková* (1850—1893), kromě »*Chudoček*« (1872), které se líbily i V. Hájkovi pro lehkou zpěvnost, sílu výrazu, mocnost milostného citění, nevydala knihy další. Teprve v R. Jesenské, jež začala jako žákyně Heydukova a v literárním vývoji dospěla ke zcela jiným cílům, dostalo se ženskému srdci rázovitější básníčky (v. níže).

Rétorické básnictví, jehož předními představiteli byli Sv. Čech a El. Krásnohorská, zachovávalo stále souvislost se staršími tradicemi literárními, ba bylo v mnohé příčině přímým pokračováním vlastenecké úkoly básnické, vycházející od Kolára a Čelakovského. Oslava vlasteneckých dějin, nadšené horování pro jazyk a národnost, rozněcování vzájemnosti slovanské byly hlavní náměty tohoto směru, značně již zastaralého, jenž hlavně se obracel k mládeži, a vedle toho však, právě jako v době předbřeznové za B. Jablonského, V. Štulce, Fr. Sušila pronikala i tendence mravoučná, nannoze rázu církevně náboženského. Mezi vlasteneckými básníky, kteří psali pro mládež a pro školy, známější jsou učitel *Antonín Kostna* (* 1849), soudce *Jan Nečas* (* 1849), který hojně překládal z polštiny a nejraději zveršovával

malé výjevy dějepisné, a profesor **František Rypáček** (1853—1917), jenž s pseudonymem *Jaroslav Tichý* psal hojně nadšené a příležitostné verše ve slohu El. Krásnohorské; též náleží sem ve svých veršových začátkách **Karel V. Rais**.

Náboženskou didaktiku pěstovali jmenovitě někteří kněží. Na Moravě byl to především buditel brněnský, gymnasiální katecheta **Vladimír Štastný** (1841—1910), pravý následovník Sušilův. **Vladimír Štastný**, zakladatel časopisu »Obzor«, počal jako prostoduchý epigon českého básnictví předmachovského a psal s naivní příklonou k Erbenovi hlavně drobnou baladickou a legendární epiku, jejíž nejlepší sbírkou jest »Kytka z Moravy« (1879). Ale pak překlonil se úplně ke katolické didaktice ve slohu B. Jablonského se silným uvědoměním církevním a s malou cenou básnickou; přední svazky její jsou »Drobné květy« (1887) a »Hlasy a ohlasy« (1892). Proti mechanickému epikovi a suchému didaktikovi Štastnému byl katecheta pražské vyšší dívčí školy. **Vojtěch Pakosta** (1846—1892), spíše citlivým, ba titěrným lyrikem; zasáhl do literatury též jako překladatel z polštiny a slovinštiny a jako katolický povídkář (jeho tendenční povídky, většinou ze života venkovského, vyšly v 70. a 80. l. v hlavních sbírkách tohoto směru v »Zábavách večerních« a v »Hlasech katolického spolku tiskového«).

Také nábožensko-církevní básníci evangeličtí volili pro svoje rapsodie psané v duchu česko-bratrském a pro své obrazy z našich dějin reformačních pravidelně rétorickou formu; jejich přesvědčení však umožňovalo jim těsnější styk s ostatními českými básníky než veršovcům přísně katolickým. Významnější z nich jsou: skladatel chrámových písní a náboženský veršovec pro dívky **Josef Báštecký** (* 1844); vzletný básník reformačního vědomí a organizátor **Jan Pelíšek** (1850—1916); elegik tiché něhy **Josef Baše** (1850—1899), jenž psal hlavně s pseudonymem **E. Antonowicz**, a překladatel **Th. Moora Gustav Dörfl** (1854—1902), jenž soustředil své úsilí na baladu s látkami dějinnými i moderními, časté v umném útvaru strofickém; výpravné jeho básně z doby husitské postihují vřele myšlenku reformační, kdežto genrové obrázky z města i ze vsi zvrhají se často v rýmované lokálky beze vkusu i vtípu.

Slovenské básnictví v letech osmdesátých.

S národně výchovnými snahami, pokračujícími v obrozenských tradicích, jež vyznačují zralé tvoření Svatopluka Čecha a jeho školy, jest těsně příbuzno vlastenecké a slavjanofilské úsilí slovenských básníků v letech osmdesátých. Zalostné podmínky veřejného života na Slovensku, úpíciím v politickém jařmu národně nesnášenlivých Maďarů, uvedly slovesným vůdcům na mysl nutnost uvědomělé obrany proti utiskovatelům, zanitily jejich srdce utopistickými nadě-

její ve vysvobození přicházející ze slovanského, hlavně ruského východu, naplnily jejich duševní zrak žárlivou a láskyplnou pozorností pro domácí lidový svéráz. Vlastenecky tendenční poesii nevyhnul a nechtěl se vyhnouti žádný z veršovců slovenských, a stará romantika štúrovská zaznívá v ní vedle rusky vzdělaného slavjanofilství. Vedle nápodoby písně prstonárodní, jak ji přejali spisovatelé 80. let od svých otců, proniká však — ve shodě s vývojem básnictví českého, zapíraného teoreticky ale sledovaného prakticky — nový sloh široce řečnický a malebně dekorační; i na Slovensku zavládá v této době zálibný kult slova a umělé formy částečně za vlivu Jaroslava Vrchlického; v souvislosti s tím jsou do slovenského písemnictví uváděny nové básnické vzory v překladech, a tak bourá největší slovenský umělec Hviezdoslav, nejinak než Jar. Vrchlický, čínskou zeď, vztyčenou úzkostlivými separatisty svatomartinskými proti západu a připravuje tím obrození Slovenska v moderním duchu, jakož i dorozumění s Čechami.

Období, které národnímu životu slovenskému nadešlo v druhé polovici sedmdesátých let po příkrých pronásledovacích krocích maďarských vlád, značí nebývalý úpadek. Přední literární i publicističtí mluvčí staršího pokolení štúrovského vymřeli; nových talentů skoro nepřibývalo; spolkových ani časopiseckých středisek nebylo — zavládla nálada obecné sklíčenosti, podobná oné, jaká vyznačovala Čechy za reakce let padesátých. Slovenská inteligence, pro niž se kdysi Štúr nadarmo snažil získati zámožné zemanstvo, nebyla dostatečně vyzbrojena pro doby zlé: idealistická filosofie, poatá blouznivě až mysticky, odváděla ji od života a ochromovala její vůli; romantism stále ještě kraloval v myslích, nepopřává jim přímého pohledu do skutečností; matný panslavism upínal naděje k Rusku, které nemohlo a nechtělo pomoci; úzkostlivý tradicionalism bránil vnitřně volnému rozvoji. V těžké té době i štúrovští separatisté na př. J. M. Hurban v »Nitře« r. 1876 a 1877 pokusili se navázati přetrhané duševní spojení s Čechami, a od českých spisovatelů se jim dostalo odezvy přátelské: milovali, navštěvovali, studovali Slovensko, a někteří na př. Ad. Heyduk, R. Pokorný a Jos. Holeček, ve stopách J. V. Friče a B. Němcové, přímo pracovali pro literární výměnu mezi Čechami a Slovenskem: Sv. Čech a Jar. Vrchlický se příležitostnými projevy ukázali, jako dříve již J. Neruda, zastanci jednoty československé; syn českého otce a slovenské matky Jaroslav Vlček založil literární dějepis na Slovensku, prodšený myšlenkou vnitřní sounáležitosti. Ale proti těmto snahám jednotitelským ozýval se hlavně z Turč. Sv. Martina silný odpor separatistický, ztělesněný zvláště postavou Sv. Hurbana Vajanského; teprve v době realismu zlomilo mladé pokolení moc této násilné odluky.

V poesii již r. 1871 almanachem »Na pred«, kde po prve se přihlásil Hviezdoslav, učiněn pokus o soustředění mladého pokolení, ale na rozdíl od českého »Máje« a slovenské »Nitry« zůstal ojedinelým krokem. I nadále určovali básnictví ráz poetové ze školy Štúrovy neb jejich epigonů, kdežto mladší básníci většinou umkli po prvních nábězích. Tak *Ludevít Kubáni* (1830—1869), subjektivist a školy byronské, sáhl po vzoru Sládkovičové do pohnuté národní přítomnosti a napsal vzletný »Den 6. a 7. júna 1861 v Turč. sv. Martin«; po byronském způsobě učinil v »Radzivilovně« (1869) historickou pověst středem bujného líčení a složité reflexe; v meditační lyrice našel hudební výraz pro bohatý svůj život vnitřní; ale sotva se pokusil ve velmi zdařilém »Valgato vi« (1872 nedokonč., vydáno posmrtně) o velký historický román z pohnuté doby Jiskrovy, padl, nerozvinuv svého talentu. Podobně i *Janko Čaják* (1830—1867), jehož básně vyšly až posmrtně (1875), naivní odchovanec lidové písně a idealista staré školy.

Teprve na samém konci sedmdesátých let povstal Slovensku významný básník, dědic jména i snah Josefa Mil. Hurbana; vlasteneckého lyrika v něm záhy doplnil ještě významnější povídkář a románopisec; umělcem provázal neúnavně vlastenecký publicista, hotový trpěti pro své přesvědčení; takto stál Svetozar Hurban Vajanský po celé čtvrtstoletí v popředí slovesného i veřejného života na Slovensku a vtiskoval mu svůj osobitý ráz.

Svetozar Hurban Vajanský (1847—1916) narodil se jako syn velkého národního buditele slovenského Josefa Hurbana 16. ledna 1847 v Hlbokém. Gymnasium studoval v Stendale v Německu, práva v Prešpurce a v Pešti. R. 1847—1878 byl advokátem na různých místech na Slovensku, na to účastnil se okupačních bojů v Bosně. Navrátiv se do vlasti, stal se žurnalistou a jako redaktor »Národních novin« žil stále stihán a pokutován vládou maďarskou, v Turčanském Sv. Martině do smrti 17. srpna 1916.

Literární činnost Svet. Hurbana Vajanského počíná se r. 1873 verši, prozrazujícími vlivy německých epigonských lyriků, poznaných za studií. Plnějšího obsahu životního nabyly jeho básně pobytem ve válečné službě na slovanském jihu a přemítáním o národním osvobození otčiny; oba ty motivy slévají se v první sbírce Vajanského »Tatry a more« (1880), jež látkově připomíná Krásnohorskou, slohově nejlepší práce Heydukovy. Do lyriky, v níž se ukazuje mistrem lehkého popěvku lidového, přimísil tu Vajanský některé skladby epické, jimž vadí ledabylá komposice, na př. veršovanou povídku »Herodes« prodšenou prudkou tendencí protimaďarskou. [»Herodes« s výbohem menších básní vydán ve »Svět. knih.« č. 1035 r. 1912.]

Knihou vlastenecké lyriky elegické i odvetné jest sbírka »Z pod jarma« (1884 v Nerudových »Poetických bese-

dách); reflexivní a formálně virtuosní »Verše« (1890), v nichž uváděl na Slovensko poprvé umělé formy románské po způsobu Vrchlického, vynikají zvláště několika teplými obrázky turčanské přírody a lidového života; některé dodatky obsahuje »Kniha veršov« (1912). Velkým pokusem o básnickou veršovanou povídku s látkou fantastickou leč reflexemi moderními jest »Vilín« (1885). »Sobrané diela« shrnují básně v sv. III. a IV..

R. 1880 přinesl první větší novelu Vajanského »L'alia«, následovaly povídky »Kandidát«, »Búrka v zátíší« a »Babie leto« a r. 1883 a 1884 dva svazky »Besed a dum« předvedly Vajanského jako románopisce, obsahující dvě široce založené skladby, »Letiace tieň« a »Suchá ratolesť«. Pozdější velké romány Vajanského jsou »Pustokvet« (1894), »Koreň a výhonky« (1895—1896) a »Kotlín« (1901). [Některé práce Vajanského vyšly i v českých překladech, tak »Suchá ratolesť«, »Létací stíny« a výběr »Novel«.]

Souborné vydání děl Vajanského — v Turč. Sv. Martině (1907—1916), posud 13 sv. — obsahuje kromě uvedených básní a románů 5 dílů povídek, rozprávek a črt, mezi nimiž barvitě cestopisy »Voloska—Venecia« a »Sofia—Pleven«. Vrcholem novinářské činnosti Vajanského, učištěné kromě »Nár. novin« v »Slov. pohľadech«, která se nese duchem národně konservativním, jest velký životopis Štefana Moyzesa (1897), malující názorně celé dějiny slovenské v posledním století: v »Literarných rozpomienkách« nakreslil podobizny předáků školy štúrovské; v »Náladách a výhladech« (1897) formuluje své pojetí novodobé kultury na Slovensku se separatistickým ostnem proti Čechům, v nichž jeho slavjanofilské srdce, hledající stůj co stůj slovenské »svojskosti«, vidí úpadkové západníky bez čistoty a zdraví, což ukazoval zvláště prudce na bezděčném svém formálním učiteli Jar. Vrchlickém.

Vajanský novelistista stojí výše než Vajanský básník. Vyšed ideově ze školy Štúrovy, vzdělav se umělecky na dílech Turgenjevových, Vajanský dovedl jak ve svěžích malých povídkách, tak ve velkých románech zachytiti živý a pohnutý obraz soudobé společnosti slovenské. v níž sám po mnoho let zauímal místo tak vynikající. S největší zálibou a názorností líčil Vajanský svět slovenského zemanstva, v jehož kulturně národní poslání věřil stejně jako kdysi Štúr, ale zemanstvo idealisoval, vztyčuje jako střediska svých románů typy kladné, jaké v pomadžarštělé gentry na Slovensku nežili a nežijí; pak se stával konvenčním a nepravdivým. Svě postavy, přímo typické pro Slovensko posledního čtvrtstoletí, rozvíjí v romaneskních dějích, často nalézají místo pro projevení vlastních názorů veřejných, k zaujaté diskusi politické a vyjádření osobních vzpomínek. **Ve dle novináře proniká tu však také básník, jmenovitě v lí-**

čení přírodních krás; vedle národního pedagoga hlásí se k slovu i epik znající život důkladně a věrně. Svetozar Hurban Vajanský jest básník tak zv. zlatého středověcí uprostřed mezi realismem a rodinnou konvencí, mezi tendencí a malbou sociální; střední teplota vládne v jeho knihách, nehovicích dnes ani myšlenkově, ani literárně mladému pokolení slovenskému. [O Hurbanu Vajanském, jehož práce byly vítány s porozuměním v Čechách Nerudou i Sv. Čechem, srv., kromě příslušných partií u Vlčka a Frýdeckého, studii Fr. Votrubovu v »Přehledě« (1909, Alb. Pražákovu v »Slov. přehledě« 1909 a úvod Svítílův v »Svět. knih.«]

Svet. Hurban Vajanský znamená patrný pokrok v slovenské próse, která za období štúrovského, až na jadrný realism Kalinčákův, stála v celku na výši Tylově: poloromantická povídka dějepisná, sentimentální vypravování rodinných příběhů s vlasteneckou tendencí, dobrodušná humoreska s genrovými postavičkami ze skutečnosti — toť byly hlavní, vždy znova pěstované a s oblibou čítané druhy novelistické. *Mikuláš Fertencík* (1825—1881), výborný žurnalista, psal s pseudonymem »Mladen« konvenční povídky idealistické tendence, zachycuje občas typické postavy života slovenského na př. v »Jedlovském učitelu« (1862). Historickou povídku z dějin slovenských, uherských, kavkazských a jihoslovanských, nikoliv bez průpravy dokumentární, ale bez proniknutí ducha doby, ba s hrubými anachronismy, kromě zmíněného Kubániho, pěstovali básník, povídkář, novinář, ba i fantastický bájeslovec *Viliam Pauliny Tóth* (1826—1877), auktor čtyř svazků »Besiedek« (1867—1870), v nichž kromě povídek historických shrnuty jsou i Paulinyho obrázky ze současného Slovenska. Humorem prosytil své bujné grotesky lékař *Gust. Zechenter* (1824—1908).

Mezi epigony výpravného umění Hurbana Vajanského kromě *Felixe Kutlika* (1843—1910), zpodobovatele jihoslovanského venkova, vynikly dvě ženy, jimž lahodila idealisace zemanských kruhů, národně výchovná tendence i tlumená sentimentálnost jejich mistra; obě zůstaly v psychologii i v pojetí ženina úkolu daleko za moderní českou tvorbou ženskou. *Elena Maróthyová-Soltesová* (* 1855), postoupila od drobných povídek »V černickej škole«, »Na dedine« k rozsáhlému románu slovenského odrodilce z kruhů zemanských, jenž se k národu opětně vrátí, »Protí prúdu« (1894) a ke vzpomínkové zpovědi mateřského srdce »Mój syn« *Terezia Medvecká-Vansová* (* 1857), redaktorka ženského časopisu »Denice«, vydala, počínajíc románem »Sirota Podhradských« (1889), velkou řadu výpravných prací »Z našej dediny«, pekoušejících se o psychologii rodinnou i společenskou a upadajících často do konvence na př. »Supplikant«, »Vlčia tma«, »Ohlášky«, »Danko a Janko«, shrnutých r. 1919 do sebr. spisů. Častěji než Soltesová a Vansová hoví tendenci *Ludmila Podjavorinská* (vl.

Ludmila Ríznerová (* 1872); kromě prostičkých veršů heydukovského rázu »Z vesny života« 1895) a lyrických překladů z jihoslovanských jazyků napsala řadu idealisovaných novel z lidu a přírody, na př. »Žena«, »V otroctve«, »Blud«. Na nové cesty novelistice slovanské ukázal teprve uvědomělý realista Kukučín, vyspěvší již z českého hnutí pokrokového.

Nejmohutnější osobnost slovenského básnictví, Hviezdoslav, vyrůstá názorově ze sládkovičovského kultu přírody a lidu a prohlubuje na rozdíl od Štúra i Hurbana Vajanského své pojetí národa v duchu moderní demokracie; i tento lidový, protizemanský rys sblízuje jej se Sv. Čechem. Jako Čech nebyl ani Hviezdoslav mužem myšlenky, nýbrž básníkem citu a obrazové názornosti: jeho cit tryskal z tradičních hloubek biblické kultury, jeho obrazová názornost se živila z prožitého poznání přírodně i kmenově nejzachovalějších krajů slovenských, zvláště Oravy; také plnozvuká řeč Hviezdoslavova napojena jest z pramenů mluvy a podřečí větší měrou než u kteréhokoliv slovenského básníka a liší se tím značně od knižního jazyka Čechova. Jako Sv. Čech byl i Hviezdoslav podivuhodným dělníkem a mistrem umělé formy, již úplně odlučoval od slohu prstonárodní písně, tak příznačného celé literární romantice na Slovensku; učil se mnoho od západoevropských básníků, z kterých hojně překládal, i přímo od Jar. Vrchlického, jehož umné formy se skutečnou virtuositou napodobil. I stál podobně jako Andrej Sládkovič v době Štúrově a za 60. let za posledního čtvrtstoletí v čele básnictví slovenského.

Hviezdoslav (1849—1921), vl. jménem *Pavel Országh*, narodil se 2. února 1849 ve Vyšním Kubíně. Již za gymnasijských studií v Miškovci a v Kežmarku Országh básnil, ale maďarsky po vzoru Petöfiho; teprve na hranici let gymnasijských a právnických probudil se národnostně a vstoupil do šlépějí Sládkovičových. Vystudovav v Prešově práva, byl okr. soudcem v Kubíně, pak stal se advokátem a usadil se 1879 v Náměstově; r. 1899 odešel na odpočinek do Kubína, kdež zemřel 8. listopadu 1921. Do slovesné literatury Országh vstoupil r. 1868 s pseudonymem Jozef Zbranský, vydav »Básnické prviesenky«; šíře rozvinul svůj talent v almanachu »Napred«. V této době byl Hviezdoslav reflexivním básníkem bujně fantasie, tíhnoucí často k alegorii a mlhavému blouznění. Právý svůj tón našel až po r. 1880, kdy »Slovenské pohľady« počaly přinášeti jeho reflexivní i popisnou lyriku i ukázky tvorby epické; od r. 1886, kdy vytvořil nejkrásnější své epické dílo, »Hajníkovu ženu«, jest zralým mistrem. Uhrnem obsahují Hviezdoslavovy »Sobrané spisy básnické« (1892—1901 a 1921) ve čtyřech svazcích dva díly epické, dva díly lyrické, do nichž přešly tři svazky »Leterostů« (1885—1886, 1887, 1893—1895); vynikají tu »Prviesenky«, »Zpomienky«, »Sonetty a leterosty«, »Žalmy«, »Z prechádzok jarom íle-

tom, »Dozvuky« hned formální virtuosností ze školy Vrchlického, hned s přízvukem náboženským; ve válce doplnily ji »Krvavé sonety« (1919), ukazující k Hviezdoslavově mesiášské víře v lepší budoucnost slovenského národa, kterou si věrný Slovan a ušlechtilý humanista představoval vždy v jednotě s Čechami; »Lyra« (1921) shrnula v 5. sv. básnických děl Hviezdoslavovu lyriku rodinně důvěrnou a náladově reflexivní z posledního 20letí. Z epiky jeho zvláště, kromě zmíněné tragické idyly venkovské s pozadím syté krajinomalby, »Hájnikovy ženy«, význačná jest 2dílná rodinná kronika domu zemanského obrozeného zdravou krví selskou. »Ežo Vlkolinský« (1880) a »Gábor Vlkolinský« (1897), a menší skladby »Bútor a Čútor« (1888), »Na obnôcke« (1889), »Poludienok« a »V žatvu« (1890) ve směr s bohatstvím lidových typů. Slovenský život jest ukryt též za mohutnými postavami jeho básní biblických (výbor z nich v »Svět. kn.« 1912); Starý zákon dal jim nejen látku, ale i monum. sloh. Jsou to »Agar« (1882), »Ráchel« (1891 ve scénické formě), »Kain« (1892) a »Sen Šalamúnov« (1900).

R. 1908 vrátil se Hviezdoslav po několika mladistvých pokusech ze 60. let mezi dramatiky velkou tragedií »Herodes a Herodias«, jež tvoří IV. sv. jeho sebr. děl.

Hviezdoslav byl také skvělý překladatel světové poesie, a klasické výtvory dramatické, lyrické i epické, jež přebásnil, spolu ukazují k jeho vzorům. V popředí stojí čtyři dramatické básně: Shakespeareův »Hamlet, královíč dánský« (1903) a »Sen noci svatojanskéj« (1905), Madáchova »Tragedia člověka« (1906) i Puškinův »Boris Godunov« (1909). Kromě toho překládal ze slovanských básníků Mickiewiczze (»Krymské sonety« 1901), Slowackého, Lermontova (»Pieseň o caru Ivanovi« 1902); z německých klasiků Goetha (balady a prolog »Fausta« 1900), Schillera, z poetů maďarských Petöfiho a Aranya. Mnoho prací Hviezdoslavových jest posud nesebráno, většinou otištěny v »Slovenských pohľadech«.

Hviezdoslav souvisí co nejuže s básnickou školou Sládkovičovou, ale znamená zároveň přechod od ní k poesii Sv. Čecha. Národní romantika projevuje se u něho ohnivým, nadšeným vlastenectvím a mesiášskou věrou v poslání Slovenska v budoucnosti. Oddaně a skoro mysticky miluje prostý lid, vyhledává a opěvuje jej při polních pracích, v lesní samotě, v neitěsnějším vztahu k přírodě. Vždy líčí své osoby se subjektivním zaujetím, se sympatií, s ideallsujícím přisvitem. Cele hrouzí se do tajemství hvozdů a hor, do báchorkovité samoty, daleko od kultury a při tom kamsí k samým kořenům domova slovenského. Vypravuje-li epické příběhy, ukrývá děj pod záplavou krajinářského líčení sytých barev. Prosté postavy ztrácejí se v široké malbě přírodního neb společenského prostředí. Rozvoj děje jest konvenční, a osoby, vybrané šťastně z barvitě lidové skutečnosti, ne-

jsou dostatečně individualisovány. Jako u Sv. Čecha převládá u Hviezdoslava nade vším básnický popis a reflexe proto Hviezdoslavova lyrika vyniká nad jeho veršované povídky, jež dají se odvodit od Byrona. Sv. Čecha připomíná i Hviezdoslavova básnická technika, jeho těžký, obrazy a metaforami přetřžený verš, jeho sklon k rétorice, jeho časné apostrofy, otázky, paralelismy. (Literatura o Hviezdoslavovi jest většinou jubilejní z let 1899, 1909 a 1919 a obsahuje velkou řadu článků v časopisech českých i slovenských, z těchto hlavně v »Slov pohladech« a »Prúdech«. Významné z nich jsou zvláště: Škultétyho životopisné příspěvky v »Slov pohl.« 1919, tamže Ríznerova bibliografie, Neresnického výklad mladosti básníkovi v »Prúdech« 1909, Votrubův rozbor liter. kritický v »Novině« 1912 a v »Prúdech« 1914, jež věnovaly Hviezdoslavovi celé dvojčíslo, Frydeckého vyšetření poměru k Vrchlickému ve »Sborníku Vrchlického« 1916; úhrnné stati v »Zl. Praze« a »Národě« 1919 od Alb. Pražáka, který v »Zrání« zredigoval samostatné číslo s vlastními životopisnými příspěvky básnickovými. Knižní práce podal P. Bujnák dvě r. 1919: celistvý obraz »P. Országh-Hviezdoslav« v Letop. Mat. slov a »Sobrané kritiky I. Hviezdoslav« v Bratislavi, kam shrnul řadu studií, zvláště také psychologický rozbor, ocenění estetiky, analysu dramatických básní.)

Následovníky Hviezdoslavovými v poesii jsou: *Andrej Bella* (1851—1903), plastický písničkář lidové noty, jenž své »trávnice« vydal jako »Piesne« (1880); *Martin Sládkovičovi* vl. Braxatoris, syn velkého Andreje, * 1863), který teprve ve »Verších« (1919) shrnul svou čtvrtstoletou žeň bezvadného a umného formalismu i klidné vyzrálé citovosti; *Tichomír Milkin* (1864—1920, vl. Jan Donoval), horlivý překladatel z poesie jihoslovanské a kritik i teoretik prosodický, který šťastně napodobil antiku.

V dramatické poesii učiněny již v období Štúrově některé pěkné pokusy, a opětně byly to historické látky podložené vlasteneckou tendencí, jež vedle drasticky komických zápletek, osuovaných titěrnými postavičkami ze skutečnosti, vábily k sobě divadelní spisovatele. Slovenská divadelní produkce počíná se již v 30. letech prostoduchými, ale vtipnými veselohrami *Jana Chalúpký* (1791—1871); k nim přímo se připínají veselohry důmyslného novinářského obránce československé jednoty, vynikajícího bojovníka a trpětele za náboženské osvobození slovenské *Jana Palárika* (1822—1870) »Incognito« (1858), »Drotár« (1860) a »Smierenie« (1862), naivní v komice a drsné ve výraze. Vilém Paunský Tóth rozběhl se v devítidílné »L'udské komedii« (1862) k velkému knižnímu dramatu polohistorickému, polomýtickému, objímajícímu ve smělé věštbě i dalekou vírou budoucnost Slovenska, ale nebylo to více než smělý pokus. Velké cíle si kladl též *Jonáš Záhorský* (1812—1876) v svých truchlohách z ruských, uherských i biblických dě-

jin, leč všecky, i největší »Lže dimitriády« (1866) s látkou zpracovanou na Slovensku již Palárikem, trpí kronikářskou rozvleklostí a neztrávenou shakespearomaníí. **Petr Záboj Kellner Hostinský** (1823—1873), v rozjímavé lyrice upřílišený snílek slovenského mesianismu, sáhl v truchlohře »Svätoslavičovci« (1869), rovněž do minulosti ruské a pokusil se řešiti válkou dějinnou srážku vzdělanosti východní a západní, opět za silného vlivu Shakespearova. Naděje, vzbuzené pronikavým pedagogem **Samuelem Ormísem** (1822—1875) v činohře »Mataja«, šťastně sestrojené podle lidové pověsti, se nenaplnily. O dramatických básních Hviezdoslavových, určených pro knihu, nikoliv pro jeviště, viz svrchu; druhá větve scénické tvorby slovenské, lidové drama, sahající přes Palárika až k Chalúpkovi, došla obrození teprve realismem.

K pomůckám pro poznání literárního Slovenska, uvedeným svrchu, z nichž obě velká díla Vlčkova tohoto období již plně nezabírají, dlužno připojiti ještě »Slovensko« (1901), sborník statí věnovaných »Uměleckou besedou« kraji a lidu slovenskému s lit. dějepisným článkem Jar. Vlčkovým a »Slovenskou čítanku« (1911), již za redakce Fr. Bílého vydala »Moravsko-slezská beseda«; cenný a obsažný přehled dějin slovenské literatury od 60. let po přítomnost napsal tam **Albert Pražák**. Ve třech knihách Fr. Frýdeckého zpracováno nové písemnictví slovenské dopodrobna: Slovensko literární od doby **Bernolákovy** (Mor. Ostrava 1920, soustavný výklad literárně dějepisný s knihopisem), Čechy a Slovensko v zrcadle literárním (1920, neúplný výklad vzájemných vztahů) a v úvodech i poznámkách antologie »Slovenská poesie XIX. století« (1920); k nim se druží ještě životopisná a bibliografická příručka Frýdeckého »Rukověť slovenského písemnictví« (1921, v pořádku abecedním).

Jos. V. Sládek a básníci s ním příbuzní.

Uprostřed básníků směru národně výchovného a vylučných umělců světoobčanských zaujímá zcela samostatné místo **Josef V. Sládek**. Jako vydavatel almanachu »Ruchu« stannul v čele mladých poetů, kteří proti programnímu kosmopolitismu školy Májové zdůrazňovali prvek národní a podnikli cestu do zámoří, z níž se měl vrátiti jako vyspělý duch vzdělaný cizími kulturami, vykonal ji vlastně z potřeby uniknouti české politické nesvobodě. Po návratu jako redaktor »Lumíra« byl publicistickým mluvčím směru **Jul. Zeyera** a **Jar. Vrchlického**, jejichž kulturní poslánií doplnil tím, že k nám uváděl soustavně poesii anglickou; svedl po jejich boku a za ně nejednu ostrou šarvátku namířenou proti zastancům t. zv. školy národní, soustředěné v »Osvětě«. Ale jeho poesie, omezená skoro výhradně na lyriku, a to ly-

riku vzácně hlubokou i v oblasti citové i rozjímavé, pokračovala v prožité a opravdové své českosti v dráze nastoupené Janem Nerudou, jemuž J. V. Sládek z českých básníků stojí nejbliže: od lyrického subjektivismu dospěl poesie mužně věcně a plně předmětné, od osobního hoře nábožensko-filosofické meditace založené na statečném smíru s osudem. Tento povahový a charakterní přerod provázen jest u Sládky hlubokou přeměnou směrem k jednoduchosti, k prostotě, ke stručnosti; v mužných letech přiklání se jako samostatný pokračovatel Čelakovského k národní písni a tvoří v jejím slohu netoliko hravě popěvky „ohlasové“, ale i meditační poesii selskou, která u něho jest těsně sloučena s lyrikou politickou mohutného cítění národního a jadrné reálnosti — v tom podobá se názorově Sv. Čechovi, umělecky J. Nerudovi. K tomuto jeho poslednímu vývojovému období možno bez násilí přiřaditi několik básníků, jež především vyznačuje výrazová prostota rázu až lidového.

Josef V. Sládek (1845—1912) narodil se z rázovité polo-selské, polořemeslnické rodiny ve Zbiroze na Berounsku 25 října 1845; vykonav filosofická a přírodovědecká studia v Praze a vstoupiv r. 1866 lyrikou do literatury, odejel v červnu 1868 do severní Ameriky. Tam jako novinář, dělník, učitel a farmář pobyl do léta 1870 a kromě anglických končin Unie poznal i španělské Mexiko i získal si rozsáhlé znalosti jazykové. Po návratu byl členem redakce »Národních listů« a r. 1872 vstoupil jako profesor angličtiny na Českoslov. obchodní akademii v Praze, kdež setrval třicet let. Hluboce naň působilo mladé manželské štěstí s Emilií roz. Nedvídkovou, hloub předčasná její smrt po ročním manželství, teprve druhý sňatek s Annou roz. Veselou dovedl r. 1879 zacelití jeho rány. R. 1873 přejal od Nerudy »Lumír« a od r. 1877 vedl jej sám, o této jeho činnosti v. výše. Poslední léta, trávená ve školské výslužbě nad překlady Shakespeara, byla vyplněna velkým tělesným utrpením; Sládek trávil je většinou v rodném Zbiroze, kde 28. června 1912 skonal; pohřben jest na Vyšehradě.

Po debutě v »Lumíře«, »Světozoru« a »Květech« vystoupil Sládek význačněji v »Ruchu«, první jeho knihy vznikly až po návratu z Ameriky a smrti Emilie. Jsou to »Básně« (1875) a »Jiskry na moři« (1879); obě sbírky obražejí věrně vnitřní život básníkův, zastřený elegií a smutkem zá-dumčivého mládí, také meditace o národě jsou zachmuřeny smutečnými zpěvy za zemřelou ženou a dojmy mořské i americké zámořské převládají, ale již tady kmitne se venkovsky motiv zpracovaný slohem lidové písně; časem proráží vli starší lyriky Nerudovy.

Další sbírky Sládkovy lyriky přinášejí již rozjasnění a uklidnění citového života a mužnou rovnováhu. Básník u-kliduje překonati chmurné vzpomínky na životní neštěstí a zakotvuje v utěšené přítomnosti blahého krbu rodinného: ve

snaze vystoupiti ze sebe sama a zachytiti se něčeho objektivního, přibližuje se prostoduchému ráji dítěte neb kmenovou příslušností posvěcenému selskému světu se starou kulturou lidové písně či konečně oddává se živé účasti s vrstevami sociálně porobenými; i hlásí se vedle osobní lyriky meditační a citově hojně také popisný genre a ještě více epika baladického neb povídkového druhu. Nerudův vliv ustupuje přímému působení Vrchlického a jeho estetického formalismu i světoobčanství: poesie stává se Sládkovi čímsi absolutním, stojícím nad životem; vedle látek domácích hlásí se i náměty cizokrajné, vyvážené namnoze z kultury knižní; formálně v popředí vystupuje znělka; sporý nerudovský verš střídá se nejednou s bohatým výrazem řečnický větvitým. O tom mluví knihy v této řadě časové: »S větlou stopou« (1881), kam vsunut jest též cyklus epických idyl (mezi nimi klasické kusy »Petr zvoník«, »Jan Lamač« a »Anna Potocká« z lidového života a řada romancí; cyklus znělek »Na prahu ráje« (1883) s hrstí dětských motivků, s hojnými genrovými obrázky v duchu lidovém i s nápovědí pozdější lyriky politicky meditační; »Ze života« (1884), kde v básních příležitostných i meditativních propuká vroucí citění vlastenecké; »Sluncem a stínem« (1887), formálně i obsahově nejbohatší sbírka Sládkova obsahuje vedle svěžích písní lehkého letu a vedle vybroušených sonetů také mnoho meditační lyriky intimní. Tichá pohoda letního večera a resignovaný úsměv mužného srdce, které bije pro všechny a přece vždy zůstává sobě věrno — toť od té chvíle charakter básní Sládkových. Oproštění, jehož postupně dospěl, vystupuje nejzřejměji v rozkošně naivních cyklech básní pro děti a v písňových ohlasech lidového básnictví českého; tu i onde zvoní jiskřivý vtip a zdravý humor, takže čtenář vzpomíná občas na Čelakovského »Ohlas písní českých«. Knihy veršů o dětech a pak také pro děti jsou: »Zlatý ráj« (1887), »Skřivánčí písně« (1889), »Zvonky a zvonky« (1894); po K. Vinařickém a Fr. Douchovi i vedle Jos. Kožíška stvořil tu uměleckou lyriku dětskou.

Přechod k ohlasům lidové poesie značí »Selské písně a České znělky« (1889), sbírka vzniknuvší pouze zevním sloučením dvou cyklů zcela odlišných. Již v knize »Sluncem a stínem« v prosté monumentalitě vypěl Sládek důrazné své přesvědčení, že jádrem národa jest sedlák, a že jeho práce jest nejsvětější. Maje na mysli drobného rolníka z rodného Podbrdí, přijímaje nejeden podnět z básníka-oráče Burnse, spojuje český liberalism se zásadami agrárními, zapěl Sládek z duše sedlákovy své politicko-stavovské »Selské písně«, jež r. 1909 doplnily »Nové selské písně«, vkládané namnoze do úst venkovské divčiny; sem náleží také cyklus »Písní smutečních« (1901), překypujících bohatým citem elegickým. Nejenom tuto, ale ve všech Sládkových písních selských se poji pev-

ná důvěra v Boha s oddaností domovu, půdě a práci. »České znělky« jsou hlavním dílem politického básnění Sládkova, jež se počíná již v první jeho knize, a zároveň další stanicí dráhy, vedoucí od Máchy přes Nerudu a Šolce; pouze formou se přimykají k Jar. Vrchlickému. V duchu národního vzrušení, které kolem r. 1887 přivedilo nový rozkvět české politické lyriky (Čech, Heyduk, Krásnohorská, Vrchlický, Machar) horlí tu Sládek proti utisku, otroctví, ale i mdlobné nečinnosti, budí vědomí státoprávní a volá k činu. Doplnkem »Českých znělek« byl malý sešitek »Českých písní« (1892) zbásněný ve slohu chanson pod dojmem t. zv. punktací a obsahující také několik písní sokolských. Čistým ohlasem toho, co básník za dob dětství slychal zpívati »v našem starém Berounsku«, jsou »Starosvětské písničky a jiné písně« (1891), »Směska« (1892); po stopách Burnse, Goetha a hlavně Čelakovského vmyslil se tu básník do duše lidového zpěváka a zpěvačky a vyvážil odtud jednak lyrické písně rosné nálady přírodní, jednak genrové obrázky rázovitých, milých, i směšných, půvabných i titěrných postavíček; rozmarná hra svěžího humoru a vtípu stále převládá.

Několik posledních básnických knih Sládkových vyjadřuje nálady a myšlenky básníkovy životní jeseně. V nejobširnější z nich, »V zimním slunci« (1897), zastoupeny jsou veškeré druhy poesie, jež kdy básník pěstoval; hlubší a jednotnější jsou však »Za soumraku« (1907) a »Lethé a jiné básně« (1909), básnické to epilogy života a díla poetova; kromě dumy záhrobní a pozdravů zašlé mladosti zaznívá tu zvláště mocně struna náboženská: proti panteistickému monistovi Vrchlickému jest Sládek křesťanský dualista, oddaný přísnému osobnímu Bohu a toužící po spojení s ním. Vyjímajíc cykly z r. 1909, vyšly všechny sbírky namnoze s pronikavou úpravou textovou znovu ve velkém souborném vydání Jos. V. Sládkova Spisy básnické ve II dílech (1907); »Písně smuteční« a »Za soumraku« otištěny tu poprvé. (Pečlivý výběr z poesie Sládkovy podal M. Hýsek 1912.)

Umělecká prostota, již V. Sládek došel jedinečnou duševní kázní, byla právě v jeho období vzácnou hodnotou. Jak Svatopluk Čech, tak Jaroslav Vrchlický přetížili český verš živly řečnickými a malebnými a odvedli jej na míle od živé mluvy české, potlačující zvláště vše to, co jej spínalo s lidovou řečí a písní. Sládek naopak zdůraznil prvky melodické a obnovil v našem básnictví jednotu tvoření umělého i prstonárodní tradice. I jinak vrátil poesii jejím původním kořenům hlavně v lyrické oblasti; cit, ničím nezastíraný a nekalený, jest vlastní inspirací jeho tvorby, zaléhaje i do jeho básní meditačních; není to cit výlučného umělce ani složitého vzdělance, kteří se chtějí odlišovati od životního svého prostředí, nýbrž hluboký cit typického mu-

že, jenž prochází všemi zkouškami lásky a manželství, ziny i domácích zmatků, nevěry a touhy po Bohu a jeho povaha se ve všech zocelí — vše nejlepší, co poskytuje moderní lyrika anglická, bylo tu prožito a vyjádřeno v monumetální prostotě po česku.

Ovocem amerického pobytu byly kromě lyrických veršů v prvním svazku básní a vedle četných překladů feuilletony a studie, otiskované v »Národ. listech«, »Lumíru« a »Osvětě« a shrnuté 1913 Ferd. Strejčkem do 2 sv. »Amerických obrázků a jiné prósy«. Jsou to práce dvojího, zcela odlišného druhu. První, vyšší ze školy nerudovské, jsou lehké feuilletony spojující jemnou a světelnou krajinomalbu svěží americké přírody lesní i vodní s pronikavou charakteristikou národních i plemenných typů; jejich křepký humor ve vzpomínce dodatečně ozařuje mnohou trpkou zkušeností životní; na těchto črtách učil se vydatně Jos. Štolba. Studie Sládkovy o veřejném a duševním životě v Unii a o zbytcích národů indiánských chtějí za informačním účelem látku vyčerpati a proto vedle poznatků vlastních spoléhají také na literaturu; reformní snaha staví je v blízkost propagačního úsilí V. Náprstka, rovněž dávajícího Ameriku Čechům za vzor. Úvaha »První století americké republiky« (1876) jest důležitá i tím, že v ní poprvé promluveno po česku soustavněji o písemnictví angloamerickém. Do souborů Sládkových prós počata též nedramatická aktovka »Irák« (1887), v níž se Sládek po stopách Jeřábkových pokusil o typ vynálezce a zamyslel nad dělnickou otázkou, vše spíše lyricky než divadelně.

Básnické překlady Sládkovy doplňují charakteristicky jeho tvorbu původní; převahu v nich mají literatury germánské, zejména anglická, nejzdařilejší pak jsou převody poesie písňové: na př. R. Burns, od něhož se J. V. Sládek mnohemu pro svou vlastní tvorbu naučil, čte se v Sládkově přebásnění jako v originále. K americkému pobytu Sládkovu přímo se poutá překlad indiánského eposu H. Longfellowa »Píseň o Hiawate« (1872 a přeprac. 1909), Bret Hartových »Kalifornských povídek« (1874 a 1909) a Aldrichovy »Tragedie Stillwaterské« (1898). Sládek až na Bret Harta volil k překladům nejraději spisovatele americké, kteří nepřevali slohové spojitosti s poesíí západoevropskou, vyhýbaje se typickým Američanům, Waltu Whitmanovi a Whittierovi jejichž význam znal; do jeho stop jako tlumočníka lyriky americké vstoupil Ant. Klášterský. Z moderního anglického básnictví přeložil Byronovy »Hebrejské melodie« (1890, paralelně s Jar. Vrchlickým), »Výbor z písní a balad Roberta Burnse« (1892) a větší skladby básnické baladika S. T. Coleridge (1897). R. 1894 jal se překládati Shakespeara, vydav »Zkrocení zlé ženy«; r. 1898 zahájena »Machbethem« »Dramatická díla Williama Shakespeara«.

jež dovedl r. 1912 ke sv. 33, kdy nad nedokončeným »Jindřichem VI.« zemřel. Dokončení této hry a překlad čtyř zbývajících dramát převzal Ant. Klášterský. Sládkovo přebásnění vyniká svěžestí mluvy a lyričností výrazu hlavně ve veselohrách, tragédiím často chybí stručnost výrazu a dramatický spád; přesností překladu podobá se Sládek Čejkovi a Douchovi, jež však zastihuje kulturou slova. (Ke kritice Sládkových překladů Shakespeara viz úvod Ot. Fischera k jeho přebásnění »Macbetha« 1916 a stati Baudišovy v Č. mod. filolog. 1916.) Ze švédštiny přeložil J. V. Sládek umělé epos hrdinské »Píseň o Frithiofovi« od E. Tegnera (1891), z polštiny Mickiewiczovu básnickou povídku »Konrád Wallenrod« (1892), ze španělštiny J. Valerův román »Pepita Ximenes« (1898), k tomu se druží převody drobnější novelistiky Boyesenovy, Kiplingovy atd. V II. díle vydání souborného, s názvem »Z cizích luhů«, zařazeny jsou překlady lyriky anglické i americké, skandinávské a ruské, otiskované původně v »Lumíru«.

Z vlastního životopisu napsal J. V. Sládek pouze črtu »Moji rodiče« (Amer. obrázky I.); z korespondence vydány jen listy Jar. Čelakovskému z l. 1864—1870 Ferd. Strejčkem (Amer. obrázky II.); týž badatel použil Sládkových hojných listů rodinných a přátelských pro obě základní monografie životopisné: Josef Václav Sládek, jak žil, pracoval a trpěl, 1915 a Lumírovci a jejich boje kolem r. 1800, 1915. První čtyři lyrické Sládkovy knihy ocenil bystrozrace Jan Neruda, který i jako člověk i jako kritik postihl své těsné příbuzenství se Sládkem (Krit. sp. VII, 268, 359, 415 a 448); po skončených bojích s lumírovci a se snahou býti k Sládkovi uznalou charakterisovala jeho dílo nedostí výrazně El. Krásnohorská v »Osvětě« (1896), podobně nehluboké jsou i příležitostné stati Alb. Pražáka ve »Zvonu« 1906 a V. Dreslera v »Osvětě« 1909. V rozdělení příliš schématickém, s málo prohloubenými perspektivami literárně dějepisnými, ale s velkým bystrozrakem dušezpytným rozebral Sládkovu osobnost kriticky Eman. Chalupný v knize Jos. Václav Sládek a lumírovská doba české literatury 1916; z dalších kritických statí: Arne Novák, Dvě kapitoly psané na okraji Sládkovy poesie v »Topičově Sborníku« 1915 a stručná monografie v 14. seš. »Českých hlav« 1920; pracemi Chalupného i Novákovými překonán nespravedlivý postoj generace let 90. ke Sládkovi, kterému dal zvláště Machar prudký a nedůstojný výraz.

Sládek, sám zcela samostatný nerudovec, nevutvořil básnické školy; umění, takovou mravní kázní vykoupené, jest nesnadno sdílné. Přihlásil-li se k němu Antonín Klášterský básnickou meditací a F. S. Procházka ohlasy lidových písní, vyňal každý z díla svého učitele pouze jednu stránku, nepostoupiv pod povrch; i vývojově zůstal Sládek, v životě dobrý přítel a důsledný samotář, osamocen uprostřed školy národní a kosmopolitické.

Čistotou lyrického tónu, silou vroucího citu, jednoduchostí a přece účinností básnických prostředků stál lyrice J. V. Sládkově velmi blízko předčasně zesnulý *Bohdan Jeltnek* (1851—1874). Jeho posmrtně vydané (Jar. Vrchlickým) »S pi-sy veršem i prósou« (1880) obsahují vedle křehké a jakoby čerstvě orosené lyriky »lásky a vzpomínky« také drobnější čísla epická a několik črt povídkových, t. zv. arabesek, tvořených podle vzoru Nerudova; z nich nejlepší jest »O Dublinském«.

Uprostřed mezi lyrikou Sládkovou a Heydukovou stojí básnická tvorba Sládkova literárního odpůrce v bojích lumírovských kolem r. 1880 *Rudolfa Pokorného* (* 18. dubna 1853 v Heřm. Městci, † 19. září 1887 v Libochovicích jako okresní tajemník tamní). Rudolf Pokorný upozornil na sebe záhy jako básník prudce kypícího a bezprostředně vyražejícího citu, jako lehký improvisátor v duchu lidové poesie, jako vroucí velebitel domácích krajinných i přírodních krás, jako vlastenecký a slovanský horlitel. Jeho vznětlivý temperament unášel jej hned k nespoutanému nadšení, které zejména věnoval Slovensku, jsa po Heydukovi průkopníkem vzájemnosti československé; hned však k rozhorlenému boji proti národní netečnosti, proti domněle beznárodnímu kosmopolitismu skupiny Vrchlického. Básnické sbírky jeho jsou »Z jarních luhů« (1874), »Básně« (1877), »Pod českým nebem« (1879), »Z hor« (1881), »S procitlým jarem« (1883), »Vlasti a svobodě« (1883), »Opět na horách« (1887, posmrtně); k nim se druží básnická povídka »Mrtvá země« (1885). Pseudonymně vydal »Nemilostné písně« (1879 se jménem Ranko Petar) a »Vlastenecké šlehy« (1882 s pseudonymem Heřman Městecký). Slovanské vzájemnosti chtěl R. Pokorný sloužiti, jednak básnickými příklady »Básní« (1887) a »Ducha stěpi« (1887), Bohdana Zaleského, »Antologii ruské lyriky« (r. 1887), jednak vydáváním »Knihovny československé«, částečně i propagačně cestopisnými »Potulkami po Slovensku« (1883—1885 ve II díl.). Novelistická prósa jeho vyšla s nápísem »Povídky, arabesky a drobné kresby« (1879).

Z básníků, kteří buď životním prostředím neb duševní náklonností zůstali věrni naivní prostotě lidové písně, zmínky zasluhují Josef Kuchař a Josef Kallus. Bankovní úředník *Josef Kuchař* (* 1847) ve všech knihách veršů, nadepsaných »Básně« (1869), »Za soumraku« (1872), »Chýžka« (1881), »Ze zašlých a nových dob« (1885), »Cestou životem« (1890), jest tklivý a něžný básník lidové idyly, prostý, chvílemi i titěrný pěvec malých radostí a malých žalů. Řadu českých básníků samouků, z nichž častěji bývají uváděni ještě básník řezbář *František Chládek* (1829—1861) a veršující obuvník *V. Josef Pokorný-Pikulík* (* 1842), opustil dalším vývojem někdejší valašský tkadlec, nyní učitel,

Josef Kalus (* 1855). V prostiäckých knihách veršů »Písňe« (1881), »Z Valašska« (1885), »Obklady« (1887), »Kresby a písňe« (1895), »Přímorské dojmy a elegie« (1903). »Kopretiny« (1904), »Valašsko v písňích« (1906) a »Valašská senoseč« (1917) kreslí vroucně a věrně s naivností venkovana přírodu i lid svého rodného rázovitého kraje, užívaje se zvláštním zdarem formy písňové; kde z písni sestavuje větší celky, epicky orámované, nemá úspěchu.

Český kosmopolitism básnický. Julius Zeyer a Jaroslav Vrchlický i jeho epigoni. Překlady básnické.

V popředí básnického kosmopolitismu českého od 70. let stojí dva mohutní umělci slovesní: Julius Zeyer a Jaroslav Vrchlický. Pro oba jest kosmopolitism hlavní metodou životní, čerpají většinu podnětů z cizí literatury, z cizího umění, z cizí filosofie, a samy vývojové podmínky jejich díla i jejich směrů dlužno hledati mimo domácí písemnictví v duševním a literárním proudění národů románských a germánských. Aby takto plně a většinou činně mohli cizí živly kulturní přijímati, v sobě zpracovávat, v jejich duchu tvořiti, k tomu bylo třeba vedle obsáhlého a mnohostranného vzdělání také zvláštní citlivé vnímavosti, spojené s darem rychlé a spolehlivé asimilace duševní, schopností vymýšleti se do cizích dob, do vzdálených kultur, do ducha různých básníků i myslitelů. Ovšem tento kosmopolitism neměl do sebe nic beznárodního, jak jej vinili jeho odpůrci. Vrchlický i Zeyer i jejich epigoni vrátili se oklikou přes cizinu k rodné půdě, nejen tím, že zpracovali také náměty a látky české, nýbrž hlavně tím, že zamyslili se nad problémem svého národa, že procítili jeho smutek, jeho pochybnosti, jeho životní potřeby; Zeyer s vroucnější intenzitou než kdokoliv před ním.

Ačkoliv Zeyer i Vrchlický v nejedné příčině — hlavně právě ve svém západnickém kosmopolitismu — vykazují řadu podobností, přece jsou to v podstatě básníci odlišní. Již povahy obou původních přátel, později však odcizených protivníků, chovaly mnohé protiklady. Julius Zeyer byl povaha převahou citová, podléhající silně zevním dojmům a náladám, namnoze bez schopnosti vyjmouti pomysly, ideje, osoby, děje z tohoto náladového ovzduší, ze subjektivního citového rozechvění; tím trpěl nejen jako básník, jenž pokoušel se býti epikem, ale i jako myslitel, který vyslovoval ideje náboženské a etické. Jaroslav Vrchlický, ačkoliv občas se jevíval bytostí až krajně sensitivní, vynikal nad Zeyera mohutnější schopností rozumovou, silou všobecně až schématické abstrakce, možností vyhledávati za světem hmotným, pojatým často vysoce smyslně, skryté ideje. Vše to předurčovalo jej, aby vedle sensuálního pěvce hmoty, pu-
du a plodivé přírody stal se básníkem filosofické reflexe.

Vrchlický přijal tuto úlohu s ohnivostí a prudkostí sobě vlastní a po Máchovi stal se v Čechách prvním básníkem filosofickým a metafysickým. Leč stále kolísání myšlenkové, tékání od spiritualistických soustav k názorům materialistickým, od nadšeného, přírodovědecky podloženého panteismu k čiré skepsi, pohrávání různými naukami náboženskými, mravními a filosofickými — to vše uvedlo do jeho myšlenkového světa chaotický zmatek a nesoustavný nelad, kterému propadají eklektikové. Podobnou kletbou stížen byl i Vrchlického eklekticism kulturní, jenž pouze zevně dovedl sjednotiti nejrůznější doby a světy od starověku až po dobu moderní; vnitřně nepodařilo se mu najíti za vším tím společné jednoty ani vystihnouti jednotlivé oblasti v celé jejich životní a ideové plnosti. I na vrcholech svého díla podává Vrchlický volně improvisace ducha nasyceného renesancí a obráceného k přechodné době moderní na různá dějinná i myšlenková témata minulosti a přítomnosti.

Této kolísavé rozpolcenosti zůstal ovšem Julius Zeyer ušetřen, za to však upadl v jednostrannou strnulost. Proti renesančnímu eklektikovi Vrchlickému byl spíše goticky nalděným romantikem, jenž prchal ze své doby, již nezcela rozuměl, aby hledal svůj životní ideál, zpola umělecký, zpola náboženský v minulosti, ve středověku, v mystice. Jestliže Vrchlický s chvatným neklidem ssál všechny raffinované dary moderní civilisace, zříkal se jich neméně hluboce vzdělaný Zeyer v touze po ztracené prostotě, po primitivní víře, po lidové poesii, po zbožném zázraku. Ježto pak týchž výsledků, kterých došel v posledních fázích svého života idealista a romantik Zeyer, dospěly i umdlené duše moderních dekadentů, upoutal jeho dlouho nedoceňovaný zjev pozornost nejmodernějších literátů v době, kdy nebylo mnoho zájmu, ba ani již úcty pro Vrchlického, průkopníka nejedné z nových ideí literárních.

Julius Zeyer (1841—1901) narodil se v Praze 12. dubna 1841 jako syn velkoobchodníka Jana Zeyera, jehož rodina byla původu aristokratického a pocházela z Francie, a Eleonory, dcery staré pražské rodiny židovské; dům otcovský veden byl více německy než česky. Dojmy z vypravování staré chůvy, nálady staropražské, hojná četba romantická vzněcovaly fantasií hochovu, jenž od 8 let pokoušel se literárně. Po skončených studiích reálních dal se zapsati na techniku, jež však se mu záhy zprotivila, a tak r. 1861 vstoupil do závodu otcova. Za rozšířením praktických vědomostí dlel v letech 1861 a násl. ve Vídni a na cestách v Německu, ve Švýcařích a v Paříži. Navrátiv se do Prahy, připravil se r. 1869 studiem klasických řečí ke gymnasiální maturitě; ač jí nevykonal, studoval na universitě vědy filosofické a estetiku a naučil se všem předním jazykům evropským. R. 1873 vstoupil do literatury humoreskou »Krásné zoubky« otištěnou v Stolbově »Palečku«, ale teprve r. 1874 jeho no-

vela »Duhový pták«, uveřejněná v .Lumíru«, upozornila na literární veřejnost. V té době byl předčítatelem a vychovatelem na Rusi, navrátil se však záhy do Prahy, věnoval se literatuře a vědeckým pomocným studiím, přerušuje pražský pobyt občas cestami, r. 1878 byl ve Švédsku, r. 1880—1881 opět na Rusi, znovu jako vychovatel; v Praze žil dílem v Liboci, dílem na Vinohradech. R. 1883 byl společníkem hraběte Harracha na zámku Zelči a na studích v Bonnu. Koncem r. 1889 odjel do Itálie, kdež zdržel se půl roku, r. 1885 cestoval do Řecka a do Cařihradu. V Praze však ho nic neuspokojovalo, a tak r. 1887 odstěhoval se do Vodňan, kde setkal se s literárními přáteli Ot. Mokrým a Fr. Heritesem. (O době té podává nám hojně zpráv Fr. Herites v knize »Vodňanské vzpomínky« 1904). Ve Vodňanech Zeyer setrval do r. 1899, přerušiv tamní pobyt cestami: r. 1889 a 1890 do Francie a do Španěl, r. 1892 a 1893 přes Tyroly a sev. Itálii do Ruska, 1894 do Štýrska, Krajiny a Chorvatska, r. 1896 do Bavor, posléze 1899 naposled do Ruska a na Krym. Když dlel ve Vodňanech uprostřed svého domácího musea a obsáhlé knihovny, pracoval, oddán meditacím náboženským a studiu vědeckému, pilně literárně: v posledních letech kromě vnitřních krisí trpěl i tělesně. Na podzim r. 1900 přestěhoval se do Prahy do paláce Hlávková, u něhož již dříve dlel v Lužanech. Brzy na to se vážně rozstal a 29. ledna 1901 v Praze zemřel; pohřben ve Slavíně vyšehradském.

Tvorba Julia Zeyera, objímající téměř 30 let a vykazující v úhrnem vydání 34 veliké svazky, objímá poesii lyrickou i epickou, veršovaná i prosaická dramata. Jsou většinou romány a novely. V prvním pětiletí činnosti psal Zeyer jen novelistickou prósu, pak obrátil se k formě veršové, nejpozději k útvaru scénickému. Julius Zeyer jest v první řadě básník: i jeho prósa má vždy rytmický tok, bohatství obrazů a metafor, barevnou řeč zvláštního svůdného kouzla. Jeho epické básně, jeho romantické novely a romány, jeho »obnovené obrazy« jsou vlastně osobitým zpracováním starých literárních neb lidových látek, jsou prosyceny vášnivým živlem lyrickým a pravidelně přetíženy širokými krajinářskými popisy a kulturně uměleckým líčením na úkor epické stavby a dějové jednoty, tyto prvky pronikají také v jeho dramatických básních. Z té příčiny není snadno rozdělití Zeyerova díla přesně podle básnických druhů a slohových skupin.

Čisté lyriky napsal Zeyer celkem málo. I jeho převahou lyrická »Poesie« (1884) obsahuje vedle bezprostředních ohlasů vnitřního života básníka z let 1877—1883 ještě středověkou legendu »Ramondo Lullo« (1882), ohlas staroitalské písně bohatýrské »Zpěv o pomstě za Igora« (1882) a prcverb z provencalské doby trubadúrské »Bláň-

ka« (1880). Zvláště hluboké pohledy do Zeyera intimního života hlavně milostného a náboženského, poskytují pohrob- ně vydané »Nové básně« (1907), shrnující vše, co básník od vydání »Poesie« lyrickým veršem napsal.

Epika Zeyerova, sevřená cyklickou ideí romantickou, ob- sahuje dva veliké kruhy hrdinských básní, čtyři svazky veršovaných románů milostných, delší legendu, několik bás- nických povídek a improvisací. Cyklický »Vyšehrad« (1880), jenž skládá se z pěti skladeb »Libuša«, »Zelený vítěz«, »Vlasta«, »Ctirad« a »Lumír«, jest posud nej- větší pokus o vytvoření polohrdinského, polomytického epo- su z báječného pravěku českého; při nedostatku pramenů koncipoval Zeyer i většinu děje samostatně, hojně užívaje bájeslovné symboliky. Rozměrem jest větší »Karolinská epopėja« (1895), složená ze čtyř rapsodií »Pohádky o Karlu Velikém«, »Románu o čtyřech synech Ajmonových«, »Písně o Rolandu« a »Písně o korunování krále Lovise«, jest ohlasem, často vel- mí těsným, starofrancouzských pověstí o Karlu Velikém a jeho družině a rodině; Zeyer podal tu zvláště krásný obraz dokonalého rytířství. Čtyři svazky »Letopisů lásky« (1889—1892) jsou z velké části volným ozvukem básnických látek známých z literatury světové hlavně románského a vý- chodního původu, které poskytly Zeyerovi příležitost vylo- žiti zároveň smyslnou a zároveň mystickou filosofii lásky v barvitých veršovaných novelách, blízcích se volnou tech- nikou rytířským skladbám epiků středověkých. Sem pojal Zeyer básně: východní motiv »Aziz a Aziza«: tklivou pověst o lásce litevského šlechtice »Olgerda Gejštora« k české královně Anně; rytířskou »Zvěst lásky z Pro- vence«; proslulý italský příběh lásky »Ghismonda«, hi- storicky podložený španělský román milostný »Gabriel de Esapinosa«; tragédii vášně ze Sieny »Pia de Tolomei« a indickou pověst »Záletnice«, prodšenou názorem bud- histickým. Z necyklických epických skladeb Zeyerových jest »Griselda« (1883) alegorickou oslavou dějinného utrpení národa českého: s rouchem napínavě romantickým; rapso- diický »Čechův příchod« (1886) pokusem o básnický vý- klad kulturního i národního konfliktu živlu keltského se slovanským v době příchodu Čechova; legendární »Kroni- ka o sv. Brandanu« (1886) věrným ohlasem klášterní poesie irské: sebrané spisy pak přinesly ještě (1905) ohlas gaelského starého básnictví a irských legend klášterních »Ossianův návrat« (1885) a připojily k němu vedle drobného ruského motivu bohatýrského »Píseň o hofi dobrého juna Romana Vasiliče« také poslední velkou práci Zeyerovu »Troje paměti Víta Chorá- ze« (1899), kde básník s mocnou lyrickou silou vyzpíval svou zpověď a znovu naznačil, že vlastní tragický zákon jeho o- sudu byl odvrát od pozemské lásky, přinášející znechucení.

klamání, úzkost, k lásce metafysické, rajske, která nesou
e k Bohu, objímá spolu v soucitném milosrdí celé lidstvo.

Jako dramatik šel Zeyer po stopách velkých básníků kla-
ických a romantických: obracel se vždy k minulosti neb
exotické dále místní, liboval si v upřilíšené kresbě váš-
ivých charakterů a v hromadění povahových kontrastů, a ve
hodě s tím v patetické deklamaci a v rozsáhlých vložkách
yrických, postavy jeho nejsou dosti konkrétní a od sebe
losti individuálně odlišeny. O vkus obecenstva a scénické
vyklosti divadla, kterým cítil se vždy zanedbáván, nedbal
i pro realism divadelní neměl smyslu, ba v poslední době
vé tvorby vyměnil dramatisované ohlasy starých motivů
za scénickou úpravu pohádky a legendy. Nejstarší Zey-
erův pokus dramatický jest aktovka »Blanka« (1880); ná-
sledují: čínská komedie »Bratři« (1882); napodobení vlaš-
ské commedia dell' arte »Stará historie« (1883); dra-
matická báseň biblická »Sulamit« (1883, kn. 1885); čtyř-
aktová krvavá tragédie z pravěku irského »Legenda z
Erinu« (1886); bohatýrská komédie z okruhu »Vyšehradu«
»Libušin hněv« (1887), k níž druží se melodramatická
Irobnůtka »Šárka« (1887); žaponská hříčka »Lásky
liv« (1888); pastýřská hra patriarchální »Z dob růžo-
vého jitra« (1888); tragédie hříšné vášně v rámci špa-
nělském »Doña Sanča« (1889); jímavé drama konfliktu
přicházejícího křesťanství a hynoucího pohanství v pravě-
ku českém »Neklan« (1893); konečně slovenská pohádka
»Radúz a Mahulena« (1898) a divadelní mysterium
»Pod jabloní« (1901). R. 1894 vyšly s úhrnným názvem
»Tři komedie« drobné dramatické hry »Bratři«, »Lásky
div« a »Z dob růžového jitra«.

Jako románopisec dospěl Zeyer od dějové napínavosti a
spletitosti, která v »Ondřeji Černyševu« (1876) volí si
za předmět pohnutého vypravování dvorské kruhy ruské za
Kateřiny, nejprve k široké románové malbě odlehklých zemí
a dob, jak podává jí ve zkřížení několika kulturních vrstev
přeplněný rytířský »Román o věrném přátelství
Amise a Amila« (1880), první to mistrovské dílo básni-
kovo, a v přesné jednotě ovzduší žaponský příběh lásky
»Gompači a Komurasaki« (1884). V mužném věku do-
stoupil však Zeyer moderního románu psychologického, v
němž zevní příběhy, romanticky volené a seskupené, spolu-
pracují na duševním vývoji hlavního hrdiny, pravidelně
reka marné touhy, zhroutené lásky, bolestné víry: první
»Jan Maria Plojhar« (1891) odehrává se střídavě v Če-
chách a v Itálii a proniknūt jest silně živlem erotickým,
druhý »D ů m u tonoucí hvězdy« (1897) řeší nábožen-
skou otázku a tragiku malého národa uprostřed moderní
Paříže. Obě práce, v nichž došla hlubokého zpodobení ro-
mantická duše česká, mají mnoho rysů přímo osobních, ano
i autobiografických.

Z novelistických prací Zeyerových vyšly samostatně: přeplněná hra motivové fantasmie a romantického rozmaru »Dobrodružství Madrány« (1882); přísně církevní legenda klášterní »Sestra Paskalina« (1887); humoristický obrázek ze staromodní společnosti maloměstské »Rokok« (1887); staroirská legenda mystická upravená pro mládež »Maeldunova výprava« (1898) ohlas severské Njálssagy »V soumraku bohů« (1898) a dvě katolické legendy, vzniklé v posledních letech »Kristina zázračná« a »Zahrada Mariánská« (1898, kn. 1903), jejichž knižní otisk přineslo teprve souborné vydání. Ostatní novely, fantasmie, myty, legendy, jež pravidelně otiskoval Zeyer v »Lumíru«, vydával ve sbírkách povídek, z nichž jen některé měly jednotný rámeček. Soubory ty jsou »Novely I« (1889), »Báje Sošany« (1880), »Fantastické povídky« (1882), »Novely II« (1884), »Stratonika a jiné povídky« (1892), »Obnovené obrazy« (1894), »Tři legendy o kruzifixu« (1895), »Amparo a jiné povídky« (1896, jest to II. řada »Obnovených obrazů«). V sebraných spisech přistupuje k tomu ještě paběrkující svazek »Ostatní prósy« (1907).

Zeyerovy povídky jsou různého způsobu. V první době tvoření převládají volně vymyšlené skladby fantastické, v nichž skroynické jádro reální jest zcela ukryto za divokou romantikou, rozmarně se tu střídají scenerie a zcela pohrdá pravděpodobností i nejskrovnější. Ale postupně prodělává Zeyer vývoj ke zjednodušení a hospodárnému omezení motivů; soustřeďuje se na jeden děj, účelně položený do určitého ovzduší dobového a kulturního; při tom velmi mocný vliv měly na Zeyera jeho předlohy a studia, jejichž ozvuk v povídkách svých, tu s větší, tu s menší volností podával, nepřehlížeje zpravidla ke kulturně myšlenkovému jádru své předlohy, nýbrž sesiluje rysy sentimentální, rétorické a dekorativní. Nejlepší z posledních jeho novelistických prací mohou se vyrovnati vzorným novelám světovým: vystihujíce opravdu mistrovsky i nejexotičtější ústředí až do posledních polotónů náladových, kladou přece hlavní důraz na dramatické vystupňování a plné epické podání děje, jenž sám sebou odhaluje charakter, pravidelně nevšední. Nikdy tu nechybí ústřední bod dějový, kolem něhož vše se otáčí a jenž má v sobě vždy něco neobyčejného; do vyšší oblasti uměleckého zájmu povznášejí Zeyerovy novely jejich sytá řeč, hned vášnivě rytmovaná, hned hrající jemnou hudbou lyrickou. Hlubok do knihy vnikající čtenář shledá nad to, že za příběhem, byť i prostě epicky uzavřeným a hotovým, často se skrývá všeobecný symbol, zasahující nejčastěji do oblasti erotické, náboženské neb metafyzické.

Kromě beletrie napsal Zeyer velice málo, ale v několika těch essayistických pracích, prosycených upřímnou subjektivností, právě jasně vysvítají názory básníkovy o životě a

● umění právě jako v jeho charakteristických předmluvách a věnováních, památných i tím, že kromě stesku do nepřízné obecenstva i kritiky prozrazují prameny inspirace Zeyerovy. Z těchto předmluv dlužno uvésti úvod ke »Karolinské epeji«, podávající Zeyerovy názory o podstatě epiky, a věnování »Doui Sanči«, kde hrdě hlásí se ke svým vzorům dramatickým, pak úvodní výklad ke komedii »Bratři«, objasňující postup básníkovy tvorby. Z oněch statí vynikají »Úvod ke spisu V V Zeleného o B. Smetanovi« (1894) a přednáška »Vojta Náprstek« (1896).

Jako ve svém životě, jenž odehrával se mimo literární svět na dalekých cestách cizinou nebo v uměleckém zátíší uprostřed zajímavých sbírek, vzácných knih a náboženských i lidových památek, byl Julius Zeyer také v literatuře důsledným a pyšným samotářem. Jeho romantism, podmíněný již plemeným původem, tkvějící v samé povaze básníkovy, která byla zároveň vášnivá i něžná, fantastická a smyslná i hloubavá a mystická, živený velmi obsáhlou četbou cizojazyčnou i neobyčejnými studii literárními, uměleckými, filosofickými i náboženskými, podporovaný cestami na východě i na západě — tento romantism nebyl pouze odlišný od veškeré soudobé literatury české, leč i ode všeho, co kdy v Čechách nazývalo se romantikou. Nevyvěral z německých zdrojů jako u českých romantikův v době obrozené; neměl vztahů k lidové lyrice české, která stála v popředí zájmů naší literární romantiky; nesledoval cílů národně utilitářských; pouze těžká historická elegičnost, ozývající se u Máchy, byla mu blízká. Přijal z romantiky francouzské syté bohatství barev a obrazů, hýřivý exotismus, smyslné pojetí pozemské lásky; naučil se od t. zv. anglických prae-raffaelistů, kteří byli zároveň malíři i básníky, plaché duchovnosti, zbožné legendárnosti, zálibě pro gotické katolictví a dokonalé rytířství; včetl se pozorně do středověké i národní epiky, do církevních legend, do východních tradic náboženských i povídkových: podepřel bujnou a žhavou fantasi svou důkladnými studii.

I vytvářel si svět velmi bohatý a pestrý, exotický a romantický, který však nebyl pouhou hrou zrakove opojené obraznosti, neboť, alespoň v zralé době básníkovy a v nejlepších jeho pracích, ukryta byla za symboly tak pestrými vysoce osobní a přece velmi důsažná filosofie a metafysika. Zeyer byl ryzí idealista nábožensky založený, jehož duše, unavená vyprahlostí filosofické skepse, vírem marné rozkoše, stídním, ilusí, vždy znovu zatoužila po Absolutnu, po Bohu, nazývaném řečí různých náboženství a filosofických nauk, nejčastěji mluvou katolické církve. Návrat duše k Bohu jest věčné téma Zeyerovy tvorby; pravidelně však tomuto mystickému motivu předesílá básník jako předehtu vášnivé přilnutí duše k světu smyslů v lásce pozemské, která neukojí, nýbrž jen probudí touhu po ideálu a po

zakotvení po křesťanské oběti a lásky. Tento novoidealism Zeyerův přivábil k němu v poslední době jeho života mladou generaci, která opustila naturalism a toužila po umění symbolickém a názoru spiritualistickém; leč tato souhlasnost, jež nabyla vrcholu r. 1896, brzo vzala za své, a Zeyer umíral jako literární samotář. Pravá popularita Zeyera v čtenářstvu datuje se teprve od jeho smrti.

Zeyerova lidská osobnost jest významnější než jeho osobnost umělecká. K básníku veliké tvůrčí síly scházelo Zeyerovi velice mnoho; místy přijímal z látkových předloh více než pouhé bohatství motivové, improvisoval leckde, kde by pravý mistr komponoval; upadal do jednotvárnosti slohové a opakování v líčení; unavoval marnotratným popisováním a stále udržovaným patosem; pracoval v charakteristice schémata a v psychologii zjednodušenými kontrasty. Jako umělec slova, jako vysoce kulturní spisovatel, jako věrný vyznavač nezávislé krásy a ryziho umění, jako tragický duch prožívající hluboce tíhu vlastního i národního osudu, byl však ve své době výjimkou co nejskvělejší.

Sebrané spisy Zeyerovy vyšly v Praze 1901—07 v XXXIV sv.; rozdělení kryje se celkem s rozdělením Zeyerovým v souborech za živa vydaných. Dopisů vydání to pohříchu neobsahuje; jsou však neméně důležité než spisy ostatní, neboť Zeyer věnoval jim opravdu uměleckou péči a odhaloval v nich svou duši. Z listů posud otištěny tyto ukázky: pět listů z nejstarší korespondence K. Lužanem v »Zlaté Praze« 1902; další ukázky ze starších dopisů K. Pleskačem v »ČČM.« 1908; velká přátelská korespondence s Al. Kašparem, adresátem tamže, 1902 a 1904; listy J. Štolbovi, adresátem v »Máji« 1904; dopisy sochaři Fr. Bílkovi v »Květech« 1901; listy S. Bouškovi v »Obrázkové revui« 1901; dopisy K. Světlé v »Ž. světě« 1908; dopisy Sv. Čechovi v »Květech« 1911; listy R. Jesenské knižně 1919; některé životopisy otiiskují i listy jinak nepřístupné, na př. životopis Kamprův a monografie Voborníkova. Pěkný obraz Zeyerova ducha podává antologie Marie Kalašové, Julius Zeyer. Myšlenky ze spisů jeho (1903).

Nejobširnější životopis básníkův podal dodatkem k sebraným spisům Jan Voborník v knize Julius Zeyer (1907, obsahuje i bibliografii a řadu dopisů), data biografická doplňují tu charakteristiky a rozборы děl; monografie jest rozšířením starší kritické studie auktorovy O poesii Julia Zeyera (1897). Jiný životopis od Jar. Kampra v »ČČM.« (1901). Z kritických prací nejdůležitější jsou: jemná analytická kniha M. Martena (1910), přehledný spisek Fr. V. Krejčího, J. Zeyer, kritická studie (1901) a články F. X. Šaldův v »Čes. revui« (1901), Jar. Boreckého o dramatech Zeyerových v »Obzoru lit. a um.« (1901), J. Máchalovy studie hl. o »Karolinské epopeji« a »Letopisech lásky« v »List. filolog.« (1904), J. Šachův výklad Zeyerova náboženství v »Osvětě« (1912),

V Schüllerův látkový rozbor »Maeldunovy výpravy« v »Čas. mod. filolog.« (1911) s pěknými poznámkami o Zeyerově postupu při »obnovených obrazech«, v témž časopise i později řada monografických rozborů Zeyerova poměru k látkám básnickým; pak tři články ve školních programech, úhrnný Fr. Tůmy ve zprávě lycea v Čes. Budějovicích (1904), A. Häcklův o východních látkách u Zeyera v progr. reálky v Pardubicích (1907) a O. Schillera vyšetření vztahů k Italii v progr. gymn. v Hradci Král. (1914).“

Nejvýznamnějším básníkem, jež hned v prvním ročníku Sládkův »Lumír« uvedl, byl Jaroslav Vrchlický. První své básně J. Vrchlický otiskl o něco dříve; nejdříve básně »V brnění« ve »Světozoru« 1871, pak téhož roku v almanachu »Anemonky«: řadu knih Vrchlického zahajuje překlad »Básní Viktora Huga« r. 1874, první původní sbírka »Z hlubin« vyšla r. 1875.

Jaroslav Vrchlický (1853—1912), vlastním jménem Emil Frida, narodil se jako syn obchodníka Filipa Jakuba Fridy a Marie rozené Kolářové dne 17. února 1853 v Lounech; otec byl původu židovského, v rodině hluboce zbožné matky byl zastoupen živel kněžský. Po roce přestěhovali se rodiče do Slaného, ve čtyřech letech odvezen Emil ke strýci faráři do Ovčár, kdež pobyl do deseti let. Gymnasium studoval ve Slaném, v Praze a Klatovech, tam r. 1872 i maturoval. Vstoupil z prvu do semináře, ale již v druhém semestru přešel na fakultu filosofickou, aby studoval historii. Po třech letech přijal vychovatelské a tajemnické místo v rodině hr. Montecuccoliho-Laderchi, s níž pobyl 1875—1876 v Italii, dílem v Maraně u Vignoly nad Panarem poblíže Modeny, dílem v Livorně, poznání moře a hor, důvěrný styk s antikou i renesancí výtvarnou i básnickou, vztah ke staré klasické půdě měly na básníkův vývoj hluboký vliv. Po návratu suploval na pražském pedagogiu; r. 1877 stal se tajemníkem české techniky a české zkušební komise pro středoškolské učitelství; místo to zastával do r. 1893, kdy jmenován mimořádným profesorem srovnávacích dějin literárních na české universitě, stav se r. 1891 čestným doktorem filosofie; r. 1898 jmenován profesorem řádným. Od 90. let dosáhl největších poct, jichž umělec v Rakousku může dojíti; výčet jejich i jiných vyznamenání nenáleží však do literatury. Z intimního jeho života dlužno uvést hluboké a obrodné přátelství se spisovatelkou Sofií Podlipskou a sňatek s její dcerou Ludmilou r. 1879; manželské štěstí rozrušeno bylo r. 1894 zpronevěrou chotí a postupným odcizením manželů. Trvalý pobyt v Praze zpestřily některé cesty: 1882 do Paříže, Německa, Nizozemí a Belgie, 1885 do Dánska, od 1894 několikrát do Polska. R. 1908 přetrhla vážná choroba literární činnost, dotud neunavnou, ani léčba u Adrijského moře a v sanatoriu ve Stupčicích nenavrátila zdraví a plné inteligence; poslední dobu

ztrávil Vrchlický v žalostném živoření v Domažlicích, kdež 9. září 1912 skonal; pohřben byl na Vyšehradě.

Literární tvorba Jaroslava Vrchlického rozsáhlostí i mnohostranností nemá rovny, a sama původně produkce básnická, která v souborném vydání vyplňuje 65 svazků, jest rozlehlejší, než básnická díla celých generací; k ní druží se početná dramata, několik knih krásné prósy, mnoho svazků literárních a kritických studií a pak obrovská literatura básnických překladů. (V tomto pořadí bude proveden bibliografický náš přehled, pokoušející se rozvrstvití nepřehledná díla Vrchlického na příbuzné skupiny a mítí při tom zřetel ke sledu chronologickému.)

Básnický vývoj Jar. Vrchlického možno rozdělití na čtyři velká období.

1. 1871—1879: průpravný zápas domácí tradice české s vlivy románskými od knihy »Z hlubin« až po »Duch a svět«. Mladistvý pesimism, do nitra obrácený, bojuje s věrou v život, projevující se poznáním zevního světa; láska dosud citově tušená stává se smyslnou skutečností. Za pobytu v Itálii i za očištného vlivu Sofie Podlipské zřiká se Vrchlický vzorů německých, přitýká se k Hugovi a k Leopardimu, až se zcela rozhodne pro evolucionistický optimism v duchu Hugově, Quinetově, G. Sandové.

2. 1879—1894: vítězství smyslů a formy v životě i díle Vrchlického, od »Mythů« I. a »Eklog a písní« po »Nové zlomky epopoje« a »Moji sonatu«. Kult zevního světa provázen jest mocnou smyslností zvláště milostnou; rozkošnictví umělecké se stupňuje v umělecký diletantism a v eklektické světoobčanství; příroda pojmána panteisticky, dějiny lidstva evolučně. Řečnická a popisná poetika francouzská i se sklony objektivistickými vítězí, formalistní lyrika vedle »zlomků epopoje« stojí v popředí. R. 1883 nadchází období mužného klidu, r. 1888 hlásí se vedle zachmuřujícího se obzoru únava a úpadek tvůrčích sil a současně pozbyvá Vrchlický vůdčího místa v českém básnictví, jež mu na počátku tohoto období jednomyslně přiznáváno.

3. 1894—1903: doba pesimistického vystřízlivění a tvůrčího úpadku, od »Oken v bouři« přes »Písně poutníka« k »Duši mimose«. Tragédie rodinná dohání básníka k bolestnému citění i ke chmurnému názoru životnímu, takže vedle pesimismu erotického vystupuje také pesimism kosmický, ale obě postupně uléhá v tesknou, avšak smírnou resignaci. Odloživ rétoriku, oproštuje básník svou mluvu, vyhýbá se přílišným umělostem formálním, ale vydatně pěstuje znělku.

4. 1903—1908: doba vyjasňování a stařecké rovnováhy od »Prchavých ilusí« po »Meč Damoklův«. Smířiv se s osudem, vzestupuje básník k životním kladům, ba dospívá i nového entusiasmu; jeho verš se stává melodickým a jeho sloh intimním; lyrika skorem úplně zastírá básnictví výpravné a

zvl. tvorbu »zlomků epopeje«. Rozvrat tělesných i duševních sil rázem přerušuje omlazenou tvořivost klasikovu.

V popředí básnického tvoření Vrchlického stojí tak zv. *zlomky epopeje*, menší to básně epického podkladu hojně prosycené živly lyrickými a filosofickou reflexí. Po způsobě největšího svého učitele Viktora Huga, jenž (splňuje dávný romantický plán Quineta, Lamartina, Vignyho) složil tímto slohem velkou »legendu věků«, chtěl Vrchlický v těchto rapsodických úryvcích, které spadají do oboru balady, romance, legendy a mytu, obsáhnouti celé dějiny lidského vývoje od prvopočátků až po dnešní dobu a ozářiti je zvláštní filosofií dějin, hlásající vítězství přemýšlejícího ducha nad hmotou a obětovné lásky nad utrpením a zoufalstvím. Antika, často převlečená do roucha rokokového, rytířský středověk, renesance na jihu a na západě, české národní dějiny po stránce látkové, triumf vědy nad věrou, vzdělanosti nad barbarstvím, humanity nad ukrutenstvím, radostné smyslnosti nad askesí, sociální naděje nad pesimistickou skepsí po stránce ideové stojí v popředí tohoto cyklu, který často od epiky přechází k hymně a filosofickému mysteriu. Mnohdy určuje básnický prolog, mající buď rámeček dialogický neb útvar vidění mystického, postup a rozdělení celé knihy; v těchto prolozích namnoze se hlásí **přímý vliv V. Huga a V. Vignyho**. Dílo pak samo uspořádáno jest v řadě cyklů, dělených zpravidla podle látky; **na rozdíl od V. Huga, jenž dával v »Legendě věků« (1855, 1877 a 1883) čistě romanticky přednost látkám středověkým, převládají u Vrchlického náměty předhistorické, mytologické a antické, dojísta ohlasem největšího francouzského epika moderního Ch. Leconte de Lisle. Sem náleží těsněji či volněji díla: »Epické básně« (1876) doposud drobná baladická lyrika cizokrajných námětů v starším slohu německém; »Duch a svět« (1878); dvě řady »Mytů« (1879 a 1880), z nichž první obsahuje výlučně látky české, mezi nimi »Legendu o sv. Prokopu«, která později (1884) byla rozhojněna a samostatně vydána; »Nové básně epické« (1881); »Staré zvěsti« (1884); »Perspektivy« (1884); »Selské balady« (1886) s látkou z české selské poroby a vzpoury; »Zlomky epopeje« (1886); »Fresky a gobeliny« (1891); »Nové zlomky epopeje« (1895) »Boží lidé« (1899); »Votivní desky« (1902); »Episody« (1904) a »Třetí kniha básní epických« (1907). V některých z těchto knih převládá reflexe nad epikou. Čtyři »zlomky epopeje« rozrostly v samostatné knihy: starokřesťanská legenda »Hilarion« (1882) s námětem ze života Otců egyptských, ale v duchu životního optimismu a evolucionismu; polská národní faustiáda, smyslnosti a poznání »Twardowski« (1885); grandiosní epopej ze zoufalé války židovské proti Římu, ale i se spodním tónem národně českým »Bar Kochba« (1897), největší to dílo**

Vrchlického, a posléze ve freskových rysech načrtaná »Píseň o Vinetě« (1906) z bojů dánskoslovanských. V prvních třech těchto velikých filosofických eposej řešil Vrchlický se zvláštní silou a odvahou to, co dalo by se nazvatí otázkou faustovskou v moderním básnictví, onu velkolepou titanickou snahu proniknouti k pravému poznání světa i Boha, ukojiti bytost filosofickým věděním, když víra nepřinesla útěhy a smyslný požitek nasycení. Vrchlický tu ukázal se velkým žákem obou vůdčích duchů ve středověku i v době moderní, které sám tlumočil, Danta a tvůrce Faustova, Goetha.

Lyrika J. Vrchlického má dvě zcela různé tváře, jsouc dílem ryze citová, dílem reflexivní. Citová lyrika Vrchlického prýští jednak z velmi mocné erotiky, plně smyslného žáru, vášnivě svůdnosti, intimní něhy, jednak ze složitého dojmového a náladového života rozechvívaného pozorováním přírody ve veškerých jejích odstínech barevných i světelných za různých ročních i denních dob; přírodu nepodává jen v impresionistických obrázcích krajinářských, které v pozdější jeho tvorbě zcela vystřídávají původní rétorické pasáže popisné, nýbrž i jako scénickou dekoraci drobných genrových výjevů, někdy mytologických. Ale vedle citu osobního již od počátků, kdy byl Vrchlický chmurným pesimistou, ozývá se cítění sociální, soucit s trpčícími, soustrážen s utlačenci, soustrast se smutnými, a tu povznáší se básník od Leopardim zoufání podníceného vždy jistěji k společenské naději v blízkí se zori spravedlnosti a humanity. Silné jest i jeho cítění národní, až do vydání sbírky »Na domácí půdě« (1888) pokládán neprávem za básníka nevlásteneckého; věří pevně v budoucnost národa, hrdě velebí svůj nástroj český jazyk, inspiruje se národními dějiny, krásně opěvuje Prahu, nadšen slovanského však nezná, sympatisuje ze Slovanů pouze s Poláky, rovněž pro ofensivu politického boje nemá smyslu.

Erotické sbírky Vrchlického jeví vzestup od abstraktních chmur mladistvých, jež zaléhají do tušivé lásky »Snů o štěstí« (1876), k jásavému milostnému opojení srdce a smyslů ve sbírkách »Eklogy a písně« (1880), »Poutí k Eldoradu« (1882) a »Čarovná zahrada« (1888); v zasmušilé periodě 90. let zní i erotika »Oken v bouři« (1894) ponuře a trpce. Básně, opěvující intimní štěstí rodinné, vložil Vrchlický do knih smíšeného obsahu lyrického, jichž jest veliká řada, a které často mají také vložena čísla epická i mnoho reflexivního živlu. Jejich chronologický postup jest tento: »Rok na jihu« (1878) s dojmy italskými: »Co život dal« (1883); »Jak táhla mračna« (1885); »Motýli všech barev« (1887); »Na domácí půdě« (1888); »Dni a noci« (1889); »Hořká jádra« (1889); cyklus krásných elégií náhrobních, posvěcených památce Kl. Kalašové, »E morta« (1889); »Potulky

královny Mab« (1893); »Kytky aster« (1894); »Kniha sudiček« (1895); »Než zmlknu docela« (1895); »Napadlo rosy« (1896); »Pavučiny« (1897); »Na sedmistrunách« (1897); »Překročeni ženit« (1899); »Rok básníkův (1900); »Žamberské zvony a jiné básně« (1901), elegická to kniha, vzniklá smrtí básníkovy přítelky Ed. Alberta; »Duše mimosa« (1903); »Svlačce na úhoru« (1906); lyrická trilogie »Korálové ostrovy« (1908) »Skryté zdroje« (1908) a »Zaváté stezky« (1908); pak kniha zralého a vítězného panteismu »Stron život« (1910), za níž následoval však »Meč Damoklův« (1912) s děsivým tušením životní katastrofy.

Zvláštní skupinu v lyrice Vrchlického tvoří několik knih, v nichž úmyslně velice umělá a složitá stránka formální klade se proti lyrickému neb meditativnímu obsahu na místo první. Tu ukazuje Vrchlický, jenž již v řadě básnických překladů z renesančních a moderních francouzských lyriků po V. Hugovi následujících (t. zv. »parnasistických«) ukázal se pyšným a svrchovaným mistrem formy básnické, své veršové umění i v nejtěžších a nejbravurnějších útvarech verše, sloky a rýmu. Nejvíce a nešťastněji pěstuje sonet, jehož největším mistrem po Kollárovi jest u nás, a do znělky umí vtěsnati velmi bohatý obsah reflexivní: sonet po Šolcově a Mayerově počínu nejen vrátil původnímu chodu iambickému, ale naplnil rozmanitostí rýmů a přísně architektonicky učlenil. Zvláštností Vrchlického jsou stručné podobiznové charakteristiky myslitelů, básníků a umělců v sonetech; neobyčejnou sílu mají jeho sonety, posvěcené úvahám o našem národním životě a jeho otázkách, blížíci se pádným Sládkovým »Českým znělkám« a napodobující je; tehdy, kolem r. 1890, ukázal se Vrchlický také energickým básníkem politickým. Výhradně znělky obsahují knihy: »Sonety samotáře« (1885), »Hlasy v poušti« (1890), »Nové sonety samotáře« (1891), »Poslední sonety samotáře« (1896) a »Prchavé illuse a věčné pravdy« (1904). Vedle sonetů pěstoval Jar. Vrchlický se zálibou některé lyrické formy provencalské, francouzské i vlašské, které před ním částečně uváděl k nám J. E. Vocel a Fr. Doucha a které ve Francii s bravurou ovládal čirý formalista Th. de Banville, tak na př. rondely, ballaty, fanfáry, ritornelly, sestiny, terciny, rispetti, leč i orientální ghazel, běžný u nás od V. Furcha a V. Šolce. Sbírkou rázu čistě formalistního jsou: »Dojmy a rozmary« (1880), »Hudba v duši« (1886), »Zlatý prach« (1887), »Moje sonata« (1893) a »Fanfáry a kadence« (1906).

Uprostřed mezi lyrikou a »zlomky epopeje« stojí Vrchlického velice hojná poesie reflexivní. Básnická inspirace Vrchlického jest menší měrou prostá, životní, bezprostřední než učená, knižní, literární; jeho obrovská sčtetlost

a mnohostranná učenost dávají mu vždy nové podněty k přemýšlení básnickému; jeho velice úzký vztah k poesii všech národů, jeho důvěrný poměr k tolika kulturám uměleckým vedou ho k nepřetržitému srovnávání, analogisování, mnohdy i k dialektickému pochodu po způsobě dějinné filosofie Hegelovy. Není však básníkem filosofickým, nemaje jednotné a pevné soustavy a podléháje při svých myšlenkových úvahách velice mocně vlivům citovým; kromě toho podle vzorů V. Huga přeměňuje témata filosofická v náměty rétorické a často vypomáhá si z nesnáze myšlenkové pouhým působivým obratem řečnickým. V prvních svých reflexivních knihách klonil se pod vlivem Danta a Leopardiho k pesimismu a skepsi, zvolna rozjasňoval se jeho názor a měnil se v kulturní evolucionism; prostředkem 90. let zmocnil se však básníka chmurný skepticism zнову, podporován jsa současnými krisemi citovými; posléze však vyprostil se přece z něho klidem stoickým ne bez působení francouzského básníka Vignyho, jež v této době překládal; někdy má stoicism ten však ráz umdleného kvietismu. Ale vedle učené a kulturními reminiscencemi přetížené reflexe vystupuje občas u Vrchlického i prostě lidská, neobyčejně vroucí úvaha o základních věcech života a smrti, pro niž básník rád vyhledává průzračný a zjednodušený výraz: sem náleží jeho básně nejúčinnější. Časová řada reflexivních sbírek jest tato: Vrchlického prvotina ještě ve slohu české a německé lyriky let 50.—70. s pesimismem namnoze neprožitým »Z hlubin« (1875), »Vittoria Colonna« (1877), básnický to román lásky Michel-Angelovy, obtížený složitou meditací; »Symfonie« (1878); »Pantheon« (1880), psaný k otevření Nár. divadla; »Sfinx« (1883); »Dědictví Tantalovo« (1887); »Různé masky« (1889); »Breviář moderního člověka« (1892); »Život a smrt« (1892), z nejhlubších knih básnickových; »Bodláčí z Parnassu« (1893); »Písňe poutníka« (1895), vrcholné dílo mužných let básnickových, plné přísné a bolestné moudrosti životní; »Skvrny na slunci« (1897); »Já nechal svět jít kolem« (1902); »Má vlast« (1903), souhrn básnickových projevů vlasteneckých; »Tiché kroky« (1905) a »Západy« (1907).

R. 1882 přistoupil k lyrikovi a epikovi také básník dramatický, když 10. března 1882 na Prozatímním divadle provedena byla tragédie Drahomíra, jejíž počátky sahají až do r. 1879; scénickým zpracováním látek o Julianu Odpadlíku a Epponině zabýval se již na půdě vlašské. Od té doby Vrchlický psal pro divadlo velice pilně tragédie, komédie, proverbsy, které dosáhly celkem jen prostředního úspěchu divadelního, takže básník několikráte se rozhodl vzdát se tvorby dramatické, ale opět odvolal své rozhodnutí. Pouze v některých antických tragédiích vypracoval se k výši právě básně dramatické; náběhy k skutečné tragice učinil i v několika dramatech z českých dějin doby Přemyslovců, ač do-

bová charakteristika dařila se mu jen poskrovnu. Náladový lyrik příliš těkající a příliš nedůsledný nikdy nevytvořil jednotné dramatické linie, která by s osudovou logikou obepínala postavy sloučené vnitřní nutností; nepromyslel nikdy vývoje charakterů a nevyložil scénického dění z jejich konfliktů. Napsal několik velkých scén na témata osudové msty, vítězné lásky, zápasu života a smrti, jejichž síla jest lyrická; vyhnal nejednou na tragickém koturnu vášnivé a zoufalé postavy k smělým výbuchům znásobeného člověčenství; vložil do děje hrůzu osudovosti a konflikt života se smrtí, do dialogu půvab lásky, měkkost něhy, energickou mužnost; rozestřel nad příběhy sladký úsměv harmonie a vlídnou pohodu humanity, vynikl v náladové úpravě situací. Slovem: dramata Vrchlického překvapují bohatstvím toho, co jest dramatickým přímětkem a scénickou přízdobou — prav dramatický nerv jim chybí. I o tom svědčí trilogie »Hippodamie«: jest v prvním díle, který se přiklání k dramatu antickému, ano, používá i zlomků řeckých tragiků, mocně zauzlena, v druhém lyricky zladěna, v třetím však dějově přeplněna a přece dramatický prázdná. Obě hlavní postavy, Pelops a Hippodamie, jsou nerozvíty, sloh antické tragédie, blíží se v celku Euripidovi, mnohonásobně porušen cizorodými prvky romantického dramatu moderního, hlavně v kresbě povah, a řada vděčně nadhozených motivů, směle a účinně obměňujících ustálené myty, nezužitkována. Některé ze starších veseloher a proverbů mají šťastnou náladu a lehký rozmar a upoutávají jako zdařilé hříčky ducha umělecky povýšeného a vysoce pružného; v pozdějších však proniká místo svěžívho humoru jakási vynucená a mnohdy triviální rozpustilost. Úhrnem přejal Vrchlický dramatické útvary a zvyklosti divadla romantického, nepohrdaje ani pochybnou technikou her intrikových a spravuje se nejčastěji příkladem V. Huga, V. Sardoua a E. Augiera; prvky realistické porušily pravidelně jednotu slohovou, rovněž živly lyrické a zvláště idylické vynikaly na úkor dramatické stavby. Dramatická díla Vrchlického (uvádíme při nich datum provedení i uveřejnění) jsou dílem tragédie a činohry, dílem veselohry. Většina dramát Vrchlického oživuje minulost s kosmopolitismem velmi rozsáhlým; drobnůstky moderních námětů jsou bez významu. Tragédie a činohry Vrchlického jsou: »D r a h o m í r a«, tragédie z českých dějin (prov. 1882, tišt. 1883) »S m r t O d y s s e a«, mytologická truchlohra antická (prov. 1882, otišt. 1887); »J u l i a n A p o s t a t a«, zkrácená verze velké komposice o rozkladu antiky křesťanstvím ve formě tragédie (prov. 1885, otišt. 1888) »E x u l a n t i«, drama z českých dějin XVII. věku bez porozumění reformaci, s důrazem vlasteneckým a se senačnickou zápletkou cizoložnou; (prov. 1886, tišt. t. r.); »B r a t ř í a«, historické drama o Václavu a Boleslavu (prov. 1889, tišt. t. r.) velká trilogie z řeckého cyklu heroického »H i p p o d a m i e«

vzniknuvši v l. 1883—1890, posledním článkem počínajíc a skládající se z »Námělu v Pelopových« (prov. 1890, otišt. 1889), »Smíru Tantalova« (prov. 1891, otišt. t. r.) a »Smrti Hippodamie« (prov. 1891, otišt. 1891), celek tvoří s hudbou Fibichovou melodram; drobný a vzdušný dramatický proverb z českého pravěku »Trojí políbení« (prov. 1892, tišt. t. r.); dvě hry španělské, shakespearovská »Láska a smrt« (prov. 1897, otišt. 1894), s námětem z XII. věku a s prudkým dramatickým spádem a povídkově založená »Marie Calderonová« (prov. 1897, otišt. 1896) hůgovské drama manželské věrnosti z císařské doby římské »Epponina« (prov. 1896, otišt. t. r.); biblická »Trilogie o Simsonovi« (prov. 1907, tišt. 1901); historické drama z dějin Přemyslovců »Knížata« (prov. 1903, otišt. t. r.), jež chtěl Vrchlický s oběma dramaty z úsvitu křesťanství v Čechách spojit v »českou trilogii« a dramatická legenda anglická »Godiva« (prov. 1907, otišt. t. r.). Náměty moderní mají umělecky řídké aktovky: »K životu« (prov. 1886, tišt. t. r.), »Nad propastí« (prov. 1887, tišt. t. r.), »Svědék« (prov. 1895, tišt. 1894); k nim druží se veselohra »Závět Lůkavického pána« (prov. 1894, tišt. 1895). Historické komédie Vrchlického čerpány jsou: »V sudě Diogenově« (prov. 1883, tišt. 1886) z doby Alexandra Vel.; nejúspěšnější veselohra auktorova, »Noc na Karlštejně«, (prov. 1884, tišt. 1885) z doby Karla IV. se sporou charakteristikou, vtipnou zápletkou a svěží dobovou malbou, opředená jasným humorem; hravě zápletková »Rabínská moudrost« (prov. 1886, tišt. 1886) ze života v pražském židovském městě doby rudolfinské; »Soud lásky« (prov. 1887, tišt. 1886) z milostného života v papežském Avignoně kupičiho se kolem Petrarcy; »Pomsta Catullova« (prov. 1887, tišt. t. r.) z antického Říma; »Midasovy uši« (prov. 1890, tišt. t. r.) ze starověké pověsti mytické; »Pietro Aretino« (prov. 1892, tišt. t. r.) z vlašské renesance; »Krála ptáčník« (prov. 1898, tišt. t. r.) z ovzduší krále Artuše, pokus o moderní komedii v rouše antickém; »V uchu Dionysově« (prov. 1900, tišt. t. r.), ze života na starověké Sicílii a »Kočičí král« (tišt. 1908) z pozdní renesance vlašské. K dramatům druží se hojná libreta k operám, oratoriím, výpravným hrám atp.

Nejskromnější počtem v literárním díle Vrchlického jest novelistická prósa; po mladické povídce ve slohu ještědských prací K. Světlé, »Prodáváč bibli« (knižně až 1912), sáhl k peru novelistovu hojněji až v letech 80. Jeho prósa obsahuje tři svazky drobnějších prací »Povídky ironické a sentimentální« (1886), »Barevné střepy« (1887) a »Nové barevné střepy« (1892) i konverzační román marné lásky a temného fatalismu »Loutky« (1908). Povídkové práce Vrchlického, vynikající břitkou ironií a zralým humorem, jsou menší měrou novely v pra-

vém slova smyslu, než důmyslně vykombinované a pečlivě provedené důkazy určitých tesí, které v závěru práce vyniknou pravidelně jako ostré pointy. Hojně zastoupeny jsou tu i t. zv. »básně v próse«, malé to skladbičky soustředěného umění slovního, v nichž básník po vzoru tvůrců této formy, Baudelaira a Turgeněva, podává své názory životní, neb předvádí některé zvláště významné momenty svého života citového. Dodatkem k úhrnnému vydání »Barevných střepů« (1908) připojil Vrchlický řadu aforismů o umění životě, vyznívajících hořkým pesimismem.

Jaroslav Vrchlický vynikl též jako literární kritik a essayista. Neobyčejné jeho vědomosti v oboru světové literatury, hlavně v básnictví národů románských, zvláštní vnímavost, chápaní vedle sebe nejrůznější duše, směry, ideje, veliká schopnost charakteristiky zejména cestou analogie, nevyrovnaně jemný smysl pro stránku formální, konečně i neutuchající nadšení pro poesii ve všech jejích tvarech a představitelích, přímo vedly jej k tomu, aby se stal vykládajícím a popisujícím kritikem světového písemnictví u nás. J. Vrchlický liší se značně od kritiků jak dogmaticko-estetických tak historicko-filosofických: nesoudí, nehledá pravidel, nekonstruuje souvislosti, nepodává filosofii literatury, nýbrž slovem neobyčejně hojným a barvitým kreslí výrazně hlavy literární, pravidelně užívaje při tom materiálu životopisného a anekdotického, zevrubných parafrází obsahu, pronikavých rozborů technické stránky básnické. Básníky klasické, romantické a novoromantiky, umělce slova a nálady, formalisty a epigony velkých mistrů kreslí nejlépe, za to nemá mnoho porozumění ani pro zástupce moderního umění realistického, ani pro básníky ideové. Jeho kritické essaye seřazeny jsou ve sbírkách: »Básnické profily francouzské« (1887), jednající většinou o škole V. Huga a tvořící tak doprovod k jeho výborům z novodobé poesie francouzské; »Studie a podobizny« (1892, tu otištěna jest i dlouhá studie »O poesii Viktora Huga«); »Nové studie a podobizny« (1897), »O knihách a lidech« (1899), »Devět kapitol o novějším románu francouzském« (1900), »Rozpravy literární« (1906 ve II dílech, obsahující hlavně tři objemné studie o Parinim, Carduccim a Vignym); samostatně vyšla studie »Giacomo Leopardi« (1880). Významné jsou Vrchlického studie o českých básnících, zařazené do obou svazků »Studii a podobizen« a věnované Erbenovi, Bozděchovi, Kollárovi jako básníku sonetů, P. J. Šafaříkov a V. B. Nebeskému jako poetům, S. Čechovi a J. Nerudovi. Nejen přejemné potřeby formální, ale i originální soudy i hodnotě, básnickém ustrojení a vývojové souvislosti rozbíraných spisovatelů a děl řadí tyto stati vysoko; nejednou se v nich i pisatel sám charakterisuje. V letech 1885—1893 by

i divadelním kritikem v »Pokroku« (pozd. »Hlasu národa«); divadelních svých posudků nevydal však souborně.

Překlady Jar. Vrchlického přesahují rozměrem jeho díla původní. Básník ztvářel jimí nové světy české literatury a obrátil hlavně zraky mládeže ke vzorům neznámým; ukázal formální schopnost českého jazyka, verše a rymu i při úkolech nejtěžších; vtělil českému písemnictví klasická díla vůdčích evropských národů; jako šťastný kulturní zprostředkovatel pracoval k tomu, co Goethe případně pojmenoval »světovou literaturou«. Nejdůležitější jsou Vrchlického překlady z literatury francouzské, moderní a vlašské renesanční i soudobé, protože měly tak oplodňující vliv na básnickovy ideje i jeho formy; hovíce nejvíce jeho vlastní osobnosti, byly provedeny nejvěrněji a nejumělečtěji a zanechaly nejhlubší stopy v básnictví českém. Přehled jejich připojil r. 1903 k překladu »Osudů« A. de Vignyho.

Z francouzského básnictví Vrchlického zajímá nejvíce Victor Hugo a jeho škola a další básníci až do konce 80. let. Jsou tomu věnovány výborné antologie »Poesie francouzská nové doby« (1877) a »Moderní básníci francouzští« (1894); pak překlady z vůdčích básníků francouzských v XIX. věku: z *V. Huga* »Básně« (1874), »Nové básně« (1882), »Nové překlady« (1901), »Hernani« (1902); z *Leconte de Lisle* »Kain« (1880), »Výbor básní« (1893), »Nová řada básní« (1901) z *Baudelatra* »Výbor z »Květů zla« (1896 s Jarosl. Golem), z *Vignyho* »Osudy« (1903); kromě toho některá dramata klasická, *Corneillův* »Cid« (1899), *Molièrův* »Lakomec« (1899) a archaisující hrdinská komedie moderní, *Rostandův* »Cyrano de Bergerac« (1899).

Nejsoustavněji překládal Vrchlický básnictví vlašské, přihlédaje jak k velkolepému období renesančnímu, jehož hlavní díla k nám uvedl všecka, tak k moderní poesii italské. Nejvíce naň působil ze starých Vlachů Dante, představitel faustovské myšlenky na rozhraní středověku a renesance; z básníků moderních pak klasik pesimismu a mistr básnictví filosofického Leopardi a Carducci, obnovitel antiky ve vlašském verši, tento v mužných letech, onen v samých začátcích. Z renesančního písemnictví vlašského přeložil Vrchlický, vesměs v složitých veršových tvarech originálů, díla *Dantova* »Božskou komedii« (1878—1882, třetí, přepracované vydání v l. 1896—1902; návrhy a opravami zasloužil se o tento monumentální překlad, v němž byl Vrchlickému předchůdcem Fr. Doucha, český dantista *Jan Blokša*, auctor populární monografie o Dantovi a komentáře k jeho veledílu), »Nový život« (1890) a »Lyrické básně« (1890); *Petrarcovy* »Tři kanzony« (1890); *Tassův* »Osvobozený Jerusalém« (1889) a »Výbor lyrický« (1906); *Ariostova* »Zuřivého Rolanda« (1893) a *Michelangelovy* »Básně« (1889). Novodobé básnictví vlaš-

ské — z přechodní periody přeložil jen *Pariniho* satirické epos »Den« (1909) — souhrnně předvádějí antologie »Poesie italská nové doby« (1885) a »Tři knihy vlášské lyriky« (1894); z jednotlivých básníků jsou zastoupeni: *Leopardi* »Básněmi« (1876), *Carducci* »Výborem básní« (1890), »Ódami barbarskými« (1904) a »Novým výborem básní« (1904), *Cannizzaro* »Výborem básní« (1834), *Annie Vivanti* »Lyrikou« (1905) a dramatik *Giacosa* »Červeným hrabětem« (1900).

Z ostatních románských literatur nejdůležitější jest slohově zběžný a vadný »Výbor dramát Calderonových« o XV svaz. (1899—1903); překlad portugalské básně hrdinské. *Camoensových* »Lusovců« (1902); katalanského eposu *Verdaguerova* »Atlantis« (1891), pak některých dramát *Echegarayových*. Rekonstrukci s překladem podává »Cid v zrcadle španělských románů« (1901).

Z literatur germánských Vrchlického nejvíce vábila anglická, ač právě tu překládal nejméně šťastně. Vrchol její zří v 1. polovici XIX. věku, přihlížeje hojně i k stol. XVIII., ale i některé z vůdčích básníků současných převedl k nám poprvé na př. *Browninga*, *Swinburnea* a *Whitmana*; leč překlady *Sládkovy* a *Jungovy* stojí nepoměrně výše vyštížením originálu. Kromě antologie »Moderní básníci angličtí« (1898) přeložil *Byronovy* »Hebrejské melodie« (1890, souběžně se *Sládkem*) a »*Manfréda*« (1901); *Shelleyova* »Odpoutaného *Promethea*« (1900) a »Výbor z lyriky« (1901), *Poeova* »*Havrana* a jiné básně« (1891), pak menší výběry z *Tennysona* (1906), *Walt Whitmana* (1907) a *Robinson Darmsteterova* (1899). Mezi překlady z němčiny na prvním místě stojí velkolepé přebásnění celého *Goethova* »*Fausta*« (1890, II. vyd. 1907), jímž zastíněny byly starší překlady *J. J. Kollárův* (1863) a *Vlčkův* (1890) obsahující pouze I. díl tragedie. Menší překlady z němčiny jsou: *Schillerův* »*Vilém Tell*« (1892); »*Hamerlingův* »*Ahasver v Římě*« (1899) a »*Amor a Psyche*« (1907) a »Výbor z básní *H. Lingga*« (1894). Ze skandinávských literatur přeložil jen *Ibsenovy* »*Nápadníky trůnu*« (1897) a *Andersenovy* »*Pohádky*« (1902).

Ojedinelý jest i překlad z polštiny; soutěže se *Sládkem* *Fr. Kvapilem* a *Jar. Boreckým*, pokusil se po *Štalcovi* o nový překlad *Mickiewicze*, přeloživ jeho »*Tryznu*« (1895). Na některých překladech z básnictví východního má *Vrchlický* podíl jen formální, tak na *Aranyho* »*Budově smrti*« (1896) a *Petőfiho* »*Básních*« (1906), jež z maďarštiny převedl *Frant. Brábek*, tak na *Košťově* překladě *Hafizova* »*Divanu*« (1882), tak na *R. Dvořákové* převodu čínského »*Ši-Kingu*« (1897). Ve třech antologiích spojil *Jar. Vrchlický* překlady z různých básníků románských

a germánských: »Hostem u básníků« (1891), »Z očí zích Parnassů« (1895) a »Sedm knih cizí poesie« (1906); ve dvou svazcích zařazených pod názvem »Z ní v poesie národní a umělé« (1898 a 1901) volné ohlasy a parafráze cizího básnictví umělého i lidového, které nejsou překlady v pravém smyslu slova. Hojně Vrchlický překládal i prosou, jmenovitě z francouzštiny, na př. Dumasa st., Balzaca, A. France, Maupassanta.

Podobně jako Julia Zeyera nelze ani Jaroslava Vrchlického vyložití jen z české souvislosti literární. Básník sám opětovně se pokusil objasnit svůj vztah ke svým předchůdcům a ukázal na př. pěkně, kterak jeho formalism byl přivravován J. E. Vocelem, kterak již Fr. Doucha razil cestu jeho kosmopolitické činnosti překladatelské; také bylo častěji naznačeno, jak v lyrických svých počátcích závisí na Hálkovi, ano i na Meyerovi, jak občas ozvou se u něho názvuky Sládkovy; ba, Vrchlický uvádí i velký vliv poetického jazyka Sv. Čecha na vlastní mladistvou tvorbu. Nejméně přijal Vrchlický od básníka, jenž jako tvůrce české lyriky meditačně filosofické proklestil proň dráhu, od K. H. Máchy; bylť mu podle temperamentu zcela cizí; jen kulturně myšlenkové nikoliv však básnické podněty mu dal také Jan Neruda. Leč to jsou jen nejskrovnější zlomky toho, co dalo by se nazvatí filiací slovesnou. Dosti krátce a to jen v básnické své mladosti podléhal literatuře německé, hlavně z doby rozkladu její pozdní romantiky živly modernějšími, na př. Lenauovi a Geiblovi; pouze Goethe působil naň vždy vydatněji. Na vlašské půdě překonal německé učitele a oddal se na čas výhradně mistrům románským; u nich našel vzory, které by byly sourodé jeho duševní osobnosti, sloučující v celek silný lyrismus vášnivého a smyslného podmalování, hluboký sklon k filosofické a náboženské úvaze a dumě, prudkou a neklidnou obraznost, těkající od představy k představě, žíznlivý zájem historický a snění melancholické.

Hledaje toho marně u Leopardiho, který vyhověl černým svým pesimismem pouze přechodnému období mladistvému, jsa jako duch moderní příliš vzdálen od výlučně středověkého Danta, obrátil se do francouzského básnictví XIX. věku, kde uprostřed zjevů básnických čistších obrovskou plodností a zevní nádherou ohromoval zjev Victora Huga, který již před tím zvolna zdomáčňoval v Čechách zásluhou F. L. Riegra, E. Kaizla a J. Nerudy. Tento oslňující zběh od royalismu k utopismu společenskému, od akademického klasicismu k výstřední romantice upoutal mladistvého J. Vrchlického zcela. Působil naň geniální rétorikou, honosně hlučnou rytmikou, sytostí a pestrotou barev, spoustou obrazů, navršených stůj co stůj, často i nelogicky; protiklady světla a tmy, sdružováním pojmů a zjevů mnohdy nejodlehlejších, řečí plnou opakování a tautologií, bombastu a

tirád, konečně i eklekticismem, jenž pohrává myšlenkami často přímo protichůdnými. Vrchlický přijal od něho i básnickou ideu »epopeje lidstva«, složené z rapsodických úryvků, z pola epických, z pola reflexivních, která pojímá básnictví jako vesměrný cyklus, obsahující veškeré lidstvo v jeho zápase a vývoji. Hlavně však v duchu V. Huga vyznával víru v nekonečný pokrok lidstva, jež se ubírá k sociální spravedlnosti, k vítězství družné práce a účastné lásky, až by na konec překonalo tím princip zla; v tom mu vedle Huga byli učitelé také G. Sandová a filosof-historik E. Quinet. Po hugovsku stilisoval svou erotiku v idyllickou lyriku plnou křehké a smyslné něhy: šel za ním i v patetickém boji proti duchu času, proti politické bezkarakternosti, kritické samolibosti. Jako Hugo v genu hlavně básnickém viděl kněze lidskosti a s mistrem svým hlásil se k filosofii panteisticko-materialistické, jež se v reflexivních knihách ráda vyjadřuje motivy o Panovi a Satyroví. Ale Vrchlického lyrický zdroj byl hlubší, jeho názor na život pravdivější: byl více člověkem a básníkem než hercem a řečníkem a naslouchal častěji vnitřnímu hlasu než Hugo.

Neutkvěl na tomto jediném vzoru, třebaže nejdražšímu nýbrž s Hugem přijal do svého ducha celou soudobou poesii francouzskou, bera od ní mnohé podněty. Velký a přísný Leconte de Lisle vedl jej k hutnější plastice verše a jednotnějšímu názoru na antiku i na předhistorické fáze lidstva: vážný a suchý Sully Prudhomme učil jej úsečností ve vyjádřování pouček didakticko-filosofických uprostřed básnictví reflexivního a uváděl jej nazpět k básníku-filosofovi Vignymu; Gautier nesl jeho pružný štětec k intimnímu vystižení věcí mrtvých a kultur odumřelých a se Soularým i Hérédií vybízel jej k zhušťování rozsáhlých pomyslu a složitých představ do stručné formy znělky; Theodor de Banville učil formalistické hře slokami a rýmy, jiskřivému rozmaru smyslové radosti. Tito žáci Victora Huga, nazývaní »parnasisty« podle proslulých svých almanachů z let 1866—1876, posilovali Vrchlického i v jeho kultu básnické formy, kterou přivedl u nás k nezvyklé virtuositě, když byl prošel také znamenitou školou velkých vlašských mistrů renesančních.

Vlastní vyhranění umělecké osobnosti Vrchlického spadá do doby pobytu ve Vlaších, odtud se vrátil do vlasti metodicky myslící a pracující umělec, pojímající vývoj i své dílo cyklicky a synteticky; tyto vůdčí zásady poetiky románské byly pro Čechy převratnou novinkou a znamenaly »zrevolucionování« našeho básnictví — v této chvíli byla překonána německá estetika u nás a to praksí skutečně vítěznou.

Básnický princip formální jest u Vrchlického v podstatě dosti příbuzný principu Sv. Čecha, jehož na rozdíl od veřejného mínění nepokládal za protichůdce a jemuž věno-

val řadu vřelých projevů přiležitostných (viz na př. posláni v „Mé sonátě“), jsa od něho zhusta oslavován. Oba básníci jsou verbalisté, kteří hromadí za zvýšením názornosti pojmové a dojmové obrazy, metafory, analogie, vidouce v této amplifikaci básnickou sílu; Sv. Čech táhne při tom více k poetickému popisu, Vrchlický ke kontrastu rétorickému. Kdežto však u Sv. Čecha básnická forma, nevykazující valné rozmanitosti, jest jakýmsi mrtvým schématem, přináší si u Vrchlického básnická myšlenka pravidelně s sebou svůj útvar, svou veršovou hudbu, svou dekoraci rýmů; forma vnější a forma vnitřní v nejčtetnějších případech se kryjí a pouze v některých bravurních knihách čirého formálního provazolezectví jest forma zevní čímsi absolutním. Význam Jar. Vrchlického pro tvarové zmnožení českého básnictví nesmí se pojímati jen tak, že naučil básníky naše tolika novým veršovým umělostem a umělostkám, že zavedl k nám tak velký počet potud neznámých strof, genrů, takové bohatství figur a tropů, nýbrž v tom smyslu, že poprvé a tím průkopně ukázal, jak pro nesčíslný počet vnitřních básnických možností pravý poeta může najíti zase nesčíslný počet možností formálních.

V dílech, kde J. Vrchlický jest opravdu mistrem, ať jsou to obnovené a moderné oduševnělé obrazy antiky, neb renesance, ať jsou to filosofické reflexe o osudu člověkově ve vývojovém dramate dějin a kosmu, ať jsou to citové záchvěvy prostého trpícího neb jásajícího srdce nad základními jevy života, ať jsou to konečné charakteristiky sourodých jevů a činitelů kulturních — ve všech těchto dílech dovedl Vrchlický odhoditi marnou rétorickou a amplifikační nádeheru, odložiti masku svých mistrů, zřici se poetické fráze a odpovídati na otázky dějin a osudu z vnitřní svojí nutnosti. Právě tehdy mizí vliv Hugův a jeví se posvěcení dvěma genii vyššího typu, Dantem a Goethem. Směrem, který oni ukázali, jde pak Vrchlický, věren sobě. Je to pout srdce zmučeného a nenasyceného smyslnou hrou vášní k vyššímu poznání, k vědě, k filosofii, k náboženství, ale i tady hrozí nebezpečí marných ilusí a opětovného zklamání, hrozí tu konečně agnosticisťm. Mužně básník překonává také ten a byt ztratil víru ve vlastní vykoupení, pevně věří v konečné spasení lidstva. Tato víra, stotožněná s moderním evolucionisťmem, není víra trpného klidu, nýbrž mužného činu, jakým jednotlivec může se účastniti osvobození veškerenstva.

Pohřichu, klasických a umělecky bezvadných děl, v nichž by byla dokonale organisována tato vůdčí básnická myšlenka, jest v nepřehledné produkci Jar. Vrchlického poměrně méně. Jeho činnosti chyběla většinou autokritika: knihy nejsou organicky sestaveny a sporádány, nýbrž často jen mechanicky v určitém období sebrány; nikdy není přihlíženo k tomu, aby vedle opravdově vykryštalisovaných

básní nestály hned improvizované ~~sklady~~, aby neopakovaly se tytéž dojmy, nálady, ano i motivy; nikde nejsou reminiscence literární odloučeny od samostatné tvorby. V některých knihách (hlavně v 90. letech) převládají dokonce básně příležitostné, v nejbánálnějším smyslu slova nebo nahodilé improvisace, lehké nápady bez oprav vržených na papír.

Tento básníkův nedostatek úcty k sobě samému vyvolal u kritiky ostrý a spravedlivý odpor. Kdežto v 70. letech byl básník hlavně se stránky látkové, kde žádaly se od něho násilně náměty české a s hlediska úzkoprse moralistního, nejen podceňován, ale i odsuzován, zavlažil koncem 80. a počátkem 90. let pravý opak, a díla jeho zmocnilo se nekritické chvalořečnictví; avšak právě v té době povážlivě ubývalo vlastní kritičnosti básníkovy, a v produkci jeho jevil se zřetelný úpadek. Tehdejší kritika, L. Čech, T. G. Masaryk, F. X. Šalda, Jiří Karásek a J. Vodák, podrobili dílo básníkovu přísné revizi; ukázali ke vzorům, analysovali nejednotnost ideí, posoudili jeho formalismus, zevrubně rozebrali básnické prostředky a provedli to, co jistě učiní i budoucnost; nebude-li chtítí mítet vůbec tento labyrint s lhostejností; odlišili plevy od zrna. Boj o Vrchlického v 90. letech náleží k hlavním literárním sporům tohoto období a přispěl značnou měrou k odlišení generace staré a mladé. Přispěl však také k hlubšímu a spravedlivějšímu poznání životního díla Jar. Vrchlického.

Ohromnost a nepřehlednost díla Vrchlického sama vzbízela, aby z něho byly pořizeny orientační antologie; některé z nich pocházejí od básníka samého. Podle poetických druhů a látek roztríděna jest dvojitelná »Antologie básní Jaroslava Vrchlického« (1894 a 1903), jejíž první díl obsahuje tvorbu z let 1875—1893, druhý z desetiletí následujícího a to jak lyriku tak i epiku; básník jí pořídil s vzhledem autokritikou a jemným vkusem. Potřebám školským slouží oba výběry, uspořádané Fr. Bílým, »Kytka balad, romancí a legend« (1896) a »Kytka lyriky« (1898) a Voborníkova antologie v životopisném rámci »Píseň života« (1914). Ve »Světové knihovně« vyšly »Portréty básníků« (1898), výbor to literárních charakteristik ve formě sonetu a »České balady« (1901), výbor drobné epiky Vrchlického s látkami národními; Voborník vbral také »Zpěvy husitské« (1915). V antologii »Česká poesie XIX. stol.« obsahuje IV díl informační obsáhlý výběr z Vrchlického. Také oba německé výběry Fr. Adlera »Gedichte von Jar. Vrchlický« (1895) a Albertova »Neuere Poesie aus Böhmen« (1893) jsou dobrým úvodem do díla Jar. Vrchlického.

Sebrané spisy Jar. Vrchlického vycházely v redakci básníkově od r. 1895 do r. 1910, nákladem J. Otty (65 sv.) a obsahují verše a krásnou prósu; uspořádání jednotlivých

knih značně se liší od původních vydání, ale mnoho děl Vrchlického tu vyšlo poprvé; posledním dílem, jež básník uchystal k tisku, byl »Strom života«; po smrti jeho »Darmoklovým mečem« soubor uzavřen. Na to přikročilo totéž nakladatelství za redakce B. Frída a J. Voborníka k Novému soubornému vydání básnických spisů Vrchlického« v pořadí chronologickém, se zřetelem ke kritice textové, s úvody i poznámkami literárně dějepisnými, vše prací J. Voborníka; soubor zahrnul doposud hlavně díla prvních dvou období. Dramatická díla jeho vydal od r. 1886 Fr. Šimáček (32 sv.).

Z korespondence Jar. Vrchlického otištěny souborně doposud listy bratru Bedřichovi a strýci Antonínu Kolářovi i se životopisnými poznámkami bratrem ve »Zvonu« 1913, pak italské a pražské dopisy Sofii Podlipské a její odpovědi z l. 1875—1876 v samostatné publikaci 1917, k níž F. X. Šalda napsal důležitý úvod, V. Brtník poznámky »Sborník Jar. Vrchlického« obsahuje prozatím (1—5) listy Sládkovi, B. Adlerovi, E. Krásnohorské, sestrám a J. Zeyerovi kromě jiných méně důležitých.

První samostatný spisek o Vrchlickém napsal J. Voborník »J. V. a jeho Legenda o sv. Prokopu« (1890); po něm následoval s první studií o celém tehdejší díle básníkově Ed. Albert »J. V. Příprava k budoucím studiím jeho lyriky a epiky« (1893). Nejrozsáhlejší knižní přehledné studie podal švédský učenec Alfréd Jensen »J. V. Literární studie« (přel. Arn. Kraus 1906) kde vedle podrobného soupisu a popisu děl Vrchlického pokouší se řešiti základní otázky literárně historické a kritické, pak nadšený žák básníkův Jaromír Borecký »J. V. Pokus o studium jeho díla« (1906), jenž se omezuje na popis a charakteristiku všech jeho knih v časovém pořadí bez všeobecných závěrů. K nim se druží dobrý informační spisek »Padesát let života J. V.«, uspořádaný spolkem »Májem« (1903) a obšírná studie Alb. Pražáka v ČČM. 1903 s pěkným pokusem o třídění. Na těchto základech spočívají dvě hodnotné essaye popularisační, F: V. Krejčího ve sbírce »Zlatoroh« (1913) a Mil. Weingarta v knihovničce »Besedy« (1920). Všecky tyto spisy psány jsou způsobem více méně oslavným. Hlubokou pozorností kritickou provázal první období tvorby J. V. Jan Neruda, jenž nejvýše stavěl Vrchlického epika a erotika (Kr. Sp. VII, 262, 326, 365, 372, 409, 433); kritické námitky proti jeho hodnotám myšlenkovým zvláště důrazně vyslovil T. G. Masaryk, odsoudiv zvláště »Exulanty« a »Twardowského« a potíraje jak básníkův eklekticism tak jeho smyslnost; umělecké stanovisko »pokolení 90. let« formulováno jest všeobecně v knize Jiřího Karáska ze Lvovic »Chimérické výpravy« (1900) a ve stati Šaldově, zařazené do »Duše a díla« (1913); nejostřejší projev tábora odpůrců básníkových podává upřílišená stař. Ludv. Lošťáka »Oslava papírové pyramidy« (1903, dnes

ve knize »Ve vlasti tichošlápků« 1918): Vědecké studium osobnosti a děl J. V. se organizuje od r. 1915 ve »Sborníku společnosti J. V.« za redakce J. Boreckého, P. M. Haškovece a Ant. Klášterského, jenž každoročně přináší netištěné dotud ukázky pozůstalosti, korespondenci, paměti vrstevníků, rozbor děl, knihopis děl V. (s několika hledisk) a ocenění literatury o Vrchlickém. Budíž u výboru zaznamenány nejdůležitější studie o V. ve Sborníku i mimo něj: a) *V. epik*: M. Weingart, Bar Kochba (Sborn. 1920); Šíma, Rak, Kopal, Eloa, (Sborn. 1919 a 1920); b) *V. lyrik*: Arne Novák, Sonety do r. 1885 (Sborn. 1915) a Poslední období tvoření (»Zvony domova« 1916); c) *V. dramatik*: D. Stříbrný, Historická dramata o látkách českých (Progr. reálky v Táboře 1907-8, 1908-9); V. Brtník, »Česká trilogie« (zvl. o různých verzích všech tří truchloher, Sborn. 1915, 1916, 1917); O. Jiráni, Antická dramata (Sborn. 1916, 1917, 1919). P. M. Haškovec, »Soud lásky« (Sborn. 1917); J. Kozlovský, »Noc na Karlštejně« (Sborn. 1920); J. Máchal, »Dějiny českého dramata« (1917) a Ot. Fischer »K dramatu« (1919); d) *V. povídkář*: Fr. Frýdecký (Sborn. 1919) a Arne Novák (»Zvony domova« 1916) oba o prosaických počátcích; e) *vztahy všeobecné*: Jar. Borecký, »V. a Slovanstvo« (»Slov. přehled« 1913); V. Brtník, »V. a Mickiewicz« (Sborn. 1920); Fr. Frýdecký, »V. a Slovensko« (»Čechy a Slovensko« 1920); F. X. Šalda, »Převratná léta J. V. 1875 a 1876« (úvod ke korespondenci se Ž. Podlipskou 1917); Fr. Krčma, »J. V. a V. Hugo« (Pr. reálky v Praze VII, 1912); M. Weingart, »V. a Praha« (Sborn. 1906); Jos. Bartoň, »V. estetika a poetika« (Sborn. 1915, 1916, 1917); mnoho pramenných příspěvků v »Čas. mod. filolog.«

Hned vedle Jar. Vrchlického zasluhuje zmínky jeho velkodušný příznivec, oddaný přítel, první historik a šťastný překladatel

Edvard Albert (1841—1900). Vlastní význam proslulého profesora vídeňské university není literární; Albert získal si světové pověsti jako nejpřednější chirurg své doby a vstetčný učitel svého oboru. Básnictví však bylo vždy jeho důvěrnou radostí a nejmilejším vedlejším zaměstnáním. O tom svědčí nejen pohrobní sbírka jeho veršů, uspořádaná a vydaná J. Vrchlickým »Na zemi i na nebi« (1900), jdoucí ve vleku poesie J. Vrchlického, ale i tři německé antologie českého básnictví »Poesie aus Böhmen« (1893), »Neue Poesie aus Böhmen« (1894) a »Neueste Poesie aus Böhmen« (1894); většina básní, vybraných s hlediska Jar. Vrchlického a jeho školy, přeložena jest E. Albertem. I veřejně řeči Albertovy prokazují jeho vzácný smysl pro literární formu. Kromě o Jar. Vrchlického, kterému věnoval (1893) jeden z prvních rozborů a jenž posvětil jeho památce knihu »Žamberské zvony a jiné básně« (1901), získal si Ed. Albert přátelské zásluhy, i o J. Gebauera a J. S. Mahara; onen mu věnoval za to I. díl své »Historické mluvní-

ce jazyka českého, tento svou »Třetí knihu lyriky«. (Též literárně zajímavou korespondencí E. Alberta s J. Gebaurem z l. 1888—1900 otiskly Listy filolog. 1909—1911.)

Básnická škola Jaroslava Vrchlického. První, kdož drželi se směru Vrchlického a francouzských jeho vzorů básnických, byli dva účastníci III. ročníku almanachu »Ruchu« r. 1873, Otakar Mokřý a Karel Kučera. *Otakar Mokřý* (* 25. května 1854 v Čes. Budějovicích, † 1. ledna 1899 ve Vodňanech), dlouholetý společník Zeyerův ve Vodňanech, kdež byl notářem, vzdělal se na romantice polské, z níž přeložil Julia Slowackého »Básně« (1876), »Ballady« (1893) a »Lillu Wenedu« (1896). V původním jeho tvoření básnickém střídá se epika motivů hl. legendárních s lyrikou reflexivní a krajinářskou, kdežto v intimní poesii, zvláště milostné, Mokřý neměl štěstí. Na původní notu básnickou Mokřý udeřil v »Jihočeských melodiích« (1880), kde výmluvnou meditací dějinnou a vlasteneckou sloučil s rázovitou malbou svého vroucně milovaného jihočeského domova a podřídil celek kultu naší husitské reformace; tak i v básnické povídce »Na dívčím kameni« (1880). Též »Básně« (1883) jdou částečně těmito cestami, ale obsahují vedle toho výběr melancholické a pohádkově zastřené mladistvé lyriky, barvitý, ale málo názorný deník pouti italské a řadu motivů od Adrie, Slovinska a z Tater. V »Dumách a legendách« (1888), slohově přetížených a mnohomluvných, přistupuje k reflexivním básním s tímž krajinným pozadím cyklus starokřesťanských legend, jejichž těžká ornamentika dusí výpravný obsah a zádumčivou pointu. To platí i o českých legendách, zařazených do knihy »Jasem a šerem« (1893), vyplněné ostatek mdlými básněmi unaveného stáří. Obě sbírky jeho povídek a arabesek (1884 a 1886) významu nemají. (Viz úsudky Sv. Čecha v XXVIII. sv. sebr. spisů a studii Jos. Bečky v »Osvětě« 1919). *Karel Kučera* (* 30. září 1854 v Luštěnicích, † 11. října 1915 jako profesor výslužník v Dašicích u Pardubic) přimkl se k Vrchlickému zlomkovitou technikou reflexivní epiky, již jako historik z povolání dovedl dáti dějinný a kulturně sytý kolorit; svědčí o tom dvě sbírky »Básně« (1883) a »Zapadlé hvězdy« (1890). Překladatelskou svou činnost zasvětil H. Ibsenovi, z něhož přel. veršem »Básně« (1898), »Branda« (1908) a »Peera Gynta« (kníž. neot.) a prosou »Rosmersholm« (1898) i »Stavitele Solnesza« (1899). Ot. Mokřému a K. Kučerovi v mnohé příčině se podobá přední zástupce almanachu »Máje« z r. 1878, stojícího pod přímým vlivem časných knih Vrchlického a »Poesie francouzské nové doby« (1877), *František Kvapil* (* 16. února 1855 ve Zheřách). Jako O. Mokřý přilnul k barvitým básníkům polským, od Mickiewicze přes J. Slowackého a Z. Krasinského k A. Asnykovi a K. Przerwé-Tetmajerovi; i v původním tvoření podlehl jejich vlivům, takže bývá neprávem nazýván

»epigonem polské romantiky«. Přeložil z Mickiewicze »Gražinu« a »Knihy polského národu« (obé roku 1911), ze Slowackého »Beatrici Cenci« (1910), z Krasiňského »Nebožskou komedii« (ukázky již 1875, knižně 1880 a 1899) a »Irydion« (1905), z Asnyka II sv. »Poesie« (1886 a 1893); z K. Przerwy Tetmajera II díly »Poesie« (1916). Původní jeho poesie tihne hlavně k širokému popisu a epickému buzení minulosti; také některé genrové obrázky mají teplo skutečnosti; za to jeho důvěrná a tklivá lyrika jest převahou konvenční. Sbírký Fr. Kvapila jsou »Z pěvy knížecí« (1883 a nové rozm. vyd. 1897) na základě ruských bylin. »Zavřené stopy« (1887), drobné genry ve formě znělky »Z výstavních táček« (1891), »Když kvetly máky« (1905) a dva sešitky dum národně politických »Žalmy přítomnosti« a »Bělohorské elegie« (obě 1918). Životopisné a literárně historické stati, posvěcené hlavně horlivé propagandě vzájemnosti českopolské, shrnul do dvou sbírek »Ženy a milenky slovanských básníků« (1893) a »Životem k ideálu« (1901). [O Fr. Kvapilovi viz vzpomínku O. Theera v »Lumíru« 1905 a T. Grabowského, Z. Krasiňski pismieniectwach slowiańskich 1914.]

U jiné skupiny žáků a přátel Vrchlického však došel živého ohlasu i myšlenkový obsah jeho básní reflexivních: hluboký světobol, sklánějící se v účasti a slitování k utrpení vesmíru a vyznívající vřelou humanitou, těžký stesk nad osudem básníka, jemuž se dostává neporozumění a duševního osamění, touha po mravní i společenské obrodě lidstva zmítaného krisemi přechodní doby současné, někdy i úsilí po vyproštění z náboženských nejistot století skeptického. Z lyríků této skupiny uvázl J. Spáčil Žeranovský v čirém epigonství; B. Kaminský vypěl pesimismu osobní a obrátil se pak k genrové kresbě »Sem a výpravné causerii: A. E. Mužík přešel od reflexí společenských k veršování tendenčnímu, namnoze vlasteneckého rázu; formou Vrchlického vyjádřil též Jan Rokyta své dumy národně a nábožensky prohloubené. Jan Spáčil Žeranovský (1857—1905) strávil své bohaté nadání v práci žurnalistické, hlavně v rodné Moravě a poslouchaje pobádání hanácké své krve, nakreslil pevnou rukou obrázky ze života domovského »Samotihó« (1904). Ukázky, které otiskl z nedokončené sbírky »Veliká noc« a posmrtné dílo »Výše a propasti« (1909), svědčí nejen o značné schopnosti sytého, akademického verše, doloženého i zdařilým překladem Hérédiových »Trofejí« (1900), nýbrž též o duchu nakloněném k básnické reflexi těžkého zrna, ač nevyproštěné z jednostranných vlivů knižních. Také Bohdan Kaminský (* 24. února 1859 v Huse u Sychrova, vlastním jménem Karel Bušek) kolísá stále mezi poesíí a žurnalistikou. Jako novinář pěstuje jmenovitě feuilleton vynuceného humoru a násilné veselosti, snaže se beze-

zvláštního zdatu též satirisovati měšťácké kruhy pražské se stanoviska bezstarostné bohémy. Feuilletonismus vníká nejen do jeho novelistiky, sledující spíše zábavu obecnstva než cíle literární (na př. »Kresby« [1888], »Nová prósa« [1889], »Různé panstvo« [1891], »Črty humoristické a satirické« [1892], »Mecenáš« [1893], »Nocturno« [1895], »Rozházené kapitoly« [1902], »Kresby a řezby« [1909] a »Bumbrlíček a jiné humoresky« [1913]), ale i do jeho veršů, v nejlepších číslech prudce citových a horoucně zoufalých, se sklonem k mocné a barvitě rétorice. Druhotné ty živly jeví se v lyrice B. Kaminského planě žvatlavou causerií, genrovými obrázky nicotných figurek, povídkou zevrubností některých výpravných čísel, čímž dospívá B. Kaminský určitého stupně předmětnosti až realistické. Básnické knihy B. Kaminského jsou »Ztracené volání« (1884), »Rokoko« (1889), »Den štěstí« (1890), »Z Příkopů« (1892), »Protesty« (1892), »Muži a ženy« (1893), »V samotách« (1893), »Verše humoristické a satirické« (1893), »Dvě povídky veršem« (1895), »Motivy ze Sychrova« (1896), »Zlomky románů« (1898), »Doma i jinde« (1899), »Povídky veršem« (1900), »Cestou na Parnass« (1902), »Noemi« (1902), a »Na viole d'amour« (1905). Formální svou zručnost prokázal i řadou překladů divadelních veršem i prósou, mezi nimiž vyniká zvláště přebásnění Molièrových hlavních kusů. (R. 1921 přistoupil B. Kaminský k vydávání sebr. spisů.) Ani *August Eugen Mužík* (* 15. května 1859 v Novém Hradci Králové), redaktor »Besed lidu« a »Světozora«, překladatel Moora, Poea a O. Ludwiga, nešel posléze svodům novinářství. Z chmurné reflexe verbalistních knih prvních, které bez osobitějšího tónu napodobí kosmickou, náboženskou i sociální dumu Jar. Vrchlického a přidržují se také jeho útvarů básnických, hledal východisko v stručnějším a prostším slohu Sládkové, používaje ho pro chválu práce rolníkovy uprostřed přírody a pro výraz bratrského soucitu se všemi trpícími; tím se vysvobodil z jednotvárného pesimismu svých začátků, neovládaných náležitou autokritikou. Tot dráha jeho lyrických knih »Jarní bouře« (1883), »Hlasy člověka« (1883), »Květy polní« (1887) »Hymny a vzdechy« (1892), sbírky sonetů »Černé perly« (1893), »Písně života« (1894) a »Krůpěje rosy« (1902), stranou stojí chatrná drobná epika »Balady a legendy« (1884). Hlaholná výmluvnost Mužíkova projevila se v jeho tendenčním veršování časových podnětů sociálně a vlastenecky horlitelských, »Epištola českému dělnictvu« (1897) a »Duchu Husovu« (1903); dvě řady novel »Trosky života« (1894) a »Skvrny a paprsky« (1898) doplňují činnost Mužíkovu.

Rázovitějším a modernějším tónům dal zaznít v reflexivních svých verších stoupenec kritického realismu *Jar Rokyta* (* 19. srpna 1864 v Hradci Král., básnický pseudonym pěstitele českoluzické a českopolské a vůbec slovanské vzájemnosti Adolfa Černého; o něm viz níže). V prvních knihách veršů »Když se připozdívá« (1897) a »Světla a bludičky« (1898), upoutal jednotou lyrického ladění: plachý stesk nad marně prosněným životem, tichá elegie beznadějného podzimu, pokorná zbožnost pasivního novokřesťana, cudně spirituální erotika rýsovaly v začátcích básníka krajně sentimentálního. Ve sbírkách »Lilie z Tvých zahrad« (1899), »Lekniny na hlubinách« (1900), »Viděl jsem duši ženy« (1902), »Pouta a peruti« (1906), »Království ticha a smíru« (1907), v idyle »Lesní pohádka« (1918) a ve veršovaném románě »Prokop Rybář« (1913) formuloval šíře své bezkrevné a přelazené pojetí života; v knize »Za Kristem« (1903) vložil svůj mde utopický sen tolstojského novokřesťanství; ve svazku »Hradby padají« (1906), »Balkánské zpěvy« (1913) a »Pisně osvobozeného otroka« (1919) se obrátil k naivnímu řešení problémů moderního života veřejného; poslední skladby Rokytovy jsou dějinně náboženské meditace a obrazy z reformačního hnutí českého, tak »Zpěvník pozdního Husity« (1915), »Na Staroměstském rynku« (1920), »Alžběta Šramínová« (1919). Avšak všeobecně zjištěna byla jednotvárnost a skrovná rozloha jeho nadání, které sice rádo a otevřeně odpovídalo na otázky zněkudňující svědomí mladého pokolení, ale činilo tak zcela starým a mdlým uměním veršovým. Hojná jest Rokytova činnost překladatelská a to prósou i veršem, objímající všechny literatury slovanské; zvláštní hodnotu mají přebásnění z Lužičanů Zejleře, Čišinského a Chorvata Kranjčeviče. (O Rokytovi viz charakteristiku Jar. Boreckého v 6. sv. »Hovorů básníků«.)

Mezi francouzskými básníky novodobými, jež ve svých antologiích uváděl k nám Jar. Vrchlický, a jimž nechybělo učelivých napodobitelů, zaujímali dosti význačné místo někteří veršovci, poulačující výslovně osobní city pro snahu po předmětném zobrazování zevnějšího světa, a dávající před lyrikou přednost zevrubnému popisování svého, byť i sebe všednějšího okolí, podrobné reprodukci každodenní skutečnosti, vyzorované až do titěrných jednotlivostí. Byli při tom formalisty velice úzkostlivými, pečlivými veršovci a drobnými mistry rýmu: těmito znaky slohovými hlásili se za žáky Victora Huga, kdežto jejich objektivní, skorem vědecká záliba pro každodenní skutečnost, pro realitu současného života, po výtce městského, ukazovala k jejich souvislosti se soudobým hnutím naturalistickým v próse. Trojí náměty převládaly u nich: krajinářské pohledy

na přírodu, které potlačovaly živel citový, prozrazující pozorovatele a dávající nejplněji vystoupiti charakteru krajiny samému; drobné genrové výjevy ze života malých lidí, zveršované anekdoty z osudu směšných a ubohých existencí pravidelně s jakousi přecitlivělou sociální tendencí; konečně pařížské obrázky pouliční, zpola komické, zpola sentimentální účující poprvé v básnictví se skutečností velkého města. Mistr tohoto směru François Coppée (1842—1908) těšil se v Čechách neobyčejné pozornosti, nepaměrné jeho významu. Jak jeho obrázky pařížské, promíšené genrovými kresbami z nižších vrstev lidových, tak i jeho sentimentální veršované povídky našly překladatele v *Ladislavu Tesafi-Charpentier* (1859—1885), v *Ladislavu Ariettovi* (vl. Ladislavu Šebkovi * 1861) a *Antonínu Váňovi* (1868—1898); vlivu jeho podlehli jmenovitě Antonín Klášterský, Alois Škampa, Emanuel Čenkov a v začátcích svých i Antonín Sova.

Krajinářské motivy v této době vydatně pěstované byly pro české básnictví velkou měrou novinkou. Od doby K. H. Máchy, který náladu duševní nerozlučně spojil s malbou krajinářskou, byla i u nás řada básníků, malujících přírodu jako věčnou průvodkyni a dekoraci důvěrných vztahů lidské duše, na prvním místě V Hálek, jehož kniha »V přírodě« obsahuje četné veskrze originální a svěží postřehy krajinářské, a jenž také v některých cestopisech dívá se na kraj a jeho náladu čistě malířsky. Teprve však v některých knihách J. Vrchlického osamocuje se básnická krajinomalba, a básník snaží se zachytiti charakter, ovzduší i ducha krajiny podobně objektivně jak popisoval a charakterisoval společenský a dekorativní ráz minulosti. V tomto osamocení krajinomalby postoupili jeho epigoni dále a sesilující stránku popisnou, omezovali živel myšlenkový, ačkoliv zprvu stěží dovedli vytvářeti krajinářské obrázky bez point, ať vtípkujících, ať společensky moralisujících. Na tomto stupni stojí krajinářské obrázky Ant. Klášterského, Aloise Škampy, E. Čenkova, práce to přechodní a nedomyšlené. Novou metodu přináší proti nim pojetí t. zv. impresionistické čili náladové, které vychází od základního názoru, že krajina s celým svým ovzduším, se svým světlým i barevným naladěním není než odrazem duše pozorovatelovy, že mění se podle jeho vnitřních stavů. Toto pojetí, jež mimoděk předjal již Neruda nejlepšími ze svých »Prostých motivů«, převládá i v naší moderní krajinomalbě od Chittussiho, přes Mařáka až k soudobým krajinářům, z nichž dva *František Pečinka* (1869—1917) a *František Kaván* (* 1866) pokusili se i o veršové zachycení výtvarných svých dojmů. V básnictví 90. let stvořili řadu krajinářských motivů impresionisticky a intuitivně hluboký znalec luk a polí F. X. Svoboda, vroucí básník lesa a zvěře K. Červinka, hlavně pak ryzí impresionista Ant. Sova. V próse prokázali se im-

presionistickými krajináři J. K. Šlejhar, F. X. Svoboda, Vilém Mrštík a R. Svobodová, z mladších zvláště K. Sezima.

Malé genrové výjevy ze života nižších společenských vrstev, po způsobě Coppéeově u nás zdomácnělé, zavdávaly často podnět k zdůrazňování sociálních tendencí, častěji však pouze k naivnímu a sentimentálnímu pohrávání jimi. Sociální náměty uvedli do české literatury vedle průkopného Nerudy V. Šolc a R. Mayer, kteří sympatisovali s dělníkem, a románopisec G. Pflieger Moravský, jenž jej ozařoval světlem romaneskním. Na V. Šolce navázal přímo Sv. Čech, když, v »Nových písničkách« i později, rétorickým způsobem osluchoval »hrdinu budoucnosti« a naslouchal s romantickou tuchou »podzemnímu hlasu«; J. V. Sládek přikláněl se s důvěrou k dělníku zemědělskému i průmyslovému, dovoláváje se spravedlnosti pro oba; i Jar. Vrchlický zapěl v »Hymnu Lazarovi« apoteosu osvobozujícího se čtvrtého stavu. Proti tomuto více řečnickému a patetickému pojetí postavili genroví epigoni ze školy Vrchlického svůj dojatý a všední realismus, kreslíce se sentimentálními pointami malé scény ze života továrního, zobrazující moderní proletariát uprostřed jeho bídy a klopoty, spíše lidumilně než socialisticky, putující do čtvrtí dělnických a chudinských. Všecky přešel v tom mladý bohém, *Antonín Koukl* (1860—1884), veršovec »Písni o mozolech« (1883), následovali pak *Antonín Klášterský*, *M. A. Šimáček*, ale pravými básníky sociálními ve smyslu společenské revolty a základního přerodu sociálního celku jsou teprve básníci t. zv. »Moderní« *J. S. Mácha*, *Ant. Sova* a *P. Bezruč*.

Vlastní poesie dělnická, třídně uvědomělá a tendenčně zaujatá ožívá se teprve, když socialism z tajného hnutí revolučního stává veřejným činitelem; jen zřídka dosahuje pak se umělecké. S pseudonymem *Beněše Doubravského* vydal konvenční povídkář i dramatik a agrární redaktor *Karel Jonáš* (* 1865) dva svazčky rušné a prudké sociální poesie »*Na postupu*« (1895) a »*O nás pro nás*« (1895) s působivými časovými pointami. Organisované dělnictvo socialistické mělo od počátku 90. let své tendenční pěvce, kteří se rekrutovali pravidelně z redaktorů-samouků; utápěli se však v tendenci a řečňování a málo kdy vypracovali se k opravdové bezprostřední lyrice. Nejvýznačnější z nich jest mezi staršími *V. L. Liberté* (* 1868, vlastně František Cajthaml), dělník krejčovský a redaktor »*Severočeského dělníka*«, jehož básně a popěvky vynikají úsečností a lidovou prostotou. (O pozdějších pěvcích dělnicko-socialistických viz níže.)

Do skupiny lyriků tihoucích k básnictví genrovému patří tito spisovatelé, seřazení podle stáří. *Jan Červenka* (1861—1908), překladatel ze španělštiny, vydal kromě bezvýznamných pokusů povídkových a divadelních, knihy lyriky »*Amoroso*« (1883), »*Ztišené vlny*« (1886), »*Písňe*

Závišovy« (1891) a »Babí léto« (1901), které vedle některých formálních umělostek (hlavně triků) upoutávají prudkostí erotických zvuků připomínajících až do své jednotvárnosti básnictví trubadúrské. *Alots Škampa* (1861—1907) ukázal se v pěti sbírkách »Malby a písně« (1883), »Mladý svět« (1884), »Malá křídla« (1888), »Venku a doma« (1893) a »Poslední květ« (1903) suchým krajinářem pointujícím idealisticky své konvenční obrázky, bezkrevným přelazeným erotikem, měnícím se konečně v pěvce domácího pohodlí a manželské spokojenosti, neunavným kreslířem pobledlých dívčích podobizen, trpělivým pracovníkem na genrových pracíčkách, milovníkem básnictví parnassistního i písně lidové. S ním duševně blíže byl spřízněn skromný pěvec malých radostí, chudých krás, nehlubokých trudů, *Antonín Klose* (1861—1906), auctor svazků »Básně« (1889), »Na zemi« (1892) a »Z tohoto světa« (1901), k nimž druží se i několik prosaických drobností.

S největšími nároky z celé skupiny, družící se kolem Šimáčkova »Světozora« od polovice let 80., vystupuje její nejplodnější veršovec *Antonín Klášterský* (* 25. září 1866 v Mirovicích na Písecku z rodiny jihočeské po meči i přeslici, ale většinu života strávil v Praze, posléze jako vynikající úředník samosprávný). Ve svých dvacetipěti knihách probral Ant. Klášterský — v mládí psával s pseudonymy Petr Jasmín, A. K. Lešan — veškeré básnické druhy a látky, v nichž si jeho pokolení libovalo. Psal coppéeovské obrázky přírodní přeněznělého citu a nemůžné titěrnosti v pozorování. Vyčerpал v genrových básničkách kratičkého roziněru Prahu i s předměstím, rodný jihočeský i brdský venkov i život končin shlédnutých na cestách, aniž se vypracoval k plasticke slova a básnického výrazu. Pokusil se přenést techniku genrového náčrtku do epické básně a vytvořit moderní baladu, ale nebyl ani epikem, ani umělcem vystíhujícím hrůzu a tíhu života. Napsal nesčíslné krajinářské básničky, ale i všechny krajiny na souši i na pobřeží, ve vlasti i na jihu, až na některé motivy z Písecka, byly pozorovány mdle a nevýrazně a zpodobeny s kalnou sentimentalitou. Pohrával si jako pěvec plodné a obětavé práce i s poesíí sociální, k níž chyběla mu možnost cítění a šířka názoru. Chtěje v pražských zátiších i pohledech vyslovit svoje credo vlastenecké, upadal vždy znovu do zastaralých frází a naivního nadšení. Psal erotiku bez vášně, bez nervního vzrušení, bez síly a byl hotov velmi záhy zaměnit ji tichou, spořádanou až šosáckou lyrikou manželskou a poklidně rodinnou. Ve shodě se svým naturelem pěstoval elegii osobní i hromadnou, nořil se v silném tradičním citu do minulosti, ale neviděl jí dosti živě a názorně. S akademickou přesností a únavností zveršoval celé kruhy sonetů na témata vhodná i nevhodná

a neuměl oživit formu, tak u nás Kollárem, Solcem a Vrchlickým ovládanou, svou osobností. Vždy nedostávalo se mu při všem pointovaném vtipu a bystré invenci jiskry tvůrčí, vždy psal bez vyššího posvěcení; snaživý a vytrvalý tento spisovatel jenom zřídka jest básníkem. Vývojová jeho dráha od coppéeovských stran v díle Vrchlického vedla jej nazpět k Sládkovi a k Nerudovi, od nichž jej na míle děl temperament. Knihy Klášterského jsou: »Ptačí svět« (1888), »Živým i mrtvým« (1889), »Spadalé listí« (1890), »Písně z práce« (1891), »Polí a lesy« (1891), »Drobtý života« (1892), »Epické básně« (1892), »Pražské motivy« (1893), »Srdce i duše« (1894), »Noční violy« (1894), »Živěstiny« (1895), »Vzpomínky z jihu« (1897), »Tmavé růže« (1897), »Sonety tiché pohody« (1899), »Nové básně« (1901), »Cestou podle moře« (1902), »Sny a toulky« (1905), »Sonety prchavých okamžiků« (1907), »Z českých žalmů« (1911), »České balady, legendy a jiné básně« (1912), »Ironické siciliány« (1913), »Ze zápisníku mrtvého« (1917), »Zaváto« (1918), »Na českém jihu« (1920) a »Krajiny a nálady« (1920); kromě toho několik veršovaných svazečků pro mládež. V posledním desetiletí zabýval se Klášterský hojně překládaním básníků anglických; tu lze chváliti spíše jemný vkus při výběrání než sourodost básnického slohu originálu a přebásnění. Sem náleží Byronův »Vězeň Chillonský« (1900), »Mazepa« (1902) a »Parisina« (1904); výbory z básní Longfellowových (1902) a Aldrichových (1903), O. Wildeových (1910) a Bryantových (1910), velká antologie »Moderní poesie americká« (1907 a 1909 ve II sv.) a tři řady slavných znělek Lee Hamiltonových »Sonetů i maginárních i sonetů bez křídlych hodin« (1908) a El. Barrett Browningové »Sonetů z portugalštiny« (1908, nové vyd. 1915); po Sládkovi převzal a v l. 1913—1915 čtyřmi svazky dokonal úkol ztlumočiti Shakespeara po česku. Po J. Vrchlickém řídí »Sborník světové poesie«. Některé jeho cenné překlady anglických pohádek a pověstí určeny jsou mládeži. V 90. letech byl A. Klášterský předmětem úporných bojů mezi zástupci mladšího a staršího pokolení básnického; s oním vystoupil na veřejnost, s tímto splynul v názorech i ve výrazu slohovém. (O Klášterském srv. charakteristiku Jar. Boreckého v 2. sv. »Hovorů básníků«.)

V literárních svých začátcích stál A. Klášterskému blízko Emanuel Čenkov (*1868, pseudonym Emanuela Stehlíka), pracovník pro shodu českofrancouzskou a překladatel románových děl Hugových, Bourgetových, Richepinových a Prévostových. Kromě druhů všeobecně běžných v této skupině básnické, pěstoval ve svých sbírkách »Z mého alba« (1889), »Eros a Psyche« (1890), »Rok na samotě«

(1894), »Chmury a červánky« (1898), »Páříž« (1900) a »Domovem i cizinou« (1910), i vlasteneckou poeši zbarvenou rétoricky. Drobnou svou prósu shrnul do svazéčku »Motýli a chiméry« (1919), románově zpodobil svůj typus roztouženého milence kulturní dálky a životního dobrodružství v »Romanticích« (1919). Vzdáleněji souvisí s touto skupinou genristů *Stanislav Zima* (*1858), básník lyrických knih »Z poháru mládí« (1883), »Rhapsodie« (1905) a »Z deníku starého člověka« (1920); sklon k ironii, břitkým pointám, lehkosti konverzační, tónu lidovému uvedl důmyslného strůjce znělek a pastelů v blízkost Macharovu.

Nejlépeším krajinářem této družiny jest *Karel Červinka* (*1872), jenž řadou ostře reliefních, prudce postřehnutých a s mocným vzrušením nervovým podaných náladových čísel z lesa a z pole, z paseky a z vesnice postavil se do předvoje českých lyriků impresionistů. Jeho krajinám jednotně naladěným a v plných proudech vzduchu a světla zachyceným chybí však rozmanitost. Vedle lyrických svazků »Zápisník« (1892), »Krajiny a nálady« (1894), »Hledání samoty« (1897) a »Slunce v mlhách« (1901), vydal i tři knihy novel »Zhaslé oči« (1895), »Ejhle člověku« (1905) a »Zahuščaly lesy« (1898). Tu převládají vedle motivů ze soudní síně podložených vřelou humanitou náměty ze života mysliveckého, jež cyklicky se solidním a suchým realismem zpodobil v románové trilogii »Rodina« (1909), »Dědicové« (1910) a »Země« (1911); v poslední době opustil K. Červinka nadobro lyriku a oddal se vypravovatelsví, libuje si v širokých a názorných, ale myšlenkově bezobsažných rodinných kronikách na př. »Vysušený močál« (1914), »Domov« (1919), »Jeseň« (1919), »Zmítání« (1920); těmito třemi zahájil své sebrané »Knihy«. Humoristou řízného vtipu a stavovské satiry osvědčil se v souborech »Zelená krev« (1907, ze života mysliveckého) a »Bez taláru« (1903, ze soudní síně, s pseudonymem V. Štika), jakož i v burlesce »Rusalka« (1914).

Od chmurné neb tklivě zádumčivé nálady, již obestřena jest valnou většinou básnická tvorba literární družiny právě upravené, odráží se jasný a jarý tón, který zaznívá z nejcharakterističtějších stran jejich současníků a druhů. *Karla Maška* a *Josefa Kubelky*, *Karel Mašek* (*1867), písíci některé své práce pod pseudonymem *Fa-Presto*, obrátil na sebe pozornost cyklem výborných literárních parodií »Utíkej, Káčo!« (1894), ale i v pozdějších sbírkách »Kyselé hrozny« (1895), »Popěvky tulácké« (1900) a »Pierrotova loutna« (1904), kde se pod různými maskami k veselosti druží i trpká ironie a melancholie uprchlého mládí, občas propuká humor velmi jasný. V poslední době upozornil K. Mašek na sebe i jako vkusný libretista a mdlý báchorkový neb alegorický dramatik a zvláště jako

jemně stilisující povídkář meditativních záměrů a distinguovaného přednesu sbírkou legend »Mír« (1917), zádumčivého románu lásky »Břehy věčného jara« (1917), črt »Pestrý zákon lásky, hněvu a smíchu« (1918) a esteticky vypravených fresek a gobelinů z dálek místních i časových »Malby do kronik« (1920). Předčasně zesnulý *Josef Kubelka* (1868—1894) vydal jen dvě knižičky popěvků, ghazelů a sentencí »Písně a ghazely« (1892) a »Kaleidoskop« (1894), odlišující se od všech veršů úsečnou prostotou, lehounkým rozmarným vtípem a soustředěnou formou.

Veršované drobnokresby a krajinomalby, sociálním soucitem prodšené obrázky ze života trpících a pracujících tříd a z velkoměstského víření, v nichž si libovali čeští následovníci Coppéea, byly projevem probouzejícího se smyslu pro skutečnost v poesii a nově hlásící se snahy o objektivnost básnickou, tím souvisí s realistickým směrem literárním. Avšak současně, rovněž podle francouzských vzorů z téže »parnasistické« školy básnické, ozývá se mezi epigony Jar. Vrchlického opačný směr lyrický, který postupem času nabyl rázu novoromantického a do jisté míry byl předvojem nového hnutí poetického, s J. Vrchlickým již nesouhlasícího. Tito lyrikové vynikali prudkým životem dojmovým, smyslovým a citovým — oddávali se v poesii rozkoším, horečkám, křečím, snům a beznadějším lásky spíše smyslně než duchově; opájeli se dojmy hudebními, vzněty uměleckými, antikvářskými představami středověkého světa; pohrávali myšlenkou nemoci, rozkladu, smrti; vzněcovali se, ač více náladově než myšlenkově, náboženstvím pojatým katolicky a polomysticky. Byli pečlivými stilisty, nahrazující upřílišenou a přeplněnou mnohoslovnost Vrchlického hospodárnějším, zhuštěnějším a plastičtějším výrazem slovním a obrazovým, přihlédající k hudebním hodnotám verše, snažíce se o neobyčejnost, novost metafory. V té příčině pouze důsledně rozvíjeli formální možnosti dané Vrchlickým, kdežto jejich francouzští mistři usilovali o naprostou reformu veršovou; i jinak, zejména později úzkostlivě přidržovali se Vrchlického. Celkem bylo jejich umění velice úzké a jednotvárné: byli básníky z druhé ruky; přijímali podněty více z literatury než ze života; podávali pravidelně pouhou básnickou dekoraci místo opravdové vnitřní skutečnosti; opakovali do únavy své erotické motivy; neubránili se frásím básnickým; ukryli za poetickou módou své individuality. Sem náleží především Otakar Auředníček, Jaromír Borecký a Jaroslav Kvapil; lyrickými svými počátky z let 1885—1889 řadil se k nim také F. X. Šalda.

Otakar Auředníček (*1868), auctor dvou sbírek lyrických »Verše« (1889) a »Zpívající labuť« (1890) i dvou svažek dějově napínavých a sugestivně stilisovaných novel,

upoutal žhavou smyslností a temperamentní odvahou erotiky, zakalené představou rozkladu a zmaru. *Jaromír Borecký* (* 6. srpna 1869 v Českých Budějovicích, nyní ředitel univerzitní knihovny pražské), činný i jako hudební kritik, horlivý tlumočník Banvilla, Mickiewiczze a Wyspiańskiego v poesii, i francouzských realistických a naturalistických klasiků v próse, učený překladatel z poesie východní, problematický povídkář národních krisí »Na cizím« (1920), vyzpíval ve své »Rosa mystica« (1892) sny a ekstase melancholického srdce, raněného bolestnou láskou a závratnou touhou po tajemnu; odmlčev se pak dlouho, ukázal se v »Básnickově kancionálu« (1905), ve »Zpěvech života« (1911) a v cyklu znělek »Pršely růže« (1920, zlet 1890—1920), věrným stoupencem básnických ideálů Jaroslava Vrchlického, horoucím pěvcem erotickým, umělým napodobitelem západních forem veršových, reflexivním melancholikiem hořké resignace, věrným milencem umění a preludu, až násilně výmluvným horovatelem pro národ, domov, přátele. (Viz podrobný knihopis a životopis v 10. sv. »Hovorů básníků«.)

Početností produkce básnické předstihl oba *Jaroslav Kvapil* (* 1868). Jako syn lékaře ze selské krve hanácké a matky z panského rodu převahou německého, narodil se 25. září 1868 v Chudenicích; Pošumaví a domov plný vybroušené kultury vzdělávaly citlivost klatovského a plzeňského studenta. V Praze se záhy vzdal soustavných studií, přilnul osobně i literárně k Jar. Vrchlickému a stal se r. 1891 žurnalistou; r. 1900 přestoupil do služeb Národního divadla jako dramaturg, režisér a šéf činohry a vytrval tam do politického převratu r. 1918, kdy zasloužilý vůdce spisovatelské kampaně za národní samostatnost přijal místo odborového přednosty v ministerstvu národní osvěty. R. 1921 vrátil se opět k divadlu. Lyrika Kvapilova, tištěná od jeho r. 20, obsahuje 11 sv.: »Padající hvězdy« (1889 a 1897), »Reliquie« (1890), »Básníkův denník« (1890, tyto dvě knihy objímají Kvapilovu lyriku nejčasnější), »Nad zříceninou Karlova mostu« (1890), »Růžový keř« (1890), »Tichá láska« (1891), »Liber aureus« (1894), »Oddanost« (1896), »Trosky chrámu« (1899, s vločkami v próse), »Andante« (1903) a cyklus »Závoje« (1907, pouze v def. vyd. veršů). R. 1907 vyšly »Básně Jaroslava Kvapila, 1886—1906. Vydání definitivní, jest to výbor a úprava celé jeho lyriky, sestavené podle jednotného hlediska; obraz, jež tu básník čtenáři o své tvorbě podává, liší se však od toho, jež poskytuje četba jeho knih v chronologickém sledu.

Jaroslav Kvapil, jehož první knihy básnické byly formálně obratný ohlas lyriky francouzské z časného období akademního, jest takřka výlučně básník milostný se sil-

ným rysem melancholické snivosti. Od smyslně dusné erotiky, nasazující si masku blaseované únavy, postoupil k vděčné a oddané lásce plné jasu a štěstí, pak dospěl přes tichou resignaci, hřející churavé srdce v záři domácího krbu, k vroucí elegii náhrobní, ale i k rétorické písni vlastenecké. Dva znaky, jevící se od počátku v jeho lyrice, rozvily se plně teprve, když se zcela uchýlil k divadlu jako dramatik, jako dramaturg »Národního divadla«, jako reformátor umění režisérského, jako průkopník Shakespeara a Ibsena na české vůdčí scéně, jako spolupracovník své vynikající choti, velké české dramatické umělkyně Hany Kvapilové (viz níže), jíž věnoval řadu svých knih, pro niž napsal několik divadelních postav, jejíž literární pozůstalost vydal. Ony dva znaky jsou: sklon k básnické pohádce, vlastní novoromantismu vůbec, a vzácný smysl pro náladovou dekoraci uměleckého celku. Jako dramatik Jaroslav Kvapil začal proverbem »Přítmí« (1895) a dramatem z umělecké bohémy »Bludička« (1895); k vzoru Maeterlinckovu ukazuje lyrická trilogie »Memento« (1896). Nejšťastněji sloučil okouzlující rozmar pohádkové obraznosti s lyrickou melancholií a něhou v dramatické báchorce »Princezna a Pampeliška« (1897), proplétající zajímavě převzaté motivy literární s živly lidovými; národní pohádka se zpěvy »Siroteka« (1906) mísí nešťastně po způsobě Jiráskově rysy báchorkové a alegorické s genrovou drobnokresbou postav lidových. V důvěrně zpovídajícím se dramatu »Oblaka« (1904) tone skrovná dramatičnost v upřílišněném lyrismu. Také napsal Jaroslav Kvapil několik libret, zvláště šťastně »Rusalku« pro Ant. Dvořáka; přeložil řadu scénických děl, mezi nimi četná dramata Ibsenova. (O Jaroslavu Kvapilovi viz jubilejní spisek Jar. Boreckého 1918.)

Ke skupině této patří též několik lyriků rázu epigonského: nohsled náladově melancholické poesie Jaroslava Kvapila, *Adolf B. Dostal* (* 1873); sentimentální skladatel písniček i genrových obrázků, *Adolf Brabec* (* 1875); překladatel Verlaina a populární kritik *František Sekanina* (* 1875), básník barevné výmluvnosti; rozcitlivělý romantik německého způsobu *Alfons Breska* (* 1873), horlivý jako překladatel a vkusný jako elegický prosaik karáskovského směru a mnohomluvný básník kdysi smyslné touhy i rozmarné hry a dnes teskný ctitel bezvadné krásy, unášející snílky stranou života, *Bohuslav Knösl* (* 1873), jenž debutoval jako stoupenec skupiny »Moderní revue«.

Literatura překladová. Básnický kosmopolitism český žijící ze stálé výměny a asimilace cizích literárních myšlenek, látek i forem, pokračoval vydatně v činnosti překladatelské, uvedené generací Nerudovou v soustavu. Nespokojil se však převáděním oněch děl slovesných, která přímo vlivně, obrodně neb pokrokově působila na rozvoj české

literatury, ani oněch umělých výtvorů básnických, na nichž třibila se formální obratnost domácí poesie, ba neobmezil se na vskutku živé plody literatury světové. Upřílišený universalism chtěl našemu písemnictví vtěliti veškerou poesii nadprůměrné ceny; vzájemnost slovanská dovedla se rozohniti i pro prostřední výtvary zbratřených básníků; Jar. Vrchlický obrátil pozornost k francouzské a vlašské poesii bez rozdílu, Sládek a po něm Klášterský sloužili obdobně poesii anglické; vedle moderní literatury vábily i plody renesanční a středověké; humanistické gymnasium vedlo k učeneckým spíše než uměleckým převodům zpěvů řeckých a římských; odborné studium na universitě otvíralo brány poznání literatur exotických; někteří básníci, na př. Puškin, Lermontov, Mickiewicz, Byron byli překládáni znovu; literární ukvapené módy zaváděly k předčasným převodům děl prchavých a jen časově zajímavých. Činnosti překladatelské chyběla organisace a přehlednost, také kritika málo všímala si překladů, ať po stránce výboru, ať s hlediska věrnosti a správnosti.

Význačným středem překladatelské produkce je po zániku »Poesie světové« »Sborník světové poesie« (od r. 1891) vydávaný za redakce Jar. Vrchlického, později Ant. Klášterského IV. tř. »České akademie«. Vedle něho přinášel drobnější překlady i »Výbor cizojazyčných děl básnických« (1884—1888); také »Světová knihovna« (od r. 1897) a »Pestrá knihovna« (1910—1914) vedle novelistiky a děl poučných obsahují značnou řadu překladů básnických.

Ráz umění překladatelskému vtiskli v této době jeho hlavní mistři Jaroslav Vrchlický, Josef V. Sládek, částečně i Eliška Krásnohorská, jejichž překlady v přehledě na svých místech jsou uvedeny. Jar. Vrchlický vyniká nad ostatní smělou universalností, formální obratností; J. V. Sládek zachovává však přesněji osobitý výraz anglických originálů; El. Krásnohorská oslňuje výmluvnou nádherou, náležející namnoze na účet její a nikoliv k povaze původního textu. Společný znak všech tří i jejich následovníků jest pečlivé, místy až upřílišené zachovávání zevní formy originálu, takže rozměr veršový, pořad rýmů, stavba strofická byly ponechány vždy, byť často i jim byl obětován některý charakteristický obraz, výrazné epitheton, příznačný obrat slohový. Tím najednou setřen byl celý slohový svéráz básníkův, a překladatel zhusta tlumočil umělce nejrůznějšího slohového rázu jedním sobě blízkým způsobem, vyrovnávaje rozdíly bytostné. Tak vytýká se Vrchlickému právem, že celou novodobou francouzskou poesii přebásnil ve slohu V. Huga; tak trpí převody A. Klášterského konvenční jednotvárností vlastní překladateli, nikoliv originálům.

Výčet všech překladatelův nemůže být zde podán; pokud byli i původními básníky, připomenuty jsou jejich pře-

klady při činnosti ostatní. Uvádíme tu jen některé význačnější, kteří původní tvorbou ustupují. Zemský školní inspektor a badatel v oboru klas. filologie, *František Krsek* (* 1854), přeložil z novodobé poesie anglické větší skladby Byronovy, Mooreovy, Tennysonovy, Longfellowovy, pak i ruskou tragédii »Car Fedor Joanovič« Al. Tolstého. V době, kdy J. Vrchlický k nám uváděl hromadně básníky francouzské XIX. věku, byla francouzská lyrika u nás hojně překládána; někteří překladatelé uvedeni již výše. k nim družil se *Antonín Váňa* (1868—1899) jemný tlumočník Coppéa a Verlainea i snivý básník lyrický a *Jaroslav Haasz* (* 1860), přebásnitel Baudelairea a sám umný parnasista meditačního sklonu. Z nejšťastnějších moderních českých překladatelů básnických jest *Václav A. Jung* (* 1858), kdysi americký notář, pak žurnalista, nyní profesor angličtiny na obchodní akademii v Plzni. Svěže a rozmarně psané jeho feuilletonistické vzpomínky »Půl roku v carské říši« (1903) a »Rodina Petra Běla« (1903) jsou ohlasy pestrých životních zkušeností: velký »Slovník anglicko-český« (1911) dokladem důvěrného styku se živou angličtinou: překlady přednášek Ruskínových a úvah Whitmanových svědectvím hlubokého zájmu o moderní hodnoty kulturní. Vlastní básnický význam mají Jungovy překlady obou geniálních eposů moderních. Puškinova »Evžena Oněgina« (1892) a Byronova »Dona Juana« (od r. 1905), činící dojem originálu. K nim druží se přebásnění angl. tragédie Otwayovy »Zachránění Benátek« (1908) a Puškinovy lyriky (1919). Jung ukázal znovu cestu překladatelům anglického básnictví a dovršil to, oč marně se pokoušel Fr. Doucha, co s větším menším zdarem dařilo se Jar. Vrchlickému a El. Krásnohorské a co jmenovitě J. V. Sládek přivedl k dokonalosti: z anglického básnictví překládá se vždy hojněji a šťastněji. Předčasně zemřel jemný překladatel Shelleye a Poea. herec *Václav Černý* (1864—1894); o Miltona se po Jungmannovi a Fr. Prachaři pokusil s básnickým úspěchem *Josef David-Zvičinský* (* 1871), který uvedl k nám znovu Thomsona a z britské klasické prósy kusy ze Smolleta a Thackeraye; největší anglická básnířka novověká A. Barrettová-Browningová, její choť R. Browning i indický mudřec-poeta Rabindranath Thakúr nalezli ve *Františku Balcjovi* (1879—1918) jemného a zbožného tlumočníka, který duchem svých mistrů prosytil i vlastní ušlechtilé etické essaye. Z nejmladšího pokolení vynikl mezi překladateli básník-filolog *Otokar Fischer*, o němž viz níže.

Z učených zájmů vyklíčily jednak překlady starožitných děl východních národů, jednak převody básníků antických. Oba profesori exotických řečí na universitě, indolog a srovnávací jazykozpytec *Josef Zubatý* i orientalista *Rudolf Dvořák* (o obou viz níže), osvědčili se mistry přesného tlumočení i elegantního slohu básnického: onen v interpretaci staroindických dramát, tento v přebásňování skladeb bibli-

ckých a epiky čínské. (Pro překlady ze starého i nového písemnictví orientálního vznikla 1920 na Kladně redakce V. V. Lesného sbírka »Knihy východní«.)

V překladech z latinské a řecké poesie převládal dlouho formalistický otrocký předsudek, že časomíru antickou dlužno překládati časomírou českou, třeba že české básnictví snese pouze prosodii přízvučnou. Domnělá prosodická věrnost zaplácena byla českostí a správností přednesu, současně pak pedantická přednost a přiléhavost získána byla za cenu literárního vkusu; nejhorlivější zastance a neplodnější zástupce tohoto zastaralého směru byl profesor *Timotej Hrubý* (1861—1898), nespolehlivý a mělký vydavatel »Klasiků řeckých a římských v rouše českém« (1891 a 1892). Převrat ve prospěch přízvučné prosodie provedl přední současný znalec metriky a rytmiky vůbec a *Josef Král* (viz níže), prokázav teoreticky, že všechny rozměry antické lze v češtině napodobiti rytmicky věrně s důsledným zachováním prosodie přízvučné a podav prakticky několik skvělých dokladů opravdu básnického překládání děl klasických. Z nich Sofoklova »Elektra« (1897) a »Antigona« (1883) i Aischylova »Oresteia« (1902) náležejí k nejkrásnějším překladům českým vůbec a dobyly si »Národního divadla«. Ve stopách Králových jde řada jeho žáků a přátel, jejichž překlady vycházely 1885—1902 ve »Sbírce klasiků řeckých a římských v překladech českých« a nyní (od r. 1899) v »Bibliotéce klasiků řeckých a římských« (péčí III. třídy České akademie). Jsou to gymnasiální profesori, *Eduard Stolovský* (1856—1914), překladatel Horatia a jiných latinských lyriků; *Augustin Krejčí* (1857—1918), tlumočnick komedií Plautových i Aristofanových; *František Loukotka* (* 1857) oddaný službě Aischylově, a *Otmar Vaňorný* (* 1860), jenž vedle ukázek z Ovidia a Vergilia přebásnil skvěle celou »Odysseu«, ztlumočil přízvučně i Goethova »Heřmana a Dorotu« (1897) a zpracovav v novém duchu Timoteje Hrubého »Výbor z literatury řecké a římské v českých překladech« (1903), dal školám i čtenáři neznalému klasických jazyků výbornou úvodní rukovět k studiu starověkého písemnictví. Mezi posledními překladateli básnictví antického vymaňují se *Otakar Jiránek* (v. níže) a *Ferdinand Stiebitz* z některých prosodických doktrin Králových, nabývající tím volnosti výrazové.

Dramatické básnictví v době Jaroslava Vrchlického.

Od slavného znovuotevření dne 18. listopadu 1883 zůstalo »Národní divadlo« skoro čtvrt století střediskem veškerého dramatického života českého. Básníci psali svá díla se zřetelem na jeho vnitřní potřeby a poměry, byli při tvoření svých postav inspirováni jeho herci, přizpůsobovali se

jeho výpravným a režisérským možnoscem, a odstoupili-li na čas rozmrzení od dramatického tvoření, činili tak rozešedše se se správou »Národního divadla«. Tudy přicházely do Čech nové dramatické vzory, zde vystupovali cizí vynikající představitelé hereckého umění, v tomto hledišti dobovaly si moderní proudy dramatické u obecnstva značně konservativního a u kritiky eklekticky založené dosti namáhavě pochopení; zde tísnily činohru opera s výpravnou hrou a baletem, nepopřávajíc jí možnosti pokusiti se v intimním slohu; zde honosné a libivé divadelní zboží cizí často utlačovalo básnickou tvorbu domácí. Správu »Národního divadla« vedl v l. 1883—1900 jako vyhradní divadelní vládce František Adolf Šubert.

Po vnitřní stránce jest toto čtvrtstoletí »Národního divadla« dobou stálého boje několika uměleckých slohů, jenž jeví se v programu her, ve výkonech hereckých i v režii. Původně jdou svorně vedle sebe epigonský sloh patetické tragédie neb dějinné hry v dekoračním rámci a plytká z Francie přejatá salonní elegance konverzačních kusů; v obou případech skrývá se pod oslnivým povrchem vnitřní prázdnota. V tomto období ovládají eklektičtí básníci romantického směru, herci ze starší deklamační školy, režiséři vychovaní na meininském musejním přepychu; při tom dusí cizí hry dramatickou tvorbu původní. Na to vstupuje k nám na jeviště dost nesměle básnický realism. Roku 1887 uvádějí se na »Národní divadlo« zásluhou Pavla Durďíka jakožto pokus čtyři ruská dramata k vnitru obrácená (Palmův »Náš přítel Něklužev«, Spažinského »Paní majorka«, Solověvova »Zenitba Běluginova« a Ostrovského »Les«); ale našeho divadla dobývá si spíše genrová drobnokresba realistická, hlavně pokud předvádí český venkov a naše malé město. Tu ve službách auktorů, přinášejících pestrost vesnického života, Stroupežnického, Jiráska, Preissové, Mrštíků, nacházejí svou svéráznost i herci, kteří ožívují vzpomínky svého mládí ztráveného uprostřed venkovského lidu, i režiséři, již mají po ruce národopisnou dekoraci. Nejednou zdařilo se vytvořiti součinností těchto činitelů dokladově věrné, náladově teplé a dramaticky soustředěné obrazy českého národního života v duchu domácího realismu, jehož vlastní uvědomělý rozvoj spadá však již do let 90., ve shodě s proudy v ostatním písemnictví a umění; teprve tehdy postoupilo se i na »Národním divadle« od realistického genu k realismu ideovému

Z výkonných hereckých sil »Národního divadla« proslavily se mnohé již na »Prozatímním divadle« (viz o nich výše.) Z nich požívali rození tragédové, Otilie Sklenářová-Malá, Karel Šimanovský, částečně i mistr jemné komiky František Kolar pověsti patetických herců romantického slohu; Jiří Bittner, jmenovitě pak Jakub Seifert, vítězili ve hrách salonní konverzáce; Maruška Bittnerová prošla vývo-

jem od starší deklamace k modernímu patosu vniterných kofení; z mladších Marie Laudová-Hořicová (* 1865) ztělesňovala trpýtnou divadelnost svůdných účinnů. Genrová hra divadelní ze života vesnického, která přerodila se v opravdové drama realistické, měla výborné pěstitelé v starších umělcích, vyrostlých z lidu a vyškolených v populárních lidových hrách; z nich povznesl se Jiří Mošna až k tragické výši charakterní kresby a k povznesenému humoru typických postav venkovských. Vedle něho vynikli Josef Šmaha (1848—1915) prudkou odvahou realistické grotesky a Jakub Vojta Slukov (1847—1903) mužně klidnou jistotou. R. 1888 stali se členy »Národního divadla« Hana Kvapilová a Edvard Vojan; jejich umělecký růst v 90. letech a v novém století jest souběžný s rozvojem českého realismu dramatického, hlavně pokud se od zevnějšku obrátil do duše.

Režiséry »Národního divadla« byli v době nadvlády výpravného dramatu, žádajícího velké komparserie, herci František Kolar, Antonín Pulda (1848—1894) a Jakub Seifert, z nichž první sledoval ideály herců meininských, souhru mas, skvělost dekorace, pestrá barvitost, druhí pak byli elegantnější francouzského divadla konverzačního. Ve hrách života venkovského i maloměstského vynikl jako režisér Josef Šmaha, jehož dobrý smysl pro národopisné jednotlivosti přispěl k utvoření realistického divadla českého.

(O výkonných uměleckých silách jest jen skrovně psáno. F. A. Šubert vydal sbírku živých charakteristik herců s názvem »Masky Národního divadla«, v níž vyšly podobizny J. Mošny, Fr. Kolara a K. Šimanovského. Dějiny »Národního divadla« podal F. A. Šubert ve dvou spisech »Národní divadlo v Praze« (1884) a »Dějiny Národního divadla v Praze« 1883—1900 (1908—1912, ve III sv.), výtvarnou stránku »Nár. divadla« osvětlil pronikavě Fr. Žákavec ve »Chrámů znovuzrození« (1919). Cennou pomůckou pro studium českého divadelnictví měl se státi »Divadelní slovník« (1914—1920), redigovaný K. Kamínkem a K. Engelmlüllerem, ale nedokončený.)

Divadelní kritika let osmdesátých měla ráz eklektický; nechýbělo jí duchů vzdělaných, avšak nedostávalo se jí takových kritických charakterů, jakými byl v předcházejícím období věrný strážce národní kultury Jan Neruda a úzkostlivý soudce estetický Josef Durdík. Hlediska jejich pokoušel se spojovati František Zákrejs, ale brzy ustupoval vkusu průměrného obecnstva, brzy upadal v plané moralisování neb v neplodný kult »zdravého vkusu«. Mezi eklektickými zpravodaji širokého obzoru a nedosti pevného stanoviska vynikal vedle Jar. Vrchlického a Anežky Schulzové Jan Lier, milovník konverzační elegance a jevištní rutiny francouzské, jenž připouštěl realism jako základ, nikoliv však jako cíl a zavrhoval naturalism v dramate. Josef Kuffner, Jan Laňecký a M. A. Šimáček připravovali důsledně půdu realis-

mu na českém divadle a otrásali, zvláště duchaplný a často duchaplnický Josef Kuffner, utkvělými zásadami dramatu klasického; dobře rozumějící potřebám českého divadelního života, horlili pro intimní scénu a usilovali o druhé divadlo vedle oficiálního a tím konservativního Národního divadla.

Životu divadelnímu po stránce literární, scénické i organizační sloužily časopisy divadelní, které kromě dramatických ukázek přinášely zvláště charakteristiky výkonných umělců, kroniku divadel pražských i venkovských, články teoretické, vzpomínky atd. Z nich »Česká Thalia« (1887—1892), redigovaná Janem Ladeckým, živě spolupracovala na obratu k realismu dramatickému. K starším sbírkám divadelních her přibýly v tomto období »Vybrané hry divadelních ochotníků« (1882—1891, nová serie od 1911), »Ochotnické divadlo« (od r. 1885), a »Repertoire českých divadel« (od r. 1886).

Jako v epice a lyrice ovládá též v dramatické tvorbě české 80. let básnický eklecticismus pozdně romantický, jenž jeví silný sklon k rétorice a k přeplněné dekoračnosti; i tu jeví se namnoze pod barvitým povrchem chudoba ideová a konvenčnost v psychologii. Také drama českých kosmopolitů uniká skutečnosti a přítomnosti do historické dálky a exotické ciziny, nenalézajíc při tom hlubšího vztahu k nížádné době a nemajíc smyslu pro velké hybné síly dějinné. Kde sahá k minulosti národní, volí též z ní náměty mechanicky, spokojujíc se hlavně pestrým kostymováním a hlučnými tirádami; vlastní dramatický živel, jevíci se v konfliktech vášní a v kresbě postav, nebývá plně prožit, výbrž nápodobou převzat z velkých klasických a romantických vzorů, doplňovaných ve znalostech i zálibách našich dramatiků také pouhými divadelníky rodu Sardouova. Sem náleží dram. díla Jul. Zeyera i Jar. Vrchlického, jež rozebrána v souvislosti s ostatní činností jejich básníků; v některých antických hrách podařilo se Vrchlickému, Zeyerovi pak v několika romantických výjevech nejednotných truchlech stvořiti skutečnou tragiku silného dechu. Ale tyto učené a jemní znalci i obdivovatelé dramatického básnictví větového nebyli plnokrevnými dramatiky: lyrismu u nich přečasto tlumil pravý život divadelní, knižní odvozenost v díla bezprostředně životnímu dojmu, jež nahrazuje pouhý dekoračnost; také názorné a teplé srostitosti se jejich postavám nedostává. Romantismu Zeyerův zastihl na scéně ještě příchod báhorkového směru novoromantického. Kořeny svými sahají sem i historické kusy a dramatické báhorky A. Jiráskova, jenž též na divadelních prknech vynikl jadrnou předmětností a důkladnou ověřeností drobného detailu, prostou ryzostí mluvy, populární tendencí vlasteneckou a stvořil po J. K. Tylovi znovu prototyp lidové české hry historické, jehož odraz shledává se ve vyšším slohu uměleckém také ve výtvorech mladé generace.

Sem se řadí i dramata obou mužů, kteří nerozlučně jsou spláti se slavnostními dny znovuotevření »Národního divadla«, auktora první novinky činoherní B. Adámka a dlouholetého ředitele F. A. Šuberta. *Bohumil Adámek* (1848—1916) vydal kromě veršů »Horské ovzduší« (1902) dvě tragédie: truchlohru žárlivosti »Saloménu« (1885) z českého období renesančního, již zahájena činoherní představení obnoveného »Národního divadla« a drama šlechtické cti »Heralta« (1888) z doby Rudolfovy; v obou ztrácejí se obratně zosňované tragické konflikty pod přítěží krásných slov, dekorativních partií, slavnostně vyšňožené deklamace. *František Adolf Šubert* (* 27. března 1849 v Dobrušce, † 8. září 1915 na Smíchově) byl po mladistvé episodě novinářské přední organizační duch českého divadelnictví v posledním čtvrtstoletí. Z hojných dramaturgických zkušeností i dramatických studií čerpal pro nejedno zajímavé dílo vzpomínkové, pro výrazné charakteristiky herecké, ba i pro revisionistické práce k dějinám naší scenické literatury, v nichž ocenil a nově osvětlil zvláště V. Kl. Klicperu. Mnoholetou praxí jako ředitel »Národního divadla« poznal též veškeré podmínky zevní účinnosti, obecného úspěchu, ba přímo sensačnosti dramatických her. Těže z těchto znalostí, dovedl bez básnického posvěcení a bez ideové hloubky dobýti velkých vítězství divadelních kusy, strhujícími buď hlučnými davovými výjevy neb napínavou časovostí. Přesed od lži-historických romantických povídek k dramatu, liboval si zprvu v historických neb polohistorických hrách, (z nich »Horymír«, »Jiří Král« a »Václav III.« zůstaly netištěny): »Petr Vok Rožmberk« (1880), »Probuzení« (1881), »Jan Vráva« (1886): v těchto dvou — hlavně ve virtuósně zosňovaném dramate uražené cti v rámci selského posvnání v rodném kraji auctorové, »Janu Výravovi« — uváděl rušně na scénu také živel lidový, jak jej znal ze svého rodného kraje, hromadě živé a barvitě jednotlivosti realistické, přidržuje se však osnovy romantické; tendence demokratická a svobodomyšlná nikde nechybí. Dramata ta doplňuje renesanční komédie »Láska Raffaelova« (1888). Další kusy Šubertovy jsou divadelním zpracováním sensačních událostí veřejných a prozrazují někdejšího novináře; jsou to pokus o společenské drama pražské »Praktiku« (1888), scénovaná historie z volební doby chabrusové »Velkostatkář« (1890), plačtivá hra ze zápasu českého hornictva o chléb a národnost, »Drama čtyř chudých stěn« (1893) a občanská smutnáhra finančního rozvratu »Žně« (1904). Charakterní kresba soudobých postav, přiosťřená napínavost situací vyhnaných na ostří nože, výstižná malba životního ústředí tu velmi obratně zakrývá násilně navazovaný děj dramatický. Fr. A. Šubert nebyl pouze veliký, poučený a všestranný znalec divadla, nýbrž též jeho vášnivý a tím nesnášenlivý milovník; tvůrčí síly nestačily mu však, aby usku-

tečnil svůj dávný sen o českém dramatu národním, »jehož materiálem bude látka života nás bezprostředně obklopujícího se všemi jeho vnitřními taji i jeho kлокotem«. Ale jistě mluvil pravdu, děl-li, že »píše dramata, poněvadž dramatický element jest v jeho krvi, nehledán a nenaučen« a nesporně přispěl tento »dramatický kreslič své doby« uvedením živlu lidového a diskuse o časových otázkách i živou kresbou figur podle modelů k proniknutí realismu v českém dramatu. ac byl vlastně romantikem v intenci, v osnově, v psychologii. K II. vydání »první dělnické hry české«, »Dramatu čtyř chudých stěn«, připojil úvodem stať »Na okraje mých dramata«, v němž nejen přehlíží svůj dramatický vývoj, ale podává též kus konfese: odtud vzaty citáty naší charakteristiky. (Srv Dreslerovu stať v ČČM. 1909, Fr. Bílého rozbor J. Výravý v »Příspěvcích k praktické poetice« 1915, stať O. Fischera v České revui 1916 a téhož článek o »Václavu III.« v »Cestě« 1918).

Od eklektického dramatu dekoračního, od patetické zpožděné romantické truchlohry vedl tedy vývoj k drobnomalbě realistické hry, k genrovému scénování barvitě skutečnosti a odtud nesměle k opravdovému dušezpytnému dramatu ideového plánu: nikdo neproběhl celým tím kruhem tak jako dramaturg »Národního divadla« *Ladislav Stroupežnický* (nar. 6. ledna 1850 v Cerhovicích u Písku, zemřel 11. srpna 1892 v Praze). Stroupežnický, jenž napsal také řadu humoristických povídek a kreseb, uvědl se na scénu bezvýznamnými veselohrami po způsobě situačních frašek Moserových »Noviny a karty« (1875), »Pan Měsíček, obchodník« (1877) »Triumfy vědy« (1884). Z rámce epigonského dramatu historického nevymykají se ani tragédie rodu Smířičkých »Černé duše« (1877) a »Velký sen« (1884) z bojů tatarských ani pohrobně ydané drama Belsazarovo »Král třítina« (1916). V několika rozmarných genrech realistických s látkami ze XVI. a XVII. věku »Zvíkovský rášek« (1883), »Paní mincmistrová« (1885), »V panenském čeledníku« (1886) a »Siroťí peníze« (1887) pokusil se podrobnou kresbou archaistického prostředí, pečlivou dobovou barvou, starodávnou patinou dialogu zakrýti chudobu dramatické invence a povzneseného humoru. Když v polovýpravném »Christoforo Colombo« (1886) znovu ztroskotal s pokusem o historické drama velkého slohu, přichýlil se k dramatickému realismu. Oživuje selský lidový svět na rodném Písecku, rozebíraje důmyslně »furiantství« jako čelný rys v sukovité povaze svých krajanů, dovedl v »Našich furiantech« (1887) kolem chudé a ne nové dramatické zápletky seskupiti pestrý dav rázovitých figur venkovských, malebný vř živých výjevů, překvapující spousta humoristických jednotlivostí. »Našim furiantům«, kteří jsou daleko spíše šťastnou genrovou komedií než opravdovým realistickým dramatem, dostalo se při premiéře (3. května 1887)

eti býti pokládánu za počátek realismu na »Národním divadle«. Štroupežnický však nezastavil se u tohoto náběhu a uvědoměle postupoval k realistickému dramatu, jež by mělo jednotný děj a promyšlenou ideu. Obě následující hry z venkovského života »Václav Hrobčický z Hrobčic« (1888) s drastickou srážkou feudálního panstva a tvrdohlavého sedláka v popředí a satiricky proti selské politice zastřeny »Vojtěch Zák, výtěčník« (1890) zůstávají daleko za cílem. Za to poslední práce Štroupežnického — aktovka, »Zkažená krev« (1891) jest pouze dušezkumným experimentem. — »Na Valdštejnské šachtě« (1893) ukazuje jasně, kam vážně pracující auktor její mířil; od sociálního, rázovitě i pečlivě provedeného prostředí odráží se nesporně tragická postava zajímavého reka idealisty-objevitele, obelstěného osudem, jehož osud není pouhou slepou náhodou, nýbrž výsledkem srážky mocné ideje s nelibostnou skutečností. V této hře, která znovu docela osobitě přináší několik motivů z mladistvých dramát Štroupežnického, hledající jinými slohovými cestami dramatickou velikost, stroje mužský Štroupežnický, jinde suchý a střízlivě kombinující divadelník, pohrdající uznanou krásou klasičtější, jeví se i básníkem; místy probleskuje též pochopení pro moderní otázky sociální. Veřejnost neuvědomila si dobře, v čem jest Štroupežnického typický význam dramatický a omylem shledávala jeho podstatu vždy ve vesnické komedii a v historických anekdotách na scéně. Osud, nepřívznivý Štroupežnickému, zmrzačenému a zakyslému panici, nedopřál mu, aby naplnil slibů, daných pracemi posledními a vytvořil plnokrevné, česky rázovité a myšlenkově hutné tragédie realistické. (Životopis Štroupežnického podal Jar. Kamper v »ČČM.« 1900 a 1901, týž otiskl i korespondenci Štroupežnického v »Obzoru lit. a uměl.« 1902, povahu Štroupežnického nakreslil Jan Lier ve »Vzpomínk. Uměl. besedy« 1893, kriticky ocenil jej F. X. Šalda v »Rozhledech« 1896, J. Máchal v Dějinách čes. dramata 1917 a Ot. Fischer v knize O drama 1919).

Do téže skupiny genrového realismu s národopisnou výplní, jako Štroupežnické, jako historické selské hry Šubertovy a »Naši furianti«, náleží také obě barvitě hry ze Slovácka od G. Preissové »Gazdina roba« (1889) a »Její pastorkyňa« (1890), i dvě jádrné selské povahokresby z Litomyšlska v rouše scénickém od Al. Jiráskova »Vojnarka« (1890) a »Otec« (1894); dramatickým vzruchem nad ně vyniká »Maryša« (1894) bratří Mrštíků. (Viz o nich při rozboru novelistických prací jejich auktorů.)

Genrové drobnokresby realistické užívali rádi při svých veselohrách z venkovského města divadelní auktoři, kteří kromě zásoby vtipných nápadů, komických situací, nevinných satirických šlehů přinášeli i důkladnou znalost groteskních figurek českého venkova a svižnou ruku při kres-

bě těchto titěrných lidiček. *Josef Štolba* (* 3. května 1846 v Hradci Král.), mistr barvitě causerie cestopisné (viz níže) napsal již pro »Prozatímní divadlo« řadu veseloher a frašek, z nichž »Krejčí a švec« (1870) a »Zapovězené ovoce« (1872) obecenstvu nejvíce se líbily. Národní a Vinohradské divadlo provedla jeho veselohry: »Vodní družstvo« (1886), »All right« (1887), »Maloměstští diplomati« (1888), »Křivé cesty« (1891), »Na letním bytě« (1899), »Mořská panna« (1901) a »Ach, taláska!« (1911), »Zlatá rybka« (1918), »Zločin v horské boudě« (1921), i drastická, silně nanesená dramata bez uměleckého posvěcení »Závět« (1889), »Peníze« (1895) a »Za šlechtickým erbem« (1909); nejstarší a nejmávnější ze Štolbových dramát, dělnickou hru »Matčino dílo« (1872), potlačila censura. K maloměstským fraškovitým hrám Štolbovým pojí se těsně veselohry chrudimského organisátora kulturního *Karla Pippicha* (1849—1921): »Z české domácnosti« (1879), »Ve veřejném životě« (1884), »Svět zásad« (1888) i pokus o drama ctižádostivce-podnikatele »Slavomam« (1890); vtip Pippichův jest však jemnější, stavba umělejší.

O sourodých hrách *V. Štecho* viz níže. Ostatní skladatelé veseloher fraškovitého neb satirisujícího rázu, jsou v tomto období *Jan Vávra* (1843—1900), *Antonín H. Sokol* (1847—1889), *Josef Šmaha* (v. výše), *František Ruth* (1852—1903), *Polykarp Starý* (1858—1907).

Názorný obraz o českém životě divadelním podávají četné memoiry, jakých výkonní umělci, organisátoři a ředitelé podniků scénických zanechali hojnost, dobře vědouce, jaký zájem u obecnstva budí jejich svět, obklopený zvláštním náladovým ovzduším. Kromě uvedených svrchu Paměti Turnovského nesou se nazpět do 70. let causeristické zlomky *Josefa Štolby* »Z mých pamětí«, kdežto dobu rozkvětu »Národního divadla« líčí jeho ředitel *František Adolf Šubert* v knihách »Moje vzpomínky« (1902) a »Moje divadelní toulky« (1902). K poslední knize se přímo druží vzpomínkové feuilletony umělců »Národního divadla«, *Jindřicha Mošny* »Jak jsem se měl na světě« (1911, v úpravě K. Želenského), *Jiřího Bittnera* »Z mých pamětí« (1894), »Frašky a tragédie« (1896) a »Jeviště a zákulisí« (1900), *Josefa Šmahy* »Americké táčky« (1894) a »Různí lidé a různé dojmy« (1898), pak operního pěvce *Pohumila Benoniho* »Mé vzpomínky a dojmy« (1917 a 1919); svět venkovských divadel zachytil *Vendelín Budíl* ve spisku »Z mých ředitelských pamětí« (1920). Těž ve »Vzpomínkách« (1906 a 1907) *Rudolfa Jar Kronbauera*, jež však obsahují většinou látku, převzatou z druhé ruky, převládá živel divadelní.

Novelistika a román v době zápasu národních tendencí s kosmopolitismem.

Novela a román za doby Hálkovy a Nerudovy byly ovládnuty dvěma silami: snahou po realistickém vystižení a zpodobení života a liberální tendencí. V dílech jejich předních představitelů plynou vedle sebe tyto proudy, u Nerudy jako u Háلكa, u Světlé jako u Pflegra-Moravského, u Arbese jako u Šmilovského. Čím zájem pro skutečnost byl hlubší, všestrannější, charakternější, tím trvalejší jest cena děl literárních; proto pražské drobnokresby Nerudovy, vesnické povahokresby Hálkovy, ještědské povídky Světlé a maloměstské obrázky Šmilovského posud uchovávají svou svěžest a svůj význam. Naopak tendenční novelistika měla jen časově přechodný význam, ať její tendence byly sebe ušlechtilejší: knihy ty zastaraly a jsou nám dokladem jen dobovým, ba namnoze protiuměleckým. Ke vnítrně neústrojnosti, vyvěrající z neodčinitelného sporu obou snah, přistupoval zmatek v celistvém pojetí díla románového a novelistického. Kolísalo se mezi konvenčním idealismem, užívajícím děje k důkazu všeobecných tesí, mezi romantikou vršící zevní napínavost a neobyčejnost na povahovou výjimečnost, mezi neuvědomělou koncepcí realistickou, podávající přesný a plný výkroj života.

Tento zápas mezi apriorní tendencí a mezi předmětným pozorováním skutečnosti v 80. létech pokračuje a nabývá podoby nové. Látkový a názorový kosmopolitism, který zasáhl tak mocně do vývoje lyriky, dotkl se výpravné prósy skrovně; vedle Julia Zeyera hověli mu z českých vyprávěčů 80. let pouze někteří povídkáři konvenční, pro něž pestrůst a nezvyklost prostředí nebyla vnitřní potřebou, nýbrž spíše prostředkem sensace; přední prosaíkové světoobčanské školy lumírovské okreslovali genírově s doprovodem kárné ironie neb shovívavého humoru drobnou skutečností českou. Vlivně se dotkly českého románu v tomto období tytéž národně výchovné tendence, které ovládaly život politický a lež v básnictví Čechově i Sládkově došly uměleckého vyjádření. Ohlas jejich shledáváme ve dvojí skupině výpravné prósy české. Záliba pro národní dějiny jako pro zdroj mravního poučení a volního povzbuzení přítomnosti, příznačná zralému tvoření Sv. Čecha, přinesla nový rozmach českému románopisectví historickému, které bylo obecně přijímáno jako škola vlasteneckého uvědomění a národní energie. Čechovo i Sládkovo nadšení pro lid selský, temenící jednak ze svobodomyšlného demokratismu českého, jednak z opožděně romantické důvěry v kmenovou svéráznost venkova, nacházelo obdoby v horlivém úsilí, s nímž povídkáři ve všech krajích českých, moravských i slovenských studovali mrav a byt selských venkovanů, přichylující se k nim s láskou, ano s idealisujícím zanícením. Jeden

význačný rys sílel stále, ať si vyprávěči vybírali náměty odkudkoliv: pronikavá předmětnost, trpělivé věcné studium, pozorný smysl pro skutečnost. Tyto pomůcky prósy realistické uvedly českou povídku historickou do blahodárné a úspěšné školy odborného studia dějepisného, zvláště kulturního: sblížily novelistiku z lidového života s národopisem; odnaučily společenské genristy, kteří zpodobovali malé město i Prahu, pohodlnému zření konvenčnímu. I postoupila takto, během 80. let, česká prósa výpravná v těsné sousedství realismu, aniž se mu oddala úplně: u Al. Jiráska i u Zikm. Wintra, u Jos. Holečka i Ter. Novákové, u K. V. Raisa i u J. Herbena, u Fr. Heritesa i Ign. Herrmana skládá realism podstatnou část osobnosti, ale u každého jest doplňován neb oslabován živly jinými, souvisícími namnoze s národními tendencemi tohoto období. Teprve přímý vliv cizí, hlavně ruský a francouzský, zároveň se změněným názorem světovým přivedl plný rozvoj realistické prósy výpravné v Čechách.

Rozsáhlou látku tuto chceme rozvrhnouti do čtyř skupin, promlouvající 1. o historické povídce a románě, 2. o novelistice, čerpané ze života venkovského lidu, 3. o genrových obrázcích společenských, 4. o zábavném a konvenčním vypravovatelství. (Srv. dvě cenné pomůcky: soustavný a suchý výklad J. Máchala, O českém románu novodobém 1903 i příležitostné a životné studie K. Sezimy Podobizny a reliefy 1919.)

1. **Historická povídka.** Na rozdíl od ostatních druhů krásné prósy, nepřijala dějepisná povídka od nehistorického, ba namnoze protihistorického období Nerudova a Hájkova obrodných prvků. Jestliže přece učiněno tehdy několik vzestupných kroků, nebyly důsledkem vlastního uměleckého života. Rozmnožení dokumentárních jednotlivostí, sešlení dobové malby, archaistická charakteristika řeči, jež naskytují se v některých drobnějších pracích, vyvěraly z podrobného dějepisného studia, z kulturně historického ochotnictví několika jednotlivců. Až k osobě Palackého sahá mocný zájem o naši reformaci a o oběti Bílé hory, jenž pomohl odvrátiti naši historickou beletrii od přežilé rytířské romantiky a spolu ji vybědl ideově pronikati život náboženský

První stupeň české historické novelistiky v přítomnosti jest **tendenčně sentimentální**: hlavním jeho představitel jest Václav Beneš Třebízský. Od romantického obrození národního všecky povídky z české minulosti prodšeny jsou tendencí vlasteneckou, láskou k jazyku a k národnosti, nadšením pro politickou samostatnost; nyní přistupuje reformační zápal husitský a českobratrský, založený však spíše liberalisticky než nábožensky, a elegicky vroucí účast na tragédii bělohorské i jejích následcích. Spisovatel všemi prostředky, zpravidla spíše řečnickými než uměleckými, snaží se přenéstí své nadšené tužby na čtená-

ře. Skládá historické děje tak, aby vždy vysvitlo, ne-li přímé, tedy konečné vítězství jeho vlasteneckých ideí, které nemají býti jen dovozeným důsledkem minulosti, nýbrž i programem pro národní budoucnost. Historickému povídkáři nechybívá však zpravidla pouze myšlenková a zájmová nestrannost, nýbrž i epický klid: jest stále dojat, citlivě rozechvěn, událostmi zneklidněn, dějiny vykládá srdcem. Ač vybírá droby z archivů a starých kronik, přece zůstává libovolně konstruujícím a dobrodružně vynalézajícím romantikem, který miluje minulost, protože plně jí nerozumí. I neznačí tento sentimentálně tendenční historický povídkář mělký v psychologii a s nuznou obrazotvorností i schématickou komposicí v české próse 70. a 80. let valného pokroku.

Protitlak nevyšel z popudů uměleckých. Intelekt, který u realisticky ověřujících dějepisných povídkářů se ozval proti jednostranné citovosti a libovolné invenci V. Beneše Třebízského, stál celou svou podstatou ve službách naukových. Poznaliť, že dlužno postaviti historickou povídku na pevnější základ kulturně dějepisný, že děje třeba zasaditi do rámce podrobného líčení dobového, že jedním osobám chybí náležité pozadí starožitnické. I obrátila se všecka péče na studium průvodních okolností a jevů provázejících a podmiňujících veliké události dějin národních: historický místopis, strategie minulých dob, znalost krojů, náčiní, kuchyně našich předků do nejjemnějších odstínů provedené zvykosloví, archaistické zbarvení řeči po stránce slovíkové i skladebné slavily nyní vítězství v obrazech české minulosti, na nichž spolupracoval vedle kulturní historie párodopis. Čba mistři české historické povídky tohoto směru, Alois Jirásek a Zikmund Winter, jsou na rozdíl od příčinnivého diletanty V. Beneše Třebízského dějepisci z povolání. Z. Winter nad to z nejpilnějších kulturně historických badatelů; jest to zvláštní zárukou, že dobový detail jimi snesený a v celistvé malby kulturní proměněný jest spolehlivý a hodnověrný.

Odborně historická metoda obou, která se ve svých důsledcích setkala se současnou snahou literární o realistické zpodobování skutečnosti, vedla k zdravému a účelnému specialisování. Již V. Beneš Třebízský omezoval se vždy více na určitou periodu dějinnou, totiž na slavné období husitské a bratrské s tragickou dohrou bělohorskou; bylo to rozhodnutí jeho sympatií. A. Jirásek zprvu, dokud byl romaneskním novelistou starší školy, volil různé periody za dějiště svých prací, ač hned v začátcích ukázal se zvláštním znalcem selských bouří a pruských válek doby tereziánské. Ale čím prohlubovaly se jeho detailní studie, tím vždy určitěji vymezoval časovou oblast své tvorby. Vlastní jeho oblíbená období dějinná jsou: husitské hnutí a jeho vojenské dozvuky, vyvrcholený úpadek pobělohorský s lidovými pokusy o vymanění z poroby, národní probuzení lidových vrstev

s rokokovým i empirovým pozadím panského života; láska k rodnému kraji vodí jej nejčastěji do severovýchodních Čech. Z. Winter, jehož povídkářská činnost počíná se mosaikovými obrázky na základě bystře vyslíděných archívalií, jest povždy specialistou. Vžil a vcítil se do XVI. a XVII. století naprosto, takže mu rozumí, jakoby v něm byl vyrostl; proniká veškeré společenské typy velice barvitě do by a jeho archaisování jest již téměř bezděčné; v starobylé Praze od nastoupení Habsburků do katastrofy bělohorské jest plně doma. Tím, že archaický svět ten zná nejenom hmotně, nýbrž i duševně, pronikaje k jeho citění, myšlení, nazírání a chtění, stojí intenzitou nad Jiráskem, jenž však již zevní a vnitřní rozlehlostí svých děl, vybudovaných románově rozvitých ramenezé cyklicky, šíří pohledu na národní ději v, umělecky pak epickou silou přednesu i bohatstvím životních typů daleko jej převyšuje, zaujímaje nad to čestné místo vychovatele národní energie.

Dokumentární našich vypravovatelů historických staví je v blízkost s německými, od německých až se jak A. Jirásek, tak Z. Winter, kteří mu naučili, užívajíce jeho prostředků, nedosahují však jeho cílů. Ten u našich vypravovatelů minulosti, kteří se podobně jiný než u duševně epických G. Flauberta, K. F. Meyera neb J. P. Jacobsona, kteří historickými doklady a za mravy minulosti hledají přes širou záhadu lidské duše i jádře stejné a svou filosofii života, načerpanou ze zkušenosti lidské i umělecké. Na počátku nebyl Alois Jirásek příliš vzdálen německých románových popularisátorů dějin, užívaje, stejně jako Scheffel, Biehl neb Wolf, výpravného děje za záminku kulturně-historického poučení o různých stoletích, avšak, vyzrál překonal toto poloměří úplně. Jako velký Angličan romantického období Walter Scott jasně vidí a citově prožívá totalitu národní minulosti a o ní vypravuje s kronikářskou šíří i s epickou pádností; to, stejně jako národně výchovná tendence, jej sblízuje s Polákem H. Sienkiewiczem. Aby tuto totalitu plně postihl a čtenáři sdělil, chápe se pomůcek a prostředků realistických a to jak v kresbě postav, tak v podání řeči: živí, jadrní, plnokrevní lidé stojí před námi. Stejně si počíná v drobnějším svém formátě Z. Winter.

Umělecká hodnota Jiráskova a Wintrova nevyrovná se jejich historické zdatnosti a dokumentární spolehlivosti. Pracovní jejich způsob osvědčuje se hlavně, kde jde o drobné genrové obrázky, neposkytující hlubších problémů duševně a ideových řešení. Z. Winter většinou zůstal věren tomuto literárnímu oboru a tak nepřekročil mezi svého nadání a umělecké schopnosti. A. Jirásek, který též namaloval celou galerii teplých a sytých genrových obrázků starodávného života, pokoušel se však od počátků o velké skladby románové, jejichž mnohodílnost nejednou vy-

zrazovala bezradnost komponujícího umělce vůči látce: přitíší se rozrůstající. Tyto velké skladby rozděliti jest ve dvě skupiny. V první, časově starší, přimyká se Jirásek celkem k faktuře starších českých historických a lidovějepisných románů; spokojuje se napínavou romaneskností, vypočtenou na zevní dějový efekt, nepohrdá motivy intrikovými, libuje si v situacích konvenčních a v psychologii schématické. Druhá skupina souvisí již těsněji s realistickou fází české prósy. Rozkládaním historického dění na jednotlivé součinitele přiveden byl Al. Jirásek k domněni, že i románopisec může se spokojiti podobným roztržštěním epického děje, obdobnou dekompozicí umělecké látky. Proto z pozdějších svých děl, v nichž s podrobnou pečlivostí sbírá veškeré nitky velkých dějinných procesů, takřka vyloučil ústřední reky a vůdčí postavy, v jejichž srdcích a osudech vyhraňuje se vlastně symbolicky duše a smysl doby. V nejšíře založených svých pracích vytvořil úžasně dokumentovanou a dobově přesnou kroniku zástupů a kmenů, hromadných účastníků nějakého hnutí, při čemž mocného účinku dosáhl tím, že stále důrazně projevoval nadšené povědomí rodové, kmenové a místní, nahrazuje tak někdejší tendenčnost vlasteneckých povídkářů historických. Toto pojetí Jiráskovo souvisí jednak s důslednou demokratičností uvědomělého synka z lidu, který vyrostl v zásadách českého liberalismu, jednak s kolektivismem převládajícím v dějepisectví na sklonku 19. věku: národ, soustředěný v lidových svých vrstvách, pojat tu jako vlastní hromadný tvůrce svých dějin. Zároveň zmizela z těchto kronik jednotná románová kompozice, ústřední charakterová linie, pevný psychologický střed. Individualistický romantismus, jemuž dějinné události byly výsledkem mocné libovůle vůdčích osob, a jenž zanedbával průvodní charakteristické události a jevy, zaměněn byl kolektivistickým realismem, kterému v historickém prostředí ztratil se hrdina a za kulturní dekoraci vlastní psychologický děj. I. jest Alois Jirásek také na vrcholech svého tvoření epik, nikoliv psycholog, vyprávěč o minulosti, nikoliv filosofický tlumočnick jejich ideí, malíř zástupů, nikoliv analytik hrdin.

Vedle V. Beneše Třebízského, Al. Jirásk a Z. Wintra, kteří jak přednostmi tak nedostatky svými jsou přímo typičtí, jeví se ostatní pěstitelé české povídky historické epigony v pravém smyslu slova; ano, nejednen z nich jest přímo otrockým napodobitelem. Někteří z nich omezili okruh své látky podle archivu, v němž pracovali; jiní vybrali si z minulých dějů pouze příběhy humoristicky zbarvené; třetí spokojili se archaistickým nátěrem řeči, nemajíce pro minulost jinak smyslu; nechybělo konečně ani těch, kdož pro konvenční zábavu vyprávěli pošetilé příběhy velmi povrohně historicky kostymované; ovšem starý napínavý román historický nalézal stále pěstitele a milovníky. Tyto

plody historického i literárního diletantství byly hojně čteny, a kritika nejinak než čtenáři soudila na nich spíše tendenci a látku než zpracování. Úhrnem lze říci, že česká historická novelistika při značné své kvantitě přispěla pouze skrovně k uměleckému vzestupu české prósy.

Všeobecný tento přehled vývoje české historické povídky dlužno nyní doplniti daty životopisnými i bibliografickými.

Václav Beneš Třebízský (1849—1884), vl. jménem *Václav Beneš*, narodil se dne 24. února 1849 v Třebízi u Slaného. Školu obecnou navštěvoval v Kvílicích a ve Slaném, také nižší gymnasium studoval ve Slaném, vyšší pak třídy na Novoměstském gymnasiu v Praze jako chovanec arcibisk. konviktu. Vykonal studia bohoslovecká, byl r. 1875 vysvěcen; první kaplanské místo jeho bylo v Litni u Prahy, kdež pobyl do r. 1876. Tehdy přijal místo kaplana v Klecanech nad Vltavou u Prahy a setrval tu, podlamován těžkým plicním neduhem, jemuž podlehl za léčebného pobytu v Mariánských lázních dne 20. června 1884.

Literární činnost V. Beneše Třebízského spadá do let 1871—1884; první otištěnou prací byl obrázek z bojů bulharsko-tureckých *»Mara Bočarovna«, uveřejněný ve »Světotozor«* (1871), poslední jeho povídkou široce založené vypracování z války třicetileté *»Ušlapána«,* jehož dokončení přinesl *»Lumír«* r. 1884 již po smrti spisovatelově. Úhrnem čítá se prací Třebízského na 90; většina z nich jsou menší povídky, historické anekdoty, úryvkovité charakteristiky. Románem nazval *Václav Beneš Třebízský* pouze několik knih. jsou to: *»Anežka Přemyslovna«* (1878) z doby *Václava I.*, *»Bludné duše«* (1879) z náboženského života selského za Josefa II. (nové vyd. s lit. hist. úvodem K. Riegra v *»Svět. knih.«*), *»Trnová koruna«* (1883) z období pobělohorského, *»Královna Dagmar«* (1883) z rozhraní XII. a XIII. věku a široká malba *»zlatého«* věku Rudolfova *»V podvečer pětileté růže«* (1884, kn. 1885), líčící konec slávy rožmberské. Šíře, založeny jsou práce *»Bludaři«* (1873), předvádějící počátky roboty v Čechách za panství braniborského, *»Levohradská povídka«* (1882) z války třicetileté, *»Z letopisů sázavských«* (1881) zobrazující konflikt starého pohanství s křesťanstvím a zápas o liturgii slovanskou, *»Stadický král«* (1881) s pólhistorickým námětem vzatým z bezvládní v Čechách po smrti Albrechta II. a obě působivé malby z nejstrašnějšího úpadku pobělohorského *»Dokonáno jest«* (1886) a *»Pro bílou labuť Švaberskou«* (1884). Z hojných souborů, které V. Beneš Třebízský sám sestavil, jež vydáním sebraných spisů jeho zmizely, došel největší obliby svazek *»Povídky karlštejnského havrana«* (1884), mající případný jednotný rámeček.

Nejllepší přehled činnosti V. Beneše Třebízského podávají jeho sebrané spisy, zahájené již za jeho života. První

jejich vydání z let 1884—1889 mělo 5 dílů o 15 svazcích; v novém otisku 1892—1897 přidána byla »Královna Dagmar«, nyní (spisy ty vždy znovu se přetiskují) čítá se celkem oddílů 6. Rozdělení řídí se případně podle námětů doby dějové. Díl I. obsahuje s názvem »Pod doškovými střechami« drobné obrázky vesnické, soustřeďující svůj děj kolem rázovité některé postavy selské. Díl II. »V červánkách kalicha« zahrnuje historické povídky z úsvitu české reformace, k němu se druží jako III. a IV. díl provedením slabší práce z rozkvětu českého husitství »V zářích kalicha«. (Již r 1879 uspořádal V Beneš Třebízský »V červánkách a lesku kalicha« obdobnou sbírku o 2 sv.) Neipříznačnější práce Třebízského, zcela prosycené bolestným elegismem, psané krví a slzami, laděné bez výjimky do barev temných, jsou zařazeny do V. a VI. dílu jako »Pohřoborské elegie«. Devět svazků (díly VII—XV.) nadepsaných »Z různých dob« objímá velkou řadu věků. Z období přemyslovského poutal spisovatele dvojitý zápas, jednak boj pohanstva s věrou křesťanskou, jednak konflikt cizích mravů rytířských se svéráznou vzdělaností národní; bědné intermezzo braniborské vábilo rozbolestněnou duši spisovatele, jež dávala přednost dobám strastiplným, jako předobrazení úpadku pohřoborského. Dobu Rudolfovu volil si V Beneš Třebízský častěji, ačkoliv neměl valného smyslu pro její vyspělou kulturu; zase jej v ní upoutával zápas českého národního ducha s cizáckou a rozmařilou vzdělaností, jejíž nejzhubnější výtvar viděl v alchymii. Kdežto rakousko-pruské války tereziánské ho nepoutaly, líčil rád obraz náboženské svobody a osvícenského hnutí za Josefa II. na českou duši lidovou: jeho selsky cítící srdce radostně se rozzechvívalo i úlevami robotníky. (Román »Bludné duše«, slučující tyto prvky, počítá se za nejzralejší práci Třebízského.) Několik povídek odehrává se na pozadí válek napoleonských; nejhlouběji do přítomnosti sahá novela z r 1848. »První růže«. Poslední (XVI.) svazek sebraných děl Třebízského vyplňuje v kompozici roztržitěný román »Královna Dagmar«, rozsahem největší práce auktora. V Beneš Třebízský, jenž obracel se výslovně k neširším vrstvám lidovým, psal mnoho prací výslovně pro mládež, jiné pak snadno daly se za četbu dětskou upravit, takové výbory pro mládež upravil z nich K. V Rais »Z rodné chaloupky« (1885), »Národní pohádky a pověsti« (1886), »Povídky starého zbrojnoše« (1887) a »Havraním perem« (1906). Činnost V. Beneše Třebízského doplňuje i působení homiletické; jmenovitě modlitební kniha »Pomněnky ve víně božské« (1884), psaná úplně týmž slohem citového výlevu, rétorického vzletu, rozslzeného pohnutí jako lyrické části jeho prací a prodšená místy vlastenectvím velmi uvědomělým, nemůže býti z literatury vylučována:

do ní zařazena jest i proslulá »Modlitba za vlast«, skutečně mohutně zaznívající výkřik historické elegie, vlastenecké naděje, blouznivého hymnismu.

(Životopis V. Beneše Třebízského od jeho obdivovatele a napodobitele Josefa Brauna připojen byl k soubornému vydání (1889); jiný žák a ctitel Třebízského, Karel V. Rais, zpodobil jeho osobnost a činnost již dříve způsobem lidovým (1885); estetický a psychologický obraz literární o V. Beneši Třebízském nakreslila v »L. filolog.« Božena Jiránková; o reformaci české v díle Třebízského pojednal K. Rieger v »Slanském obzoru« 1910.)

Alois Jirásek (* 1851) narodil se 23. srpna 1851 v Hronově u Náchoda z nezámožného rodu rolnického a tkalcovského: otec jeho měl krámké pekařský. Domov, jehož lidovou kroniku napsal v rozlehlém díle »U nás«, a v prvním díle knihy »Z mých pamětí«, působil na něj mocně. Vedle podhorské krajinné krásy hor Orlických živily ve vnímavém hochu silné dojmy též zajímavé národopisné poměry zachovalého lidu, hlavně po stránce zvykové a náboženské, též pro divadlo přinesl si již z domova značnou zálibu. Pruská válka r. 1866, jejíž nejkrvavější děje odehrály se právě v Jiráskově rodném kraji, mohutně otfřásla budoucím epikem bitevním a dala mu i mnohonásobné dojmy malebné, jako vůbec nadání kreslířské a vloha zraková vyznačují Jiráskovo mládí. Jako jedenáctiletý hoch poslán výměnou do německého Grosdorfu u Broumova, také nižší gymnasium vystudoval u německých piaristů v Broumově v l. 1863—1867: vyšší třídy pak na českém ústavě v Hradci Králové; v Hradci Králové probudilo se plně Jiráskovo vědomí vlastenecké. Pokusiv se tu již slovesně a uzavřev několik literárních přátelství (s B. Jelínkem, J. Bašem), odešel r. 1871 do Prahy studovat historii, kdež seznámil se s mladými spisovateli seskupenými kolem »Lumíra«; mocně působil také důvěrný vztah k malíři Mik. Alšovi, s nímž shodně pojal Jirásek plán zobraziti cyklicky českou minulost hrdinskou. R. 1874 stal se suplentem gymnasia v Lito-myšli, po 4 letech přešel jako profesor na tamější školu reální a vrodělav různé organizační změny ústavů litomyšlských, vytrval tam celkem 14 let. Starodávná Litomyšl s dochovanými tradicemi měšťanskými a piaristicky gymnasiijními, částečně i zámeckými zbystrila jeho pozorovatel-ský dar a obohatila jeho kulturně historické vědomosti, hlavně doba empírová a rokoková přiblížila se tu Jiráskovu srdci. Odtud odnesl si nejen »maloměstské historie«, »starosvětské obrázky« a jiné menší prósy, ale i látku dramát vesnických »Vojnarky«, »Otce«, a maloměstské »M. D. Rettigové« a mnohé podněty pro F. L. Věka. Od studentských let Jirásek byl horlivým turistou a se zápisníkem i náčrt-níkem v ruce prošel celou československou vlast, nejdéle pobýváje v dějištích svých románů a to i mimo českou pů-

du. R. 1888—1909 působil na c. k. vyšším gymnasiu v Praze Žitné ulici, nyní žije ve výslužbě v Praze, obdařen různými důstojnostmi. Národně výchovné a buditelské své dílo dovršil Al. Jirásek statečnými a důraznými projevy ve světové válce, kde svou obecně uznanou auktoritou několikrátě podepřel úsilí o politickou samostatnost československou.

K historické novelistice nedostal se Al. Jirásek rázem. Literární svou činnost zahájil r. 1871 baladou »Z e n a p o d l o u d n í k o v a« a básně psal do r. 1876: vedle máchovských projevů teskné snivosti hlásí se tu hlavně kult rodného kraje a jeho lidu i porozumění české minulosti husitské a bělohorské, vše v náladách i ve slohu vlastenecké generace z »Ruchu«. První jeho povídky z l. 1872—1874, shrnuté později (1878) do svazku »P o v í d k y z h o r a« jsou malé ostře vypracované charakteristiky lidových postav, úsečné podáním a úzké obzorem s příklonou k venkovským povídkám Hálkovým; vůči vesnickým novelám K. Světlé blednou. R. 1874 přináší nejen první historickou povídku Jiráskovu »V i k t o r a« za období bělohorského, neuchylující se v celku od starší sentimentální romantiky, r. 1875 velký dějinný román ze selského povstání na Náchodsku r. 1775 »S k a l á c i«. Trojí oblast látková, jež Jiráška vždy znovu vábila, stýká se v »Skalácích«: život poddanského lidu v jeho rodném kraji v době úpadku, skvělý a nespravedlivý svět požívačně šlechty v době rokokové, živel vojenský. V různém seskupení vracejí se tyto prvky v následujících pracích Jiráskových, z nichž tuto se uvádějí jen význačnější. Oslnivý panský život vévody Zahánského, usedlého v rodném kraji básníkově, odrážející se od bídy robotníků selských, líčí dvě souvislé knihy »N a d v o ř e v é v o d s k é m.« (1877, kn. 1881) a později »R á j s v ě t a« (1880, kn. 1883) s podrobnou malbou rozkošnického života na Vídeňském kongrese. Celá serie břitkých vojenských scén a figur namože z války třicetileté, uzavřených do dvou svazků »Z b o u ř l i v ý c h d o b« (1879 a 1882, částečně ze samého počátku Jiráskova tvoření) působí dojmem skizzáře k větším skladbám z dějin válečných. První z nich, románek »S l a v n ý d e n« (1879), vkládající romantiku lásky do rámce pražských událostí z r. 1420, značí Jiráskův vstup do veliké doby husitské, současně zkouší se v povídce »K o n e c a p o č á t e k« (1879, kn. 1882), v dějích Jednoty bratrské, kterou sleduje v jejích počátcích na panství litickém; sám uznává tyto začátečnické práce o těžkých tématech za nezdařené pokusy.

Jest to doba mnohonásobného kolísání: věcný realista opřený o spolehlivé dokumenty, zápasí s konvenčním romantikem soustředěný mistr drobných pregnantních obrázků není ještě vyrovnán s auktorem rozlehlých děl zběžně a v obecných rysech pracujícím; promyšlený specialista určitých, spisovatelí sourodých období, stále ještě ustupuje eklektikovi, měnícímu chvatně doby dějové. Ohlasem pobytu

litomyšlského jsou dobově velmi věrné, třebaže umělecky ne právě hluboké novely z měšťanského empiru a české doby »biedermeierovské«, pojaté později (1890) do »Maloměstských historií«, mezi nimiž slunná selanka studentská »Filosofská historie« (1878) došla neobyčejné popularity. Vedle toho zapadá Jirásek i do doby vlády braniborské, v české historické novelistice již sevšednělé, povídkou »Chřtovaný« (1880) a do českého prvokřesťanského pravěku »Nevolnicí« (1884, kn. 1888).

Široce založený román »Poklad« (1881, kn. 1885) znamená návrat ke světu rokokové a osvícenské šlechty josefinské, přiblížení rodnému kraji v Čechách severovýchodních, první pokus o sledování slabounkých počátečních kořínků českého obrození národního. Na rodné půdě, duševně souroděm XVIII. věku, uprostřed válečných zmatků stojí v »Sousedech« (1882, kn. 1884), a v »Pandurku« (1883, kn. 1886). Ale bitevně strategický a kronikářsky výpravny zájem zavádí jej v »kuse české anabase« žoldnéřské, vyplývávající zemanskou krev na bojištích bavorských, »V cizích službách« (1883, kn. 1886) na prah XVI. věku mimo hranice domova; potřebě kulturního dějepisce zhostiti se spouští nasbíraných dobových dokumentů vyhovuje temně zbarvená novela »Ze zlatého věku v Čechách« (1882) z rozhraní XVI. a XVII. století. Z období ležícího uprostřed mezi husitstvím a Bílou horou, Jirásek prožívá nejintenzivnější dobu poděbradskou, z níž však prozatím zobrazuje jenom epizody a zjevy podružné: selanka »Maryla« (1885, kn. 1887) velmi svěže a teple vyvolává zemanský svět, plný rozmarných figur; »Zemanka« (1885, kn. 1887) sleduje sektářství české po bitvě u Lipan.

Větší práce volají však Jiráska k soustředění na historické děje a na myšlenková neb sociální hnutí, s nimiž sám též cítí neživější účast. V první své monumentální skladbě »Psohlavcích« (1884, kn. 1886) stává se epikem selského povstání, které svou lidovostí, svou houževnatou důsledností boje za právo jest přímo symbolem našeho národního zápasu vůbec; průprava historická spojena jest neobyčejně šťastně s lidovědnými detaily. Epika českého národního úpadku doplňuje elegik a sugestivní malíř nálady ve »Skalách« (1886, kn. 1887) označených jakožto »několik výjevů z dějin samoty«; s podivuhodnou věrností historickou dovedl tu Jirásek v osudu zemanské rodiny Křínecké z rodného svého kraje uzavřítí dějinnou tragiku Bílé hory. Jsou tu veškeré podmičky, aby mohl spisovatel přistoupiti k širokým několikadílným skladbám. Jest však v tomto díle i leccos, co brzy Jirásek obětoval pestré rozmanitosti dějů neobyčejně obsáhlých: pevnost a úměrnost jednotné stavby.

První z románových cyklů sluje »Mezi proudy« (kn. 1891) a dc tří dílů (I. »Dvojí dvůr« [1886], II. »Syn ohnivcův« [1888] a »Dóťfí hlasů« [1890]) zavírá my-

šlenkové věření za krále Václava, předcházející bezprostředně období husitské; řada osobních příběhů s romantickou napínavostí dvořanstva i žákovstva, vysoké a nižší šlechty i kněžstva, pražských měšťanů i jihočeských »lapků« rýsuje se na barvitě podaném, leč nejednotném obraze zápasů králova s panstvem a s arcibiskupem Janem z Jenštejna. V posledním díle cyklu hlásí se mohutné hnutí národní, rozvlněné nejmocněji kolem osoby M. Jana Husi a Jana Žižky, jejichž počátky tu dolíčeny názorně a s vroucností. Ještě před ukončením této trilogie počal Al. Jirásek vydávati velký román z národního obrození na rozhraní XVIII. a XIX. století; dílo nadepsané »F. L. Věk« rozrostlo se na V dílů (I 1888, II 1892, III 1897, IV 1900, V 1905) a seskupujíc kolem průměrného reka, nepatrného to spisovatele buditele z kruhu Puchmajerova, jenž v životě slul František L. Hek, celé zástupy pražských i venkovských buditelů. stalo se autentickou kronikou českého osvícenství i vlastnictví literárního, jazykového, divadelního v době obrozené; z Prahy, kde zpodobil Jirásek zvláště barvitě skupinu Thámovu a Puchmajerovu, stáčí se děj, vysledovaný až k r. 1816, do Věkova domova Dobrušky a kromě titulního hrdiny soustřeďuje se i kolem východočeských křisitelů Zieglera a Patrčky. Mezi tím však rozdělal si spisovatel i jiné objemné práce. V širokém proudu epického vypravování bez vlastního ústředního hrdiny a se stejnou měrou dakové psychologie jako kulturního detailu zachytil v »listu z české epopeje« »Proti všem« (1893, kn. 1894) vrcholnou dobu husitskou, rok 1420, jímž se byl zabýval již před 15 léty; tentokrát však provázal bezpečného znalce dějin velký epik, dovedoucí i komposičně zvládnouti rozsáhlou a ideově významnou látku.

»Nová kronika«, pojmenovaná »U nás«, střídala se od r. 1896 s »F. L. Věkem«, jsouc mu vnitřně velice blízká. Také v této, čistě kronikářsky vedené, historii rodného kraje auctorova, sleduje se obrodný proces národní v letech 1823—1848, sahající kořeny do doby osvícenské; nositelem procesu jest tu však — proti měšťanům vzdělancům z »F. L. Věka« — venkovský lid vedený sympatickým knězem, farářem Havlovickým, jímž míněn Josef Regner, buditel národní i hospodářský. Kronikářský ráz a vpracování několika rodinných osudů do děje svedly auctora k pohodlné a volné komposici, která látku rozčlenila nestejněmnohdy do IV dílů (z nich I. »Uhor« vyšel 1896, II. »Novina« 1897, III. »Osetek« 1901 a IV »Zeměžluč« 1903).

A opět vedle skladby z probuzení národního dílo z periody husitské: od r. 1899 vydává Jirásek »tři rhapsodie«, spojené titulem »Bratrstvo«. V duchu auctorově označuje se »Bratrstvo« třetí, konečnou částí cyklu, jehož první dva díly slují »Mezi proudy« a »Proti všem«: když v trilogii »Mezi proudy« vylíčil průpravu husitství, když v epo-

peji »Proti všem« oslavil vrchol husitského zápasu, sleduje teď v kronice zbytků tábořských seřazených pod Jiskrou z Brandýsa na půdě uherské a slovenské a zžíraných příliš lidskými vášněmi, rozklad velkého toho hnutí; kterak milénka Talufusa z Ostrova, smyslná Uherkyně Mária Bodorowská zradí bratrstvo tábořské, tvoří osu díla, kde v ohnivé Maďarce, úlisné katoličce »věrné zrádkyni« Márii podařila se Jiráskovi poprvé plnokrevná postava ženy-vášnivkyně. Roku 1899 vyšel I. díl »Bitva u Lučence«, r. 1904 »Mária«, r. 1908 konečný díl »Zebráci«, dílo má značný význam i pro upevnění shody česko-slovenské, jejíž horlivým hlasatelem Jirásek byl trvale. V »Bratrstvu« přiblížil se Al. Jirásek nejvíce stejně plodnému a oblíbenému románopisci polskému, s nímž bývá často srovnáván, H. Sienkiewiczovi, velkému malíři bitev a nadšenému hlasateli národní energie.

Nad tyto skladby příliš rozlehlé a rozptýlené, aby byly romány v nejvyšším smyslu, postoupil »historický obraz« »Temno« (1913, kn. 1915), úchvatná to malba XVIII. věku, kdy dílo protireformace bylo dovršeno; pevnou komposicí dovedl spisovatel sloučiti trojí oblast, měšťanstvo pražské, bludaře, zachováající styky se saskou emigrací, a drobné panstvo na venkovských sídlech, zasahované vesměs vítěznou mocí jesuitů — náladový valeur, dušezpytný pohled, vyrovnávají se tu bohatství původních jednotlivostí kulturně historických. Úpadek tvůrčích sil jest však zřejmý z poděbradské kroniky »Husitský král« (posud jediný díl 1916, kn. 1921), posouvající kromě zápasu krále Jiřího s papežem v popředí první pronásledování Jednoty.

Vedle uvedených rozlehlejších děl historické prósy napsal i celou řadu menších povídek a novel s náměty z nejrůznějších dob českého dějinného vývoje. I v nich vyslovuje svou zálibu pro časy rušné, pro scény válečné, pro lidi činu, pro myšlenky promítnuté hlučnou zevní akcí; zhusta podává v těchto drobných číslech dějovou arabesku, charakteristický profil povahy nevšední, kulturně historickou miniaturu. Některé ze souborů těch byly již uvedeny. Mimo sebrané spisy v l. 1882—1889 ještě soubory »Dvě povídky« (1882, litomyšlskými náměty), »Povídky« (1885 a 1889, 2 sv. »Kab. knih.«), »Povídky a novely« (1885, 1887 a 1889 v »Salon. bibl. 3 sv.), »Starosvětské obrázky« (1888). Jiné vyplnily v sebraných spisech svazky »Drobné povídky a obrázky« (sv. IX), »Z různých dob« (sv. XI, XII a XIII), »Domů a jiné obrázky« (sv. XXIV). »Písničky a jiná prósa« (sv. XVII, z části nejstarší povídky Jiráskovy.) Skrovné počtem jsou jeho povídky čerpané ze současného života. Mezi nimi povídky »Na Ostrově« (1888) a »Druhý květ« (1890) zabývají se, s uměleckým nezdařením, konfliktem starého a mladého pokolení, který Jiráska často zaměstnával; tendenční povídka

první, jejíž děj ztrácí se v nepřetržitém řečnování, vykládá do široka Jiráskovy názory vlastenecké.

Pohledem do spisovatelské dílny Jiráskovy jsou čtyři svazečky »Rozmanité prósy« (1896, 1905 a 1913), pak r. 1916 druhá část »Písniček a jiné prósy«; tu Jirásek předkládá své výpisky z pramenů, pomocné články kulturně historické, drobné charakteristiky atd; odtud jest patrné, kterak Jiráska spisovatele podmiňuje samostatný badatel archivní a knihovní, který zvláště v národopise působil průkopně, jmenovitě jako znalec lidového stavitelství. Krajinné pozadí mnohých svých prací podrobně a všestranně vylíčil v »Horách Orlických« (1888). V to svazku Ottových »Čech«, jejichž byl redaktorem. Pro mládež vydal Jirásek čtyři knihy: »Z Čech až na konec světa« (1890) jest šťastnou parafrází staročeského deníku pana Šaška z Mezihoří z cesty po západní Evropě; »Staré pověsti české« (1894) shrnují hlavní české pověsti národní a některé místní a vypravují je mohutným slohem, dobře přiléhajícím k vyslovené tendenci vlastenecky výchovné; »Ze zaslých dob« (1908) jest výbor menších povídek historických pro mládež; »Z dávná i nedávná« (1913) jest snůškou bezvýznamných drobností.

Velmi obšírnou kroniku svého života podal Al. Jirásek ve 2 dílech »Z mých pamětí« (1909 a 1912, kn. 1911 a 1913); nedbaje komposiční jednoty, oživuje ve volném a živém vypravování leckde s působivou náladovostí i nejnepatrnější výjevy svého klidného života a jeho dějišť.

Od r. 1890 Al. Jirásek jest činný i dramaticky. Také oněm jeho dílům, která jsou určena k provozování scénickému, chybí vlastní dramatický nerv, organický duševní rozvoj, intenzivní soustředění na typický děj, složitější kresba povah. Místo toho podává Jirásek úsečným a hutným jazykem řadu sytě malovaných a do posledních detailů propracovaných obrazů, které v davových scénách dosahují divadelní účinnosti a které oblitly jsou účinnou náladovostí. Leč nadhozené konflikty jsou konvenční, jejich psychologické řešení mělké; historické tragédie nemají ani jednoty dějové, veselohrám Jiráskovým nedostává se povzneseného humoru. Řetězec dramát Jiráskových začíná se »Vojnarkou« (1890, kn. 1891), nevyhraněnou tragedií ze vsi na Litomyšlsku se zajímavými národopisnými postřehy; z téže lidové oblasti jest načerpána a stejně sytým národopisným kolorem, zvláště také v dialektické mluvě jest nadána, scénická povahokresba s tragickým doprovodem »Otec« (1895). Po nezdaru s historickým žertíkem »Kolébku« (1892) a po nevykvašené intimní aktovce »Z kouška« (1895) zůstal Jiráskovi věren divadelní úspěch od dramatu ze sedmileté války »Emigrant« (1898), kdež, užívaje své látky ze »Sou sedů«, řeší konvenčně konflikt vlastenectví a náboženství. Starší látky (z »Filosofské historie«) chopil se i v trojaktové

komedii »M. D. Rettigová« (1901), v níž genrová malba starodávné Litomyšle promíšena jest obhroublou komikou sousedskou. K husitské epopeji »Proti všem« pojí se přímo historické drama o pěti jednáních »Jan Žižka« (1903), jehož děj, v davové scéně roztrpčený, vyznívá apelem k svornosti národní, technicky i látkově se k »Janu Žižkovi« řadí v jakousi trilogii husitskou dvě hry bez dramatického děje »Jan Hus« (1911) a »Jan Roháč« (1914). Heslo svornosti rozšiřuje na celou oblast slovanskou tragédie nesvorných Polabanů »Geró« (1904). Symbolickými pohádkami národního dosahu chtějí býti »Lucerna« (1905) a »Pan Johannes« (1919), v nichž Jirásek způsobem blízkým J. K. Tylovi zpodobil panský mrav a selský útisk v době rokokové, uživ nejedné vzpomínky z lidového života svého kraje. Tendenční hra ze současného života »Samota« (1908), podává nešťastnou obměnu Jiráskova oblíbeného motivu, boje zasloužilých a ušlechtilých idealistů proti mravní i národní vlažnosti mládeže. (V sebr. spisech Jiráskových seřazeny divadelní hry do sv. XXV., XXXVI. a XLI.) Sebrané spisy Al. Jiráska vycházejí od r. 1889 a obsahují doposud XLIII svazky, veškeré vyšly v několikerém vydání, mnohá díla teprve v souboru tomto nabyla podoby definitivní. Nejednu ze svých mladistvých prací Al. Jirásek ze sebr. spisů vyloučil, a to leckterý kus velmi příznačný, tak »Viktoru«, »Konec a počátek«, »Nevolníci«, »Slavný den«, »Zemanku«.

(Kromě četných přátelských a obdivných vzpomínek jsou vylíčení a ocenění Jiráskovy slovesné činnosti věnovány knihy: Jan Voborník, Alois Jirásek; jeho umělecká činnost a hodnota díla. 1901 (pokus o přehledné seskupení a výklad, kriticky nuzné); Alois Tuček, Alois Jirásek; kapitoly literární historické. 1901 (náběh k rozboru slohu a k zařazení do literárního vývoje); Zdeněk Nejedlý, Alois Jirásek; otisk z ČČM. 1902 (náskres vývojeslovný a periodisační); dvě publikace u příležitosti 60. zrozenin: Jiráskova Litomyšl, sborník studií a vzpomínek za redakce T. E. Tisovského 1911 a Zdeněk Nejedlý, Al. Jirásek a jeho Litomyšl 1911 (historický rozbor téhož předmětu). Týž auctor uctil Jiráskovy sedmdesátiny obsáhlou »studii historickou« Alois Jirásek 1921, která vedle zevrubného výkladu historismu Jiráskova kreslí i jeho filosofii dějin: ještě objemnější příležitostný spis Jana Friče, Život a dílo Aloise Jiráska 1912 slouží životopisnými údaji, obsahy a rozborů děl hlavně jen školským potřebám. Nejcennějším ovocem Jiráskových oslav r. 1921 jest sborník studií a vzpomínek Alois Jirásek za redakce M. Hýska; z jeho literárně historických studií mají zvláštní hodnotu: Hýskův rozbor Jiráskových básní, Bartošova úvaha o jeho poměru k husitství, Urbánková o době poděbradské v díle Jiráskově, Novotného vyšetření bělohorských a pobělohorských látek, Fl. Kleinschnitzová zjišťuje prameny »Temna«, A. Procházka skladbu díla »U nás«, J. V.

Sedlák »Jana Roháče«; jazyk Jiráskův osvětlují B. Havránek a O. Hódurá, vztah ke Slovensku Alb. Pražák, význam národopisný Jiří Horák. Sborník zakončen podrobným knihopisem od Fr. Páty, jinou bibliografií podává poslední kniha Nejedlého. Z časopiseckých příspěvků nejdůležitější jsou obě stati Jana Jakubce o Jiráskově beletrii historické v »Lumíru« 1906 a F. L. Věku tamže 1908. Arne Novák v knize »Zvony domova« 1916 rozebral »Temno«, O. Fischer ve spise »K dramatu« 1919 Jiráskovy hry, jež zařadil a vyloužil též Jan Máchal v příručce »Dějiny českého dramata« r. 1917.)

Věrným životním i literárním druhem Jiráskovým byl jiný žák Tomkovy školy historické a stoupenec názoru o národně výchovné ceně prósy dějepisné, Zikmund Winter, Pražan vedle pohorského venkovana, mistr drobnokresby vedle cyklického epika, virtuosní novelistista vedle vyprávěče kronikářsky románového.

Zikmund Winter (1846—1912) narodil se 27. prosince 1846 v Praze. Vykonal gymnasiální studia na akad. gymnasiu pražském, oddal se na filosofické fakultě historii a dovršil přípravu profesorskou doktorátem filosofickým. Na to působil jako profesor dějepisu na reálce v Pardubicích a Rakovníku, od r. 1884 do r. 1906 na akademickém gymnasiu v Praze. Zemřel 12. června 1912 v Reichenhallu v Bavořích.

Opustiv básnictví, jemuž v mladých letech věnoval se s malým zdarem, oddal se Z. Winter v duchu tomkovském nejprve sbírání dějepisného a kulturního materiálu v archívech, sleduje při tom spíše cíle kulturně historické než literární. Nejdříve vyčerpал archiv v Rakovníku, později studoval hlavně v městském archíve pražském, kdež přijal hojně a cenně podněty od Jos. Emlera a Jar. Čelakovského. Při studiu archivním Z. Winter shromažďoval detaily a drobtý kulturní, z nichž mosaikově skládal obraz vnitřního života a národního bytu českého ze XVI. a XVII. věku. Zprvu vznikaly tak menší monografie a obrázky nesené takřka povahou látky: Winter je sestavoval v pestré sbírky na př. »Malé historie ze života staročeského« (1888), »V měšťanské světnici starodávné« (1888), »Historické arabesky« (1888), »Kuchyně a stůl našich předků« (1892), »Ze starodávného života« (1892). »Zlatá doba českých měst« (1913, pro mládež).

Vedle toho těžil Winter ze studií archivních pro tvorbu novelistickou, zprvu spíše rázu anekdotického, přízvuku humoristického, nepatrného zevního i vnitřního rozsahu. Místně — a i tu závisl na svém archivářském zkoumání — převládá v starších pracích Rakovník s okolím, v pozdějších stará Praha; časově obmezuje se Winter na dobu rozkladu husitství až ke katastrofě bělohorské; společensky jest kronikářem měšťanstva, kněžstva a stavů učených. Knihu od

knihy šíří Z. Winter i svůj psychologický rozhled a vztyčuje si vyšší cíle; některé z pozdních svazků rozebírají i základní vášně lidské a otrásají se vnitřními tragédiemi; uzavřená forma novely v původním smysle s prudkým vzestupem stručného a výrazného děje daří se především; románová kniha Wintrova odvažuje se přímo na zpodobení dramatu bělohorského. Zpravidla zůstává Winter povídkářem, bez velkých románových plánů Jiráskových. Sled výpravných knih Wintrových jest: »Starobylé obrázky z Rakovnicka« (1886), »Rakovnické obrázky« (1888), »Dva obrázky rakovnické« (1891), »Pražské obrázky« (1893), »Ze staré Prahy« (1894), »Staropražské novely ze XVI. a XVII. věku« (1896), »Miniatury« (1899, zde i mistrovská novela »Krátký jeho svět«), »Staré listy« (1902), »Z české minulosti« (1902, pro mládež), »Povídky a obrázky historické« (1904), »Rozina sebranec« (1905), »Bouře a přeháňka« (1907 obsahuje »Peklo« a »Panečnice«) a rozlehlý historický obraz z doby bělohorské s pádem Karlovy koleje a exekucí staroměstskou v popředí »Mistr Kampanus« (1909). Do některých z těchto svazků přimíšeny jsou i drobné stati kulturně historické.

Leč i v oblasti vědecké kulturní historie jeví se od polovice 90. let u Z. Winttra značný vzestup. Pouští se do velikých koncepcí; vyčerpává na dno určitý materiál; ocitá se v blízkosti problému dějin ideí a myšlenkových hnutí: stýká se s historií společenskou a hospodářskou. Zůstává věren metodě Tomkově a Kalouskově, která vědomě osamocuje si oblast českého národního a vzdělanostního vývoje, a tu pak studuje s neúmornou podrobností, která dává přednost zevnímu dění před vnitřními událostmi a která často spokojuje se s úkolem všestranné interpretace akt a dokumentů. Mosaikový způsob podání převládá, jeví se často nedostatek jednotící myšlenky, chybívá konečná syntesa. V otázkách náboženských netají se Winter svou konservativností a svými sympatiemi ke katolické jednotě ve víře jakožto základu klidného rozvoje kulturního; náboženská hnutí česká oceňuje hlavně se stránky vlastenecké. Velké, namnoze několikadílné kulturně historické práce Wintrový jsou: »Kulturní obraz českých měst« (II díly 1890 a 1892), »Dějiny kroje v zemích českých od počátku stol. XV až po dobu bělohorské bitvy« (1893, první část díla napsal Č. Zíbrt), »Život církevní v Čechách« (II díly 1895 a 1896), »Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské« (1897), »O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje« (1899), »Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. stol.« (1901), »Dějiny řemesla a obchodu v Čechách v XIV. a XV. stol.«

(1906), *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*. (1909), *Český průmysl a obchod v XVI. věku* (1913, neúplné). Od r. 1911 vycházejí v nákl. Ottově sebe spisy Wintrovy. (Činnost Z. Wintra ocenili u příležitosti jeho 60. narozenin Č. Zíbrt v »Osvětě« 1907, a J. Volf v ČCM. 1907; přihlédajíc jak k vědeckému tak i k literárnímu působení Z. Wintra jako novelistu kriticky osvětlil Ot. Theer v ČCM. 1904 a v jeho stopách V. Syrový v programu z. v. realky v Bučovicích 1907. Námitky proti Wintrovu pojetí českého náboženského hnutí zdvihl J. V. Rehnický v »Naší době« 1897, na jeho kritiku odpověděl Z. Winter »Otevřeným listem« T. G. Mašarykovi (1898). O Wintrově historiku pojednal cenně K. Krofta v ČCM. 1912; pečlivý životopis a bibliografii sestavil J. V. Šimák v Čas. spol. přátel starož. 1912).

Z ostatních povídkářů historických psali někteří způsobem běžným před vystoupením V. Beneše Třebízského; děje vyvážené z četby kronikářů a historiků a orámované povrchní malbou dobového prostředí zpestřovali romantickými příběhy a prosycovali vřelou tendencí vlasteneckou. Sem počítati jest *Ivana Klicperu* (1846—1881), syna dramatikova a auktora historických románů »Čeští vyhnanci« (1878) a »Bitva u Lipan« (1878), jenž zpopulárněl sentimentálním dívčím příběhem »Jindra« (1876), pak kronikáře a buditele slezského *Františka Slámu* (1850—1917). Ten kromě genrových obrázků, vybraných z vlastní praxe soudcovské, vydal ve své »Slezské kronice« celou řadu dějepisných skladeb z minulosti slezské i tamních pověstí lidových na př. »Poklad Trúby štramberské« (1890); »Pán Lysé hory« (1890), »Černá kněžna« (1891) a »Rytíř Kobylka« (1895) vesměs rázu lidové výchovného, spíše na úrovni Tylově než Jiráskově.

Příklad V. Beneše Třebízského vznítíl některé napodobitele, u nichž láska k minulosti pojila se s mocným citem elegickým, se zálibou pro doby děje chmurné, tragické; jako u jejich mistra rušeno bylo epické vypravování lyrickými výlevy a strojenou rétorikou. Až do slohových zvláštností a do výběru látky napodobil V. Beneše Třebízského jeho životopisec *Josef Braun* (1864—1891): vedle četby a archivních studií působil na jeho literární rozvoj, předčasnou smrtí přervaný, starožitný ráz rodného jeho města Kutné Hory, z jehož dějin nejčastěji čerpal. Leč konvenční romanesknost a upřílišená sentimentalita zasahovaly velmi rušivě do jeho manýrovaných prací, trpících i kvapnou nadprodukcí nezralého auktora. Toho rázu jsou Braunovy knihy »Čtvero obrázků starohorských« (1886), »Z pamětí krevních písařů« (1886), »Zašlými věky« (1890), »Chudý bohatec« (1891), »Mezi vyhnanci« (1891), »Z dob poddanství« (1893), »Ze zlatých dob dobrých časů« (1893), »Dvě historické povídky« (1894). Učitelské povolání Braunovo vedlo jej i k

historickým povídkám pro mládež. Způsobem psaní náleží sem též plytký novelist a dějepisný Karel Škaba (1858—1904) a v poslední době nepůvodní historický génista František J. Čečetka (*1871), pokoušející se též o divadelní kusy s dějinnými látkami; nesamostatným epigonem Jiráskovým se jeví slezský veršovec František Josef Karas (*1876), skladatel románového cyklu husitského.

Skrovněji zastoupena jest mezi epigony historická novelistika, opírající se o realistické dokumenty a vyvíjející své děje z dobového charakteru přesně vystiženého, jak ji pěstují Al. Jirásek neb Z. Winter; odstraňuje tu složité a těžké studium naukové, které nemá býti cílem, nýbrž pouze pomůckou. Beletristickým oživovatelem archivních drobtů a dokumentárních jednotlivostí s nepatrnými jen literárními aspiracemi byl Kolda Malinský (vl. Josef Lacina, 1850—1908). Za profesorského svého působení ve Slaném, jehož se stal historiografem, pročetl svědomitě archiv slanský a podobně jako Z. Winter záznamy listin rakovnických oděl beletristicky zprávy dokumentů slanských ve knihách »Kronika« (1884), »Ze starých pamětí« (1887), »Slanské obrázky« (1890), »Zemani« (1890), »Starý dluh« (1891), »Světlo a stín« (1891), »Před pádem« (1892), »Na vsi« (1895). Šťastného lidového způsobu vypravovatelského užil se zdarem ve dvou dějepisných popularisacích »Česká kronika« (1893—1897) a »Obecná kronika« (1899—1903) v nichž ukázal se dobrým následovníkem Zapovým. Královédvorský soudce Antonín Schulz (* 1852) ztmelil v archaistických svých obrazech výtěžky archivních studií a ostrá pozorování kriminalistická v názorné celky pochybného podání slohového.

Na nejnižším stupni české povídky historické stojí nadprodukce Václava Řezníčka (* 1861), žurnalisty a vydavatele »Modré knihovny«. S povrchním vzděláním historickým, obratnou rutinou novinářskou, tendenční a hlučnou výmluvností spojuje V. Řezníček, jehož spisů jest ke stu, bezpříkladnou psavost, která osvědčovala se dříve v historických povídkách mělkým obsahem i provedením, čerpaných z nejrůznějších dob, v novější pak době libuje si v »společenských« románech, určených lidu. Na rozdíl od české ostatní novelistiky historické, ale v souhlase s celou svou novinářskou a veřejnou činností, jest Václav Řezníček v posledním svém období obhájcem násilné protireformace pobělohorské.

Záliba českého čtenářstva, jmenovitě lidových vrstev pro dějepisnou povídku jest neobyčejná. V politickém zápase národním, neseneném značnou měrou myšlenkou historického státního práva, obrazejí se pohledy vždy znovu k národní minulosti, aby z ní čerpaly potěchu a posilu. Vlastenecká tendence, spojená namnoze s rozhodným odporem protiněmeckým a s nadšením slovanským, neproniká v žádném

druhu tvorby novelistické tak jako v povídce historické, a dobývá jí popularity. I dějová napínavost, uchvatnost zevních událostí, vlastní naší dějepisné povídce, líbí se prostěmu čtenáři, jenž v nesložitých, primitivních postavách těchto výtvorů s radostí pozdravuje duševní blízkence. Takto jsou jmenovitě díla V. Beneše Třebízského a Al. Jirásků nejčtenějšími a nejvíce milovanými českými knihami, jimiž školy, lidové knihovny i noviny dobývají vždy nových čtenářů a ctitelů. Vedle nich vycházejí stále v nových vydáních starší historické povídky J. K. Tyla, J. Ehrenberga, P. Chocholouška, J. Svátka, ba i cizí románopisci historičtí, na př. J. Kraszewski, H. Sienkiewicz, G. P. Danilevskij ze Slovanů, Walter Scott, E. L. Bulwer, V. Hugo, G. Ebers z románopisců západních jsou v překladech s oblibou čtáni.

2. Novelistika a román ze života venkovského. Těsně k historickému povídkářství řadí se novelistika a román ze života venkovského. Národní tradicionalism živil se stejně poznáním lidové svéráznosti nejzachovalejších vrstev jako studiem vlastenecké minulosti; namnoze hledán v duchovním životě rázovitých venkovanů odraz ideí reformace české. Tím i toto odvětví výpravné prósy let 80. a 90. souvisí s národně obrannými tendencemi období Čechova, Sládkova a Jiráskova. Také zde živel naukovy podporoval práci slovesnou a naplňoval ji hutným životem, neboť právě v povídkách ze života lidu venkovského převládaly realistické prvky dříve než v novelistice ostatní. Působila tu jednak slovesná tradice, která sahala až k B. Němcové a Fr. Pravdovi, jednak i mimoliterární zájem národopisný. Jak literární směr B. Němcové, tak i národopisná záliba tkví kořeny v západoevropské romantice: návrat k přírodě a k prostotě, hlásaný Rousseauem, obráží se i v důvěrném studiu života a citění, zvyků i poesie prostých vrstev přírodě blízkých. V B. Němcové snoubil se básník realista a národopisec; souvislost s myšlenkovým hnutím t. zv. mladoněmeckým, prodšeným reformními snahami sociálními, jeví se u ní kromě toho vřelým porozuměním o mravní a společenské otázky v životě lidovém. V dalších fázích našeho vývoje slovesného nezůstala tato jednota neporušena. Přední zástupkyně vesnické povídky-po B. Němcové, K. Světlá, studovala sice duši lidu a jeho mravní charakter s neobyčejným smyslem pro rysy zvláště význačné a pokročila i k stopování náboženských ideí lidových, leč upřílišená její tendence přenášena z oblasti denních otázek i do ovzduší přebarvovala její velkolepé myšlené práce neméně než její sklon k ponuré a divoké romantice. Ostatní spisovatelé, kteří neopouštěli v jádře skutečnosti lidového bytu, zůstávali omezeni na příliš úzké, často i místně uzavřené zření. Jiní, pokračující ve dráze Fr. Pravdou nastoupené, přizpůsobovali naivně pravdivé a v prostotě líčení věrohodné povídky lidověvýchovnému účelu své literární činnosti; tu jmeno-

vitě katolické kněžstvo s tendencí církevně dogmatickou stálo v popředí.

Zatím národopis, jenž v době B. Němcové byl v pouhých počátcích, se prohloubil a stal všestrannějším. Ke studiu lidové tradice, představovanému u nás Erbenem, Sušilem, Bartošem, přistoupilo sbírání a zkoumání zvykoslovné, k němuž ovšem již B. Němcová učinila průpravné kroky; rovněž studium lidového kroje, které také u ní a u J. Manesa jest v plenkách, bylo organisováno a promyšleno; konečně i dialektologie, zahájena A. V Šemberou, našla ve Fr. Bartošovi svého dovršitele. Zvláště Morava, hlavně pro družinu »Vlasteneckého spolku musejního« v Olomouci, byla bohatou a živou studnicí lidového studia zachovala si velmi dlouho svůj svéráz: přesné rozvrstvení jejích kmenů podle nářečí, podle kroje, podle zvyků udrželo se namnoze dodnes; nivelisující městská kultura vnikala sem dosti pomalu. Při tom nejen národopisec, ale i umělec nacházeli tu nepřehrané bohatství motivů a podnětů; malebnost a barvitost Slovácka spojená se svérázností tvarovou, upoutaly všeobecně jako pozdrav pravé národní duše slované. Odlesk toho přinášela záhy literatura: prostě, celkem neuvědoměle zobrazování tvarové a barevné krásy, původní a překypující instinktivností, primitivního a polo-východního lidového slovanství samo znamenalo látkové obohacení české novelistiky. Později zabírali moravští povídkáři hloub a všímali si lidového ducha i v jeho složitějších vztazích, buď vyškolení v národopise neb vzdělání českými dějinami duchovními.

I v Čechách vzkvétalo poznání národopisné, byť vývoj jeho, vyvrcholený »Národopisnou výstavou českoslovan-skou« r. 1895 byl proti Moravě opožděn*). Leč na realistickou povídku ze života lidového v Čechách nemělo etnografické hnutí valného vlivu. Kdežto na Moravě vábil spisovatele barvitý povrch lidového života, obrátili se v Čechách, kde tento povrch byl setřen, auktoři k lidovému nitru, k myšlenkovému a mravnímu životu vesničanů. Při tom podněty dané K. Světlou působily, třebaže namnoze jen mimoděk; rozhodný vliv měly povídky Hálkovy s ostrou kresbou postav lidových.

Nejprve upoutal kraj velice samorostlé svéráznosti, jež milovala a studovala již B. Němcová. Chodsko: ale tu velká minulost zastíňovala přítomnost, takže to byl historický spisovatel Al. Jirásek, který v »Psohlavcích« namaloval byt lidu na Domažlicku. Ostatní Pošumaví ztratilo na své původnosti mnoho stálou životní i plemennou výměnou se sousedy bavorskými; proto K. Klostermann, který zpodoboval tento kraj a lid, nečinil valného rozdílu mezi českými a

*) Soustavný výklad o rozvoji národopisu a jeho literatury viz níže při vylíčení věd dějepísnych.

německými obyvateli šumavských hvozdů, a nabrazoval chybějící etnickou rázovitost konvenční romaneskní zajímavostí. Trojí kraj však otvíral psychologům myslí lidové vzácné duchovní poklady, zejména pokud měli dosti smyslu pro českou náboženskou tradici a pokud chápali mystický skorem poměr rolníka k půdě: Podkrkonoší, Tábořsko se sousedním Vodňanskem, Čechy východní. Krkonošsko se svým podhohím našlo dva velice charakteristické, namnoze protichůdné epiky svého lidu. Jeden, Antal Stašek, náležící celou tradicí k starší generaci romantické (viz o něm výše), všímal si v příbězích psychologie poněkud dobrodružné hlavně náboženských zájmů lidu, druhý, K. V. Rais, při veškeré citové vroucnosti, v celku střízlivý básník vesnice podkrkonošské, sledoval základní životní vztahy vesničanů k rodině, půdě, k městu, k mravnímu řádu. Uprostřed obou stojí s kronikou rodného svého kraje v Orlických horách Al. Jirásek (viz výše). Jižní Čechy, zevně málo poutavé, byly živým problémem jako někdejší kolébka velké selské a náboženské revoluce husitské; tak je pojal a všestranně vysvětlil J. Holeček, když se k domovu svému navrátil po dlouhouletých literárních i kulturních výpravách za slovaňskou lidovou duší. Nejvýchodnější Čechy živily reformační jiskru bratrskou i v době nejkřutější protireformace a zachovávajíce ji až do našich časů, zcela svérázně účastnily se českého i evropského myšlenkového života; to vystopovala určitě a přesvědčivě ve svých dílech T. Nováková, když několik méně významných spisovatelů již dříve vylíčko sousední okresy východočeské po stránce hmotné i zvykové. (Myšlenkovým pojetím lidu u některých z těchto spisovatelů zabývá se Josef Karásek v »Příspěvku k psychologii českého lidu« [1908]; přehled románové beletrie s náměty moravskými podává Antonín Matula »Kořeny v moravské půdě« [1919]).

V čele starších lidových povídkářů moravských stojí

Václav Kosmák (1843—1898). Narodil se 4. září 1843 v Martinkově u Mor. Budějovic; gymnasium studoval v Jihlavě, bohosloví v Brně pod Sušilem, jenž vedle učeného P. Matěje Procházky měl velký vliv na jeho národní církevní politiku. Byv r. 1866 vysvěcen, pobyl na různých farách jako kaplan, pak jako farář a děkan nejdéle v Tvarožné a Prostoměřicích, kdež 15. března 1898 zemřel.

Spisovatelská činnost Kosmákova souvisí s dvěma velkými katolickými podniky moravskými, s kalendářem »Morava a nem«, založeným r. 1852 B. M. Kuldou, a s deníkem »Hlasem«, jenž r. 1871 z původního listu náboženského (»Hlas jednoty katolické« zal. r. 1849) proměnil se v deník katolicko politický. Kalendář »Morava« dlouho před vystoupením Kosmákovým přinášel povídky z venkovského života, prodšené mravokárnou a přísně církevní tendencí, čímž jeví se jako Kosmákova průprava literární; z nalvních

těch povídkářů vynikl v čtyřicátých letech milotický kněz *Vincenc Janalík* (1804—1855) živou kresbou figurek lidových, nedostihuje arciť realismu Antoše Dohnala. Deník »Hlas« učinil r. 1871 svým feuilletonistou *Kosmáka*, někdejšího veršovce, jenž v počátcích své činnosti proniknut byl jakýmsi naivně náladovým romantismem. Tyto feuilletony, spojené v celistvý literární rámec maskou potulného kukátkáře, který ukazuje rozmanité obrázky ze života, založily Kosmákovu slávu. »Kukátko« (v V dílech 1876—1892) s dodatky »Několik obrázků z kukátka« a »Nové obrázky z kukátka«, tvoří směr životopisných vzpomínek, krajinářských obrázků, každodenních anekdot, ostře narýsovaných venkovských figurek, cestopisných arabesk, povídkových doprovodů k některé časové otázce všecko ozářeno jest jadrným, ač někdy velmi drsným humorem; prodšen přísným kazatelským a mravoučným zápallem, vypravuje lidovým zábavným způsobem; některé kusy jsou volné parafráze prací cizích, jmenovitě J. P. Hebela a Alb. Stolze. Od tendenční feuilletonistiky postoupil V. Kosmák záhy k novelistice; v povídkách kreslí živě a ostře lidové postavy s patrným sklonem k povahám zvráceným a špatným. Ukazuje tu vedle naprosté znalosti moravského šenkova i výmluvnou pravdymilovnost a nebojácnou upřímnost, která neleká se odporných postav a hnusných výjevů. Leč vždy, ať v lapidárních rysech charakterisuje rozvoj a rozvrat svých vesnických hrdinů, pravidelně soustředěných na jedinou vlastnost, ať s nepopěrnou epickou silou vypráví do široka některý z typických dějů, dokazuje a odhaluje určité mravokárné a náboženské zásady. Mnohé z těch povídek svazoval v cykly »Kytice z vonného i nevonného kvítí« (1885, později »Lidský zvěřinec« 1888), »Starí a mladí« (1888), »Pošetilci« (1890). Jiné významnější jsou: »Jak byl Rapouch jun. vyléčen« (1884), »Bída je — proto juchuj!« (1890), »Otrávená růže« (1897); pak některé ostře tendenční polemicky vyhocené »Volby do říšské rady« (1892), »Fotografie z tábora černých« (1894) a »Fouňa, svobodný pán z Nadutína« (1896), vesměs z posledních let činnosti Kosmákovy.

Mocné své epické umění, břitkou vervu satirickou, šfavnatý a nemilosrdný humor, dar lidového vypravovatelství, ale i tendenční předpojatost osvědčil V. Kosmák nejlépe v obou širokých skladbách »Sláva a úpadek Jana Kroutila, pololánika v Drnkálově« (1877) a »Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu se opět vrátil« (1886), jimž řízností satiry, nikoliv však silou vypravovatelskou a znalostí líčeného prostředí blíží se dva rozlehlé výstražné obrazy z města »Eugenie« (1882 a 1883 o II díl.) a »Chrt« (1886), řízná to satira na veřejné poměry moravské. Nedostatkem stavby a vkusu trpí ostatní

rozsáhlejší práce Kosmákovy, »Ztracená« (1885) a »Pekalo ji štěstí« (1891). K obrovskému rozšíření Kosmákových spisů na Moravě, na nichž pro pádnou charakteristiku, bodrý, ač nešlechtěný humor, odvážný t. zv. »naivní naturalismus«, přehlíženy byly mnohé vady, zejména i zanedbaná stránka jazyková a slohová, přispělo trojí vydání jeho děl: první 1883 a 1884 (III díly), druhé a třetí pak po jeho smrti, jedno v Telči, druhé (nejobsáhlejší, ale nedbalé, redakcí P. J. Mathona a P. Vychodila) v Brně. Kosmák pojal řadu vzpomínkových příspěvků k vlastním životopisu; jsou často vysoce zajímavé pro kulturní dějiny moravské, sem hledí zvláště feuilletonistická prvotina »Vzpomínky na mou zemřelou matku« (1871) a »Vzpomínky bývalého studenta« (1878). [Obsírný životopis Kosmákův od P. Vychodila 1921 závěrem k 3. vyd. sebr. spisů. Kriticky rozebrali a ocenili Václ. Kosmáka K. Juda v VII. progr. reálky v Novém Městě na Moravě 1901, Arne Novák v »List. filolog.« 1904 a M. Hýsek »Literární Morava« (1911) na str. 245—255.]

Stejnou oblast jako V. Kosmák volila pro své vypravování *Františka Stránecká* (1839—1888), vl. Františka Všeetečková, provd. Koerschnerová. Její prosté povídky k moravského života, patrimonálního a lidového, vydané v knihách »Z našeho lidu« (1882), »Některé črty« (1885) a »Z pohoří moravského« (1886) i posmrtně shrnuté pod titulem »Povídky, obrazy a črty« (1889—1893), vyznačují se spíše tklivostí ženského citu, vlídnou lidumilností, mírným soucitným humorem a živým zájmem národopisným, než odvahou pravého realismu a výrazností podání. (O Stránecké viz stať Arna Nováka v »Podobiznách žen« 1918).

O nejedem z těchto rysů se s Fr. Stráneckou sdílí *Gabriela Preissová* (* 23. března 1862 v Kutné Hoře, rodným jménem Sekerová, podruhé provdaná Halbaertová), jmenovitě v pozdějších pracích, kde vystupuje zřejmý sklon k literární konvenci. Význam prvních jejích novel — a nad formu dějově jímavé, sentimentálně nadechnuté novely, z celistvé životní souvislosti vytržené, nikde se nepovznese — otiskovaných na rozhraní 80. a 90. let, spočíval v tom, že lehkým uměním vypravovatelským, průhlednou povahokresbou rázovitých postav, živě vedeným dialogem zbarveným dialekticky, upozornila na barvitý a svěží kraj a lid slovácký na Moravě i v Uhřích, který povídce české byl takměř novinkou. Zájem národopisný, primitivní umění vypravovatelské, citové vroucí zaujetí a svěží naivní ženskokost zaručovaly úspěch jejím prvním povídkám slováckým. Když později, opouštivši i v životě půdu moravskou — žilať do té doby v Hodoníně a Oslavanech — volila své látky ze slovinských Korutan, bavila znovu své čtenáře novostmi scenerie a svěžestí lidových typů, leč tu často již pro-

nikala povrchní konvenčnost a planá povíдавost; větší měrou trpí těmito nedostatky její povídky z pražské t. zv. lepší společnosti. Časový pořad jejích knih, většinou to sbírek novelistických, jest tento: »Obrázky ze Slovácka« (1886, II. vyd. 1901), »Ideály« (1889), »Povídky« (1890), »Z mého alba« (1890), »Črty ze Slovácka« (1890), »Nové obrázky a črty« (1893), »Obrázky bez rámu« (1895), »Korutanské povídky« (1896), »Mládí a jiné novely« (1898), »Když hvězdy padaly« (1898), »Povídky« (1899), »Jerla« (1901), »Talmové zlato« (1901), »Z mítané haluze« (1901), »Máky v žitě« (1903), »Porosené pavučiny« (1904) a »Setmělé cíle« (1905). Od roku 1910 vycházejí její »sebrané spisy« (posud XX sv.), o jejichž nahodilém uspořádání praví sama spisovatelka: »Nebudu sestavovati své povídky po letech ani po stejné notě a ovzduší. Spořádám si je tak, jak je to mému srdci milé, jako si sestavujeme obrázky ve své pracovně — a důvěřuji, že mi to čtenář ani kritik nezazlí.« Obě její dramata ze života slováckého, »Gazdina roba« (1889) a »Její pastorkyňa« (1890), jejichž scénická působivost a zevní malebnost obratně zakrývají nedostatek vlastního dramatického rozvoje, způsobila značný rozruch jako časné příklady realistické hry lidové na jevišti Národního divadla.

Postupuje od Hála k Turgeněvovi, zamítaje starší idealisaci venkova, probíjel se *Josef Večeřa* (1856—1883) k životní pravdě selského lidu z brněnského okolí, kterou podával jadrnou, samorostlou mluvou dějově prostých a soustředěných novel; výbor jeho »Povídek« (1883) vyšel posmrtně.

Hlub než G. Preissová vnikl pod pestrý povrch lidového života slováckého *Jan Herben* (*7. května 1857). Zrozen v Brumovicích u Hustopečí uprostřed moravského Slovácka, vychován v brněnské škole Bartošově k pochopení národního svérázu moravského, odmítaje za historických a jazykových studií na universitě v Praze všechny vlivy západních literatur a pronikaje naopak k jádru české řeči a minulosti, upozorněn realistickou literaturou ruskou na mravní otázky zachvívající slovanskou duší národní, ukázal se Herben podrobným, věrohodným a láskyplným kronikářem rodného svého kraje. Sbírky jeho životních, namnoze rázovitě humoristických obrázků a povahokreseb ze Slovácka jsou »Moravské obrázky« (1889), »Slovácké děti« (1890) a »Na dědině« (1893). Ve staleté kronice slovácké rodiny »Do třetího a čtvrtého pokolení« (1892, pokračování 1907 a 1908, dílo posud nedokončeno), řeší Herben na širokém základě a s mohutnou epickou silou otázku dědičnosti a »maluje ryze moderní problém vzestupu a rozvratu rodu, jenž zasahuje do života celé krajiny«. Dílo má základ tendenční a vyvrcholuje v tom směru snahy

cělých pokolení moravských, ale hlavní jeho předností jsou syté partie popisné i jadrné počínají dějů pro český venkov typických. Ostatní činnost Herbenova od založení »Času« r. 1886 v zásadách Masarykových náleží žurnalistice (viz níže); epizodou v novinářském tom úsilí, kromě hojných spisů věnovaných otázce svatojanské a kultu T. G. Masaryka, kromě svěží knihy pro mládež »Bratr Jan Paleček« (1902), jest osobitá sbírka subjektivních obrázků z jihočeského zákoutí »Hostišov« (1907). Psychologie lidu na Tábořsku, připomínající poslední práce Holečkovy a podložená historickými výklady o protireformaci v Čechách, nepůsobí tu však tak silným kouzlem jako ostře vykreslené postavy venkovanů, jako důvěrné turgeněvovské obrázky z jihočeské přírody psané ze srdce myslivce a přítele zvířat a zrosené jemným humorem. Jadrná, lidově původní řeč neobyčejné jasnosti a pádné živosti zvyšuje svéráznost Herbenových prací.

Alois Mrštík (* 14. října 1861 v Jimramově) zapsal se v literatuře jednak jako spolupracovník svého mladšího bratra Viléma sbírkou novel »Bavlnkové ženy a jiné povídky« (1897) a dramatem »Maryša« (1894), jednak jako samostatný novelistů knihou »Dobré duše« (1893) a románově národopisným cyklem »Rok na vsi« (1903 v IX dílech), jednak jako vzletný cestopisec »Obrazy z Tater« (1904) a »Hore Váhom« (1918). V oněch pracích společných, líčících vesměs lidový život slovácký, projevuje svou osobnost kresbou postav hutně plastickou a dramatickým spádem dialogu. V obsáhlé, cyklicky seřazené kronice moravské dědiny Habrůvky, »Rok na vsi« — Alois Mrštík žije od let jako správce školy a výslužník v Divákách u Hustopečí — zachycuje takřka kinematograficky a fonograficky do malých, životem kypících obrázků neobyčejně lokální věrnosti celé bytí moravských Slováků v plesu i v žalu, při práci i v slavnostech, nejšťastněji tam, kde celý lidový zástup víří a hlučí pod nárazy instinktivních vznětů, nejednou však s chmurným názorem o mravním životě Slováků. Obrazy ty, v nichž též dialektická stránka má ráz vzácně dokumentární, jsou zároveň cennými doklady národopisnými i šťastnými ukázkami důsledně realistického pozorování v novelistice; jednotné kompozice umělecké však nemají. (Od r. 1918 vycházejí »Sebrané spisy Aloise a V. Mrštíka«; i »Rok na vsi« prohlašuje sám Alois za dílo společné).

Z ostatních novelistů, zobrazujících s národopisnou přesností a většinou v kosmákovském duchu život jednotlivých moravských kmenů a krajů v drobných, namnoze humoriistických kresbách, dlužno jmenovati z Hanáků *Jana Spáčka Žeranovského* (v. výše), *Karla Křena* (* 1861, vl. Františka Zgodu), *Jana Vyhlídala* (* 1861) a zvláště jadrného sprýmaře *Otakara Bystřiny* (* 1861, vl. Ferdinanda

Dostála), i jemu blízkého satirika kancelářů a humoristického pohádkáře *Aloise Zabranského*, vl. Františka Červínka (v. níže). Kronikáři Valašska jsou vedle M. Jahna *J. M. Slavičinský* (* 1861, vl. Jan Misárek) a *Čeněk Kramoliš* (* 1862), s umělečtějším podáním *Ozeř Kalda* (1871—1921), jenž výborně zachytil valašskou duši dětskou, *Michal Srubjan* (1870—1908, vl. Martin Prigl) s humorem líčí Slovácko. Slezsko má své lidové vypravovatele ve zmíněném J. Vyhlídalovi a historickém povídkáři F. Slámovi (v. výše). Několik auktorů uveřejnilo čistě národopisné záznamy moravského lidového života bez uměleckých cílů: leč výběr látky nasbírané se zálibou a porozuměním mimoděk prozrazují i spisovatelské nadání sběratelů. Takové dokumenty nahledaly na Slovácku *Augusta Šebestová* a *Karla Slavíková-Welsová*.

Vyšší cíle než tito čistě lokální zpodobovatelé krajových a kmenových výseků vytkl si *Methoděj Jahn* (* 1865). Jmenovitě starší jeho povídky, v nichž s dobrým porozuměním pro jednotu krajinné i lidové povahy zobrazuje, většinou zasmušilými a ponurými barvami, moravské Valašsko a poměry malého města, působí přesvědčující životností a vroucím soucitem se strádajícím lidem; jsou zahrnuty do knih *»Z temných i světlých cest«* (1894), *»Nevzešlo ráno«* (1897), *»Zapadlé úhory«* (1900), *»Tiché světy«* (1905), *»Večerní stíny«* (1908), *»Kosatce«* (1910), *»Rozmarné chvíle«* (1914), *»Ráj a jiné povídky«* (1916), *»Horké prameny«* (1918): nejsilněji působí román *»Selský práh«* (1914). Když však M. Jahn opouští oblast Valašska, kde vyrostl, kde jako učitel, nejdéle v Komárovicích, uprostřed lidu působí, nabývají jeho práce konvenční mělkosti. Z českých auktorů působil na M. Jahna nejrozhodněji K. V. Rais. (O M. Jahnovi viz monografii Fr. Zákavce v Mor.-slez. revui 1920.)

Rozklad lidové duše moravské novodobou lžicivilisací městskou učinil po J. Večeřovi hlavním námětem svých prós v 2. období svého tvoření *Viktor Kamil Jeřábek* (* 1859). Nejprve mu rodná Litomyšl, na níž hledí zraky tklivé vzpomínky a prismaticem Jiráskových maloměstských historií, poskytla řadu staromódních figurek zalitých jasnou pohodou a prodšených boдрým humorem; kresba detailu převládá. O tom vyprávějí genrové knihy *»Obrazy života«* (1891), *»Nové povídky a obrázky«* (1894), *»Z minulých dob«* (1894), *»Ze světa prostých lidí«* (1898), *»Doma«* (1899), *»Bodří maloměstáci«* (1900) a *»Šťěstí doma«* (1911). Na středomoravském svém učitelském působišti, hl. v Prsticích a v Obranech u Brna, poznal *»nové vesničany«* moravské, rozleptané blízkostí velkého města, ale i vlivem Vídně a prozrazující někdejší kmenný ráz leda nářečím. O groteskních a ubohých, zbloudilých a svedených postavách, jež charakterisuje hlavně dialogem, dospí-

vaje postupně ze zevnějšíku do nitra, mluví tu s etickou tendencí, tu s vtipnou, neútočnou satirou, tu se zábavným veselím v »Idyllé stanice třesňůvské« (1900), v »Do bytí Podolana« (1907, románě národního zápasu), »Počestná obec Valčice« (1909), »Dílo saně« (1910), »Černý chléb« (1912), »Trýzeň duše« (1917) a »Dědiņa za války« (1920). O Jeřábkově snaze poskytnouti moravskému čtenářstvu zdravou lidovou literaturu mluví knihovna překladů »Slovanské besedy« (1891—1893). (O V. K. Jeřábkovi viz monografii V. Martinka 1919.)

Rada českých novelistů, kteří studovali lidovou duši, pokračuje po K. Světlé *Antalem Staškem*, znalcem kmene podkrkonošského na Semilsku a Vysocku. Ten náleží však svým celým uměním období předchozímu, kdež o něm již promluveno.*)

Podkrkonošský lid na Jičínsku a Novopacku nejzevrubněji a nejpravdivěji zpodobil v druhé, pozdější, části své literární činnosti Karel V. Rais (* 4. ledna 1859), rodilý z Bělohradu u Nové Paky. V početně hojně slovesné produkci Raisově obrážejí se i jeho zevní osudy: vesnické jeho povídky berou svou látku buď z rodného kraje auktorova, nebo z pohorského Hlinecka, kdež působil v 80. letech jako učitel; úřad učitelský vedl jej nejen k hojnému spisování pro mládež, ale i k zdůrazňování tendence výchovné ve všech skoro spisech; předsílením do obvodu pražského — od r. 1894 jest K. V. Rais ředitelem měst. školy na Král. Vinohradech — rozšířilo jeho obzor a dalo mu potřebnou vzdálenost od látek i postav podhorského venkova. Do literatury vstoupil Rais jako epigon vlasteneckého básnictví, jako primitivní a idylický žák Sv. Čecha: prostota venkova, historická vzpomínka, láska k rodné půdě, sentimentální krajinomalba, prostá drobnokresba venkovských postavíček jsou hlavní náměty jeho veršovaných knih »První květy« (1881), »Doma« (1883), »Obrázky od nás« (1885), »Obrázky veršem« (1886), »V záři minulosti« (1892), »Pod Zvičinou« (1906), určených jmenovitě mládeži a doplněných řadou veršičků a říkánek pro nejmenší děti. Z ostatní starší své vzpomínkové, krajinářské a vlastenecké lyriky uspořádal K. V. Rais výbor knihou »Z doma« (1912, XVII. sv. sebr. spisů). K veršovaným tům

*) Zmínky zasluhuje i Staškův zdařilý překlad G. Hauptmannova dramatu »Forman Hencl« (1899), k němuž se řadí rovněž šťastné zčeštění »Tkalců« téhož básníka Josefem Krušinou ze Švamberka (1899); dvěma znalci a básníky českého lidového života podkrkonošského ztlumočena tu proslulá naturalistická díla velkého dramatika, jenž vedle svého bratra K. Hauptmanna a vedle H. Stehra nejlépe vystihl život i duši německého obyvatelstva Krkonoš.

pracím druží se hojně povídkové sbírky pro mládež: v některých obnovuje a napodobuje národní slovanské pohádky a pověsti; v jiných, zasažen silně vlivem V. B. Třebízského, vychovává elegickými příběhy z národní minulosti k uvědomění národnímu — tak zejména v charakteristických »Povídkách ze starých hradů« (1888), »Listech z české kroniky« (1888) a »Z naší kroniky« (1892); někdy vypráví zábavným způsobem příkladné životopisy českých spisovatelů a umělců; konečně sestavuje i výběry ze starších spisovatelů se zřetelem výchovným. Všecky tyto práce, vzniklé většinou v letech 1881—1892 a od r. 1908 shrnuté do VIII dílných »Spisů pro mládež«, značí v Raisově činnosti slovesnou přípravu a službu tendenci vlastenecko-pedagogické.

Vlastní literární význam K. V. Raisův spočívá však v jeho realistických obrazech z venkovského života na českém podhoří; kromě selského lidu vystupují tu i hojnou měrou učitelé a kněží venkovští, sloužící národním a buditelským snahám. Mezi knihami převládají soubory kratších prací; skladby rozměrem nejdelší, »Zapadlí vlastenci«, »Západ«, »Pantáta Bezoušek« a »O ztraceném ševci« mají spíše ráz kroniky volně rozprávěné; skutečným, promyšleně rozprávěným románům stojí nejbliže knihy »Kalibův zločin« a »Na lepším«. Chronologický postup děl sem hledících jest tento: »Výminkáři« (1891), »Horské kořeny« (1892), »Potměchuť« (1892), »Rodiče a děti« (1893), »Zapadlí vlastenci« (1894), »Kalibův zločin« (1895), »Lopota« (1895), »Za světem« (1896), »Pantáta Bezoušek« (1897), »Půlpáni« (1898), »Mezi lidmi« (1898), »Západ« (1899), »Paničkou« (1900), »Na lepším« (1902), »Stehle« (1905), »Káča a jiné obrázky« (1906), »Sirotek« (1907), »Trochu vřesu« (1920) a »O ztraceném ševci« (1919 a 1920). (Souborné vydání spisů K. V. Raisových z l. 1909—1920 shrnulo tyto práce do XIX sv.)

Většina výpravných prací Raisových, v nichž líčení zevního života venkovského i skrovná krajinomalba podány jsou střízlivě až suše, kdežto vlastní příběhy vypravovány jsou s citovou vřelostí a lidumilnou účastí, má ráz chmurný. Rais volí s oblibou trpné a pokořené povahy, odstraněné a podlomené postavy, hmotně i duševně ujařmené existence, churavé a odkopnuté výměnkáře, starce opuštěné od dětí, nuzné podruhy, vysílené, životem vypotřebované ženy, dívky zkažené velkým městem a vracející se beznadějně do domova, churavé muže jdoucí na ves umřít, nepatrné zavržence osudu, toužící marně po lásce a něze, tiché duše vydrážděné nespravedlností a nezřízeností okolí až k zločinu. Ukazuje, jak tyto povahy, které charakterisuje velmi případně dialogem, někdy i monologem, vedou trdně a beznadějně, síleny jakousi náboženskou resignací a

Novák-Novák: Přehledné děj. lit. české.

hlubokým smyslem pro povinnost, svůj životní boj. Umí vystihnouti pravidelnou a krásnou zákonnost práce na poli a instinktivní jednotu sedláka a půdy. Obměňuje v celé životní rozmanitosti vztah starých rodičů k dětem, výměnkářů k hospodářům, podruhů k sedlákům. Jsa nadšeným vyznavačem posvátnosti venkova, neumdleně předvádí rozkladný vliv městské vzdělanosti a nemravnosti na české horaly; káře vystěhovalectví, zpanštllost, cizáctví, marnivost, odrodilství. Tento tradicionalism pojí se v některých pracích, kreslicích v idealistickém osvětlení venkovské učitele a kněze, v »Zapadlých vlastencích« a v »Západě«, které se občas stýkají s obdobnými pracemi Jiráskovými, s vlasteneckou tendencí; v idylickém, ale rozvíklelém »Pantátu Bezouškovi« ocitá se prostota venkova ve sporu se skutečností soudobé Prahy a dává tím podnět k zábavnému zpracování tklivě humoristickému. Uvědomělá, ač nevtíravá tendence mravně výchovná, zastupuje u Raisa vlastní jednotící názor světový. Nikde nezabývá se Rais společenskými a hospodářskými vlivy na duše lidových svých reků; nikde nesestupuje k výkladu jejich povah a činů ze života instinktivního a pomíjíje tuto stránku naprosto v oblasti erotické, líčí vztahy milostné jednostranně a kuse. Nikoliv z povahy své látky — právě v končinách jim líčených hýbají duši lidovou velké otázky náboženské, společenské, ba filosofické — vyhýbá se myšlenkovým problémům, rozvířujícím ducha i srdce jeho podhořanů, a vůbec jest spíše podrobným a vroucně zaujatým realistickým kronikářem svého lidu než jeho pronikavým psychologem neb tragickým básníkem širého zření. (O K. V. Raisovi viz studii A. Nováka v »Obzoru lit. a uměl.« 1900; spisovatel sám otiskl některé své vzpomínky v »Osvětě« 1911.)

Způsobem Raisovi velice příbuzným líčili krkonošské horaly i *Josef Krušina ze Švamberka* (1859—1914) a *Josef Štr* (1859—1920), onen s darem ostřejšího pozorování realistického a s hranatým jazykovým svérázem, tento s vřelejším soucitem pro lopotu lidu ztravovaného hmotnou prací.

Jak Josef Holeček tak Teréza Nováková došli dlouhými oklikami literárními vývoje k psychologii českého venkovana s hlediska náboženských, sociálních a etických ideí, pro něž nebylo místa v realistickém díle Raisově, a jež i K. Světlá i A. Stašek podávali v přebarvení romantickém.

Josef Holeček (* 27. února 1853 ve Stožicích u Vodňan), kdysi člen básnické družiny »*A n e m o n e k*«, jest nejtypičtější představitel slavjanofilského směru v české literatuře, třeba že myšlenkový proud ten u něho má poněkud jiný ráz než na Rusi. Vzděláním, studiemi, četbou, cestami, politickým přesvědčením tíhne Josef Holeček, redaktor slovanské zahraniční rubriky v »*Národních listech*«, rozhodně k slovanskému jihu a východu. Hledá spojitost

mezi myšlenkovým i veřejným životem svého národa a slovanských soukmenovců; odmítá nadvládu západoevropských, jmenovitě německých vlivů. U nás; odkazuje od mezinárodní knižní a společensky výlučné kultury k plemenné, životní, lidové vzdělanosti slovanské a vůbec k národní moudrosti, ukryté v hlubinách náboženského a mravního citění lidového. To vyslovil zevrubně v publicistických svých úvahách »Rozmanité čtení« (1881, 1886, 1893), »Zrcadlo naší národní společnosti« (1881), »Ruskočeské kapitoly« (1891), »Zájezd na Rus« (1896), »Vysoké hráze třeba« (1904), »Česká šlechta« (1918) a »Národní moudrost« (1920, I. díl). Kladné rysy národní povahy slovanské, hrdinskou odhodlanost, mužnou pravdymilovnost, kmenovou soudržnost, smysl pro rodovou čest shledával nejprve u Slovanů balkánských, mezi něž uvedlo jej studium jejich národní epiky i povolání válečného zpravodaje za balkánské války. Plody onoho studia jsou překlady a ohlasy rhapsodické epiky jihoslovanské, kterou k nám uváděl již S. Kapper, »Junácké písně národa bulharského« (ve II. sv. 1874 a 1875), »Hercegovské písně« (1876) a »Srbská národní epika« (1906 a 1913 ve II. sv.) Z vlastního pozorování a studia poměrů černohorských přinesl kromě informačního spisu »Černá Hora« (1876) i několik knih povídkové prósy »Za svobodu« (1878—1880 ve III. díl.), »Černohorské povídky« (1879—1881 ve II. díl.), »Černá Hora v míru« (1883—1885 ve III. díl.), »Junácké kresby černohorské« (1884—1890 ve III. díl.), »Na Černou Horu« (1899) a »Černá Hora koncem věku« (1899).*)

Všestrannost a hloubku svého zájmu o epickou poesii národní J. Holeček krásně osvědčil cenným překladem obrovského finského lidového eposu »Kalevala« sesta-

*) Zájem o balkánské Slované v českém písemnictví od 70. let jest značný. Udržují jej četní překladatelé z jihoslovanských jazyků, uvádějící k nám díla veršovaná i prosaická; z nich kromě *Josefa Koláře* (viz výše) jmenujeme ještě *Františka Fahouna* (* 1844), *Jana Hudce* (* 1856), *Josefa Koněrzů* (* 1858) a *Josefa Zdeňka Raušara* (* 1862), z nejmladších pak *Františka Sedláčka*. Mezi nimi vynikají oba básničtí překladatelé z chorvatštiny a srbštiny J. Hudec a J. Zd. Raušar, onen ukázal svou formální vytříbenost zvláště v přebásnění dramát Vojnovičových, jinde pak obsáhle vědomosti literární dějepisné. Podobným způsobem jako J. Holeček volil Černou Horu za dějiště svých novelistických obrázků jeho redakční kolega a slezský buditel *Ignác Hořica* (1859—1902), jenž získal si u čtenářstva též oblibu svými konvenčně, ale švihně psanými novelami z vojenského života a z národnostního rozhraní slezského.

veného E. Lönrotem (1894—1896 v V dílech); k tomu připojil i přebásnění finské lyriky národní »Kantelatar« (1904).

Po veškerých těchto nábězích a oklikách J. Holeček našel svůj pravý tón literární teprve, když v široce založené a do nejdůvěrnějších podrobností rozpředené kronice, prosycené svěžími dětskými vzpomínkami i samorostlou filozofií životní, vrátil se k rodnému svému jihočeskému kraji v okolí Vodňan. Rozvrhnuv si plán již r. 1888, od r. 1898 chce vyčerpati v rozsáhlém románovém cyklu »Naši« [posud knižně VIII svazků, od r. 1910 nové vydání v sebr. spisech: I. Jak u nás žijí a umírají, Frantík a Bartoň. II. Bartoň, III. Výprava, IV. Boubín, V. Adamova svatba, VI. Země (později Rok smrti), VII. Vojna (později Mraky), VIII. Emisaři], všecku zevní i vnitřní pravdu jihočeského kraje a kmene za svého mládí i s hojnými pohledy retrospektivními. Není to román v pravém smyslu; kompozice jest nejistá a nepřehledná; dispozice dějová, sestavení hlavních osob svazek od svazku se mění; výklady etnologické zastírají nejednou jádro epické.

Vlastním středem cyklu jest stožický sedlák Kojan, silný křesťan českobratrských kořenů a hlubokého smyslu pro potřeby života, který v Bohu a v pravdě staví na základ staroselské kultury proti všem svodům lžicivilisace moderní; Kojan ukazuje se celým mužem nejen v rodině a v hospodářství, ale i na půdě života obecného. Kojan a vedle něho jiný jadrný sedlák Králenec — synové obou hrdinů Bartoň a Adam, hodní dědici tradicí oteckých, jsou nositeli dalších dějů — stojí v l. 1840—1867 uprostřed návalu zhouby pro jihočeskou ves, kterou způsobuje panský velkostatek, židovská lichva, národně i nábožensky obmyslní jesuité a konečně i pruští emisaři; od IV. dílu rozvíjí se obraz této zkázy, přivoděné hajným Boubínem a zastihující hlavně veliký rod Špírkův a Šindelářův; ani starý a mladý Králenec nedovedou již odolatí panské zvůli. Druhá polovice skladby jest nepoměrně slabší, dusíc děj nekonečnými rozmluvami, epiku živlem naučným a zpodobujíc panské vrstvy, jež spisovatel zná jenom přibližně; Kojan se občas úplně ztrácí, a některé svazky ovládají postavy nadobro podružné, pojaté a provedené jenom jako schématictí nositelé určitých názorů. Ale česká duše národní otevírá se v tomto vzácném dokumentu dokořán: brzy některá postava lidová, brzy volná rozprava zvykoslovná, jindy osnova velké novelistické zápletky, uvádějí až na dno problémů otřásajících prostou českou myslí, jejíž tvůrčí dílnu čtenáři odhaluje nepřehrané bohatství písní, pověstí, legend, zvykoslovných líčení, zvláště však kořená mluva a jadrný humor. O otázce náboženské, o poměru k půdě a práci, o pokroku průmyslovém a zemědělském, o pojetí smrti, o vztazích rodinných, o rozporu šlechty a lidu, o

křesťanství bratrském i jezuitském, o národnosti, odrodilství a vystěhovalectví, o mravním základě českého obrození s marnotratným bohatstvím podrobností pojednává tu do široka, ale i do hloubky národní filosof, znásobený bohatým básníkem, jemuž lze prominouti nedostatek umělecké kázně.

Kde Holeček v »Našich« čerpá z vlastních vzpomínek, mísí báseň s pravdou; to platí i o jeho pamětech z dětských a jinošských let, jež s názvem »Pěro« vycházely zlomkově po časopisech, částečně i o knize memoirové a politicko-kritické »Tragédie Julia Grégra« (1919). [Sebrané spisy Holečkovy vycházejí od r. 1909 a podávají hl. novou úpravu »Našich«; nejprohloubenější rozbor díla a osobnosti podal Jan Voborník v monografii 1913, o »národní filosofii« »Našich« pojednal Alb. Pražák v progr. gymn. »Minervy« v Praze 1908; Holeček sám vyložil statí »Moji sedláci«, v »Cestě« 1919 psychologické kořeny svého díla].

Teréza Nováková (1853—1912), dívčím jménem Lanhausová, narodila se z poloněmecké rodiny v Praze 31. července 1853, ale záhy podlehla vlivu vlasteneckého a svobodomyšlného ruchu let 60. a 70. a stala se uvědomělou Českou, na niž od začátku mocně působila K. Světlá. Provdvavši se r. 1876 za profesora Josefa Nováka, odešla s ním do Litomyšle, kde pobyla 19 let. Do literatury vstoupila r. 1882 a nejprve vydala několik svazků konvenční novelistiky, v nichž jednak s přecitlivělou dojatostí líčí bolestné osudy žen, hledajících uprostřed nechápavé společnosti mravní sebeurčení, jednak s mírnou ironií kreslí drobné zvrácenosti malého města. K těmto sbírkám novel, »Z naší národní společnosti« (1887), »Z měst a ze samot« (1890), »Kresby a čerty« (1891), »Tři ženské podobizny« (1897), »Dva obrazy staropražské« (1920, obsahují autobiografický román »Z jarních dob« [1891] a genre »Z jeslí« [1893]), druží se i tendenční zpracování osudů Zdenky Havlíčkové »Maloměstský román« (1890) a opožděné paběrkování »Z lidu a pro lid« (1913). Některé současné nebeletristické práce ukazovaly poučně k šířícím se obzorům spisovatelčiným. V lidově psané jubilejní monografii literárně dějepisné »Karolina Světlá, její život a spisy« (1890) přihlásila se k literárnímu svému vzoru K. Světlé, ženě intelektuální, hledající v duši lidové ozvuk myšlenkových proudů novodobých. Z pobytu v Litomyšli vzešly podrobné a odborné studie národopisné »Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku« (1891) a »Východočeské lomenice« (1903), pak krajinopisné knihy, líčící scenerie dalších prací auktorčiných »Z nejvýchodnějších Čech« (1898), »Čechy Východní« (1902) a »Poutky po Čechách východních« (1912). Také populární, ženskému čtenářstvu určené obrazy z českých dě-

jin, »Slavínův žán českých« (1894), naznačují po svém způsobě další dráhu T. Novákové: národní dějiny české poukají jí hlavně po stránce náboženské; největší patos náleží teskné době emigrantské a protireformační. Veškeré tyto práce mají význam průpravný; doba zralosti literární nadchází až počátkem XX. století. Zatím T. Nováková znovu rozšířila svůj obzor myšlenkový hojnou přípravou a činností feministickou, které se zvláště věnovala od svého návratu do rodné Prahy r. 1895 a pro niž vytvořila orgán v časopise »Ženský svět« (1897—1907); rozsáhlý výběr feministických svých úvah opřených o veliké vzdělání literární, jmenovitě v literaturách germánských podala knihou »Ze ženského hnutí« (1912).

R. 1902 vyšel první svazek realistických kreseb a povídek z lidového života na Litomyšlsku, »Úlomky žuly« (značně rozšířené vyd. v sebr. spisech 1919), ostré charakteristiky, přísné rázovitosti, posud však vábil spisovatelku jen svérázný zevnějšek lidový a některé primitivní vztahy společenské. V dalších rozměrech rozsáhlých knihách tohoto řádu, v nichž dějiště prací rozšířilo se z Litomyšlska i na Poličsko a Skutečsko, ponořuje se veskrze do myšlenkového života východočeských venkovanů: v »Janu Jílkovi« (1904) podává podle dobových dokumentů tragickou historii českého emigranta a českobratrského blouznivce z XVIII. věku; v »Jiřím Šmatlánu« (1906) kreslí dopodrobna duchovní rozvoj tvrdohlavého evangelického sekretáře z Poličska, jenž umírá jako sociálně demokratický nadšenec; v románě »Na Librově gruntě« (1907) předvádí osvíceného sedláka od moravských hranic, v jehož důvěrných osudech obráží se politické osvobození z r. 1848.; v nejrozsáhlejší románové skladbě »Děti čistého života« (1909) sleduje tragický rozvrat panteistické sekty »adamitské« na Skutečsku v druhé polovici XIX. století; »román kněze buditele«, »Drašar« (1914), sytě zobrazuje piaristický život řádový, literární ruch obrozenecký a chmurnou existenci vesničanů na Poličsku, jakožto pozadí temných osudů nešťastného kněze-spisovatele, podlomeného nespoutanou vášnivostí; i dětem určené »Dvě stařenky« (1909) váží látku z lidu východočeského. Kdežto však v těchto důsledně realistických a bohatě věcných románových kompozicích, psaných s energickou mužností v pojetí i v provedení, jsou živly subjektivně citové nejprve zcela potlačeny, později skryty za osnovou dějovou a povahokresbou postav, promítají pohádkové a legendární sbírky prósy. »Rosné perly« (1902), »S kamenité stezky« (1908) a »Výkřiky a vzdechy« (1911), nepokrytě pod symboly a alegoriemi řečí lyricky melodickou nejosobnější vztahy autorčiny, jmenovitě neutěšitelné hoře mateřského srdce, zlou Moranou strašně popleněného, nespokojenou touhu po plném vyžití osudu a zachmuřený vzdor proti Bohu i

sudbě; psychologický zor nalezne tento tragický názor i v obou vrcholných románech »Dětech čistého živého« a »Drašaru«. Svazeček »Kreseb a dojmů z cest« (1911) zachycuje feuilletonisticky malebné postřehy, rozmarné epizody, historické i umělecké reminiscence z putování po Švýcarsku a Německu. T. Nováková zemřela v Praze dne 13. listopadu 1912. [Sebr. spisy T. Novákové vycházejí od r. 1914, posud XIV. sv. Náčrtek vlastního životopisu do r. 1893 viz v »Zlaté Praze« 1913; dvě studie o vývoji své matky pojal Arne Novák do »Podobizen žen« 1918, »Jana Jílka« ocenila H. Pastruková v »Čas. mod. filol.« 1913, »Děti čistého života« rozebrala v Topičově sborníku 1921 Fl. Kleinschnitzová; kritické zhodnocení podal F. X. Šalda v »Duši a díle« 1913; důležitou její národopisnou korespondenci s Janem Prouskem otiskl J. V. Šimák v »Ž. světě« 1918.]

Ostatní novelistické práce z východních Čech — Al. Jirásek našel v lidu litomyšlském látku pro dvě dramata »Vojnarka« a »Otec« — mají více zajímavosti národopisné než literární. Z přímého sousedství »Jiřího Šmatlána« a »Jana Jílka« volila svou povídkovou látku *Anna Popelková* pro knihu »Za jeden hřích« (1897) s jemným citem pro dialekt, kterého i T. Nováková setřel. Pohoří žďárské, které v několika pracích líčil již Fr. Pravda, od počátku 90. let v naivně realistických povídkách průhledné osnovy a mravoučné tendence kreslí *Vlasta Pittnerová* (* 1858, provdaná Weymelková); starší sbírky jejích prostých povídek »Ze žďárských hor« (1892), »Žďárské obrázky« (1893), »Od žďaru« (1894) jsou cennější než pozdější její nadprodukce, shrnutá od r. 1919 do olomouckého vydání souborného.

Karel Klostermann (* 15. února 1848 v Haagu v H. Rakousku) zaujímá zvláštní místo mezi českými povídkáři zpodobujícími lidový život. Narodil se na německé straně Šumavy, prožil mládí na rozhraní českoněmeckém v Sušici a uprostřed šumavských hvozdů, vykonal německá studia lékařská, stal se německým žurnalistou a posléze profesorem německé realky v Plzni, cítě se však vždy uvědomělým Čechem. S pseudonymem Faustin, jež učinily známým malé causerie a obrázky, uveřejnil r. 1890 svoje »Böhmerwaldskizzen«, jdoucí ve stopách německých básníků Šumavy a Českého lesa, Josefa Ranka a Adalberta Stiftera. Brzy po vydání této knížky stal se r. 1890 i českým spisovatelem, první jeho českou prací byla povídka »Rychtářův syn«, po níž hned následoval román »Ze světa lesních samot«. Upoutal lehkým a půvabným způsobem vypravování, švihně povídacím a barvitým slohem, ději napínavými, příběhy konvenčně erotickými. Zevrubná líčení ze života sklářů, dřevařů, vorařů, pytláků a hajných šumavských, jmenovitě z osudného r. 1870, lýkožroutové to katastrofy, seskupuje kolem líbivých milostných historii

jako barvitou dekorací. Vášnivým scénám vždy románesk-
ně uspořádaným dává odehrávat se v barvitém rámci kra-
jinářském prosyceném nadšením pro hory a lesy. Za to
nepostihuje Klostermann nikde svérázu lidového; neza-
hloubává se do duší svých postav, působících vždy spíše
dojmem dekorativním; ba nedbá ani o rozlišení českého
a německého lidu na hranici rakousko-bavorské. Nejlepší
z jeho prací tohoto druhu jsou romány: »V ráji šumav-
ském« (1893), »Ze světa lesních samot« (1894) a
»Skláři« (1897), i povídky »V srdci šumavských
hvozdů« (1896). Časovou látkou poutá román ze života
vídeňských Čechů »Za štěstím« (1895), pokusem o sel-
skou kroniku rodinnou jsou rozlehlé »Mlhy na Bla-
tech« (1907), konvenčním obrazem nezdravých poměrů na
středních školách pražských »Suplent« (1913 ve 4 sv.).
Od r. 1894 vycházejí »Sebrané spisy« Klostermannovy, ve-
dle uvedených prací obsahují i hojné romány, povídky, hu-
moresky, cestopisy, feuilletony rázu konvenčně zábavného
s tendencí konservativní. [Vlastní životopis Klostermannův
připojen k drobné monografii V. Dreslera, Básník Šuma-
vy 1914.]

III. Genrové obrázky společenské. Již Neruda, horlivý
milovník genu v malířství i v literatuře, ukázal, že genrové
obrázky, zpodobující malé výseky současného života s po-
zornou láskou ke každodenní skutečnosti a se živým smy-
slem pro rysy charakteristické, mohou býti případnou prů-
pravou realistického povídkářství. Zobrazoval v nich, tu s
bohatým humorem, tu s lidumilným soucitem, tu s brit-
kou satirou rázovité postavičky z davu, někdy život celých
tříd, pravidelně hmotně spoutaných a společensky závi-
slých. Jeho cestou šla uvědoměle neb neuvědoměle řada
spisovatelů, kteří přese smysl pro skutečnost a přes lásku
k realistickému detailu nezasluhují název realistů v prav-
ném slova smyslu: často v stavbě dějové dávají přednost
fabuli romantické; postavy mimoděk rozvíjejí nikoliv podle
životní zkušenosti, nýbrž podle starší slovesné tradice. Pra-
cují jen v malých rozměrech a nemají ani koncepční síly,
ani dostatečného zájmu pro větší jednotici celky, takže
i jejich romány rozsypávají se na hromadu figur, spousta
samostatných episod, shluk genrových obrázků. Také okol-
nost — osudná již pro Nerudu — že ne jeden ze spisovatelů
této skupiny pracoval horlivě jako feuilletonista, přispěla
k roztržtosti a úryvkovitosti jejich prací. Původci těchto
genrových obrázků společenských nechtěli s neosobním kli-
dem a s epickou šíří malovati celistvosti života, nýbrž zmo-
cňovali se humorem, satirou neb nejčastěji lidumilným sou-
citem jako jednotlivých zjevů. Svě náměty často specialiso-
vali, takže i látkově vytvořil si každý z nich svůj obor, ča-
sto až titěrně vymezený. Zvláštní oblibě těšily se látky ma-
loměstské; nesložitě a jednostranně postavy malých měst

daly se snadno prohlédnouti až na duševní dno a byly vděčným předmětem hned káravé satiry, hned dobrodušného humoru, do něhož pronikly i soustrastné slzy nad osudem vyděděnců kastovníctví venkovského.

Některí z genrových povídkářů českých náleželi ke kruhu lumírovskému, ztělesňující mimoděk jeho zásadní zápas mezi čistým umělectvím světoobčansky roztouženým a mezi národně výchovnými tendencemi kořenů buditelských: satiricky stihali malost šosáckého domova, stavěli proti ní obrazy světácké elegance, umělecké šumnosti, nové technické civilisace, ale opět se skláněli s láskou k drobné a teplé skutečnosti rodného zvětrí, někdy se snažice je povznésti kárně a laskavě, jindy hledající v něm prostou a tklivou lidskost — takto se rozdělili o úkol oba přední prosaikové »Lumíra«, Jan Lier a František Herites, onen bližší Jar. Vrchlickému, tento Svat. Čechovi. Jiní ze společenských genristů byli zřejmými předchůdci realismu, tak zvláště Ignát Herrmann. Silným smyslem empirickým slídili po novém, syrovém, nepřebraném životním obsahu, který pronikali poznáním, nikoliv formou: věrná a přesná reprodukce postav, dialogů, hlavně pak prostředí, šla jim nad vlastní tvoření, a invenci u nich zatlačoval výhradní zájem látkový. Proto se nepovznegli k pravé stavbě románové a ulpěli namnoze na figurkaření. Ti i oni, lumírovští jako realističtí genristé, jsou humoristy, někdy trpčícími, někdy shovívavějšími; humor jejich temení spíše z lásky a soucitu k lidem, než z obsáhlého myšlenkového pojetí života; a v tom bylo by možno shledávati jejich typicky slovanský rys, jehož si ani plně neuvědomovali. Nebude snad nemístné, vložíme-li do tohoto odstavce souvislejší výklad o humoristice české. —

Ve všech možnostech ovládl český maloměstský genre syn venkovského městečka, vodňanský lékárník a měšťanosta *František Herites*, (* 27. února 1851 ve Vodňanech), kdysi předák jihočeské mladé generace básnické z r. 1871, jeden z nejvěrnějších »Lumírovců«, pak mnoholetý člen literárního trojlístku vodňanského — věnoval mu r. 1904 své »Vodňanske vzpomínky« — konečně novinář a redaktor v Praze. Herites vyšel od feuilletonistiky a drobnokresby, v níž dosáhl prvních úspěchů; po mladických a rozmarných *Arabeskách a kresbách* (1880 a 1883 ve II díl.) následovala sbírka rázovitých charakteristik »*Z mého herbáře*« (1882), skrytých za alegoriemi květin, dále ostře tendenční feuilletony hlavně vlasteneckého směru »*Psáno pod čáru*« (1885 a 1886 ve II díl.); skoro vždy houstnou Heritesovy besídky v genrovou kresbu povahopisnou a velmi často v malou povídku skrovného dějového jádra, měníce se z feuilletonů v arabesky jako u Čecha neb Mokrého. V pozdějších létech převládá i v knihách causerií nad humorem sentimentálnost, resignace, soustrázeň, temení z

věrné víry v božské jádro člověka i chybného: »Vrásky duše« (1898), »Na niti humoru« (1898), »Nálady a zátiší« (1901) a »Botanická pohádka« (1907). Jako genrový povídkář a podrobný kronikář malého města zprošťoval se Herites vždy více romantického děje ve prospěch ostré kresby postavček a vystižného líčení společenských poměrů maloměstských; výše než jeho oblíbené rozmarne humoresky stojí některé náběhy k analýze mravních vztahů venkovského města ve formě téměř románové, většinou chmurného rázu: maloměstská rodina jako pevný útvar tradiční ve svém rozkvětu, spíše však úpadku a rozkladu, zaměštnávala tu soucitného kronikáře, jenž se zřídka jevil psychologem, řidčeji společenským soudcem a který nikdy, jako pravý humorista neskrýval, že má své postavy ze srdce rád. Výpravné knihy Heritesovy jsou: »Za dědictvím« (1883), »Tajemství strýce Josefa« (1885, hluboká psychologie stavu lékárnického, v němž Herites tkví řodem i povahou), »Maloměstské humoresky« (1885 a 1886 ve II sv.), »Dvě povídky« (1887, obsahující »Poslední« a »Pan kancelista Novák«), »Povídky« (1887 a 1894), »Jan Přebyl« (1887, slezský román sociální), »Povídky« (1890), »Tři cesty« (1892), »Bez chleba« (1892), »Drobná prósa« (1892), »Zestaráných časů« (1892), »Dvě povídky z maloměstského života« (1894, obsahující »Příslušníci« a »Soudce Nesvadba«), »Všední zjevy« (1894), »Návštěvy« (1897), »Měšťanská šlechta« (1897), »Bůh v lidu« (1897, rázovité to pokusy o proniknutí náboženských názorů lidových), »Vlny života« (1900), »Křemen a hlína« (1909, román národního zápasu) a »Pozlátka« (1920, chmurná románová analýsa úřednické bídy.) Sebr. spisy Heritesovy vycházejí od r. 1908, a v dosavadních 15 svazcích obsahují kromě otisku starších knih, leckdy v novém uspořádání, také soubor novelistiky a feuilletonistiky z let 1901—1908 »Sklizeň podzimů« (1909) a cenné informační cestopisy »Amerika a jiné črty z cest« (1914).

Všestrannější a oslnivější než Herites jest jiný představitel genrového obrazu společenského v 80. letech, rovněž ze skupiny »Lumíra«, Jan Lier (* 27. října 1852 v Kutné Hoře, † 2. června 1916 v Praze). Také Jan Lier, horlivý kritik divadelní a zvláště výtvarný, dobyt prvých úspěchů jako feuilletonista; psal-li však nesložitý a sentimentální Fr. Herites pod čáru pro lid, obracel se široce vzdělaný, daleko zcestovalý, západní technickou a uměleckou kulturou nasyčený Jan Lier ve svých causeriích, sršících vtípem a ironií, hlavně k vzdělanstvu. Jeho skvělé »Feuilletony« (1885—1889), původně otiskované v »Pokroku«, jsou pod rouškou pražské saisonní besídky řadou útočných kritik naší společnosti a vzdělanosti, a duchaplnou, ač výslovně jednostrannou uměleckou kronikou. Tím, že zcela důstojně a

plně vzdávají se hře rozmaru a ohňostrojm temperamentu, že zřikajíce se všeho utilitarismu, rozhodují se pro čistý esteticism, domýšlejí zásady »Lumíra« a znamenají místy pokrok i proti Nerudovi; zaostalost a neuvědomělost »českého Kocourkova«, sklánějícího se otrocky pode jeho duševní germanisace, měly v nich neúprosné zrcadlo. Causerie vniká i do Lierovy novelistiky, kde děj jest často pouhou záminkou pro vtípný hovor o nejrozmanitějších a vzájemně odlehlých námětech; ale společenské a mravní problémy probírá Lier většinou v duchu indiferentismu své liberalistické doby a měni je namnoze v pouhou hru ohňostrojevých duchaplnosti. Lier spokojuje se nemožnými ději, které se vsí jejich výstřední romantikou, převzatou z konvenční literatury francouzské, libovolně přenáší na českou půdu a tu obklopuje různě provedenými satirami na maloměstský život náš; dobře kreslí postavy, dbá hlavně o dějovou rušnost, avšak románovou stavbu začasté uvolňuje. Touto směsí rysů vyzorovaných s náměty přejatými z druhé ruky, touto neústrojnou převahou literární romantiky nad původní kresbou genrovou, tímto matením povídky s feuilletonem působí Lierovy práce při veškeré skvělosti výrazu poněkud bizarně. Pro novost námětů bývaly svou dobou vysoce ceněny Lierovy novely »železniční«: i jinde Lier rád vážil látku ze světa technického a kapitalisticky podnikatelského, jakož i z víření umělecké bohémy Literární činnost, vykazující »Novely« (IV sv. 1883—1886), »Arabesky a novely« (1885), »Hru s ohněm« (1886), Lier r. 1893 přerušil: ze starších rozsáhlejších prací vyšly později »Klín klímem« (1898), »Píseň míru« (1900), »Pokuta« (1902), »V područí litery« (1905), »Magdaléna« (1918) a v Sebraných spisech, které podle Lierova plánu, ale ve změněné úpravě jazykové od r. 1918 vydává V. Brtník, »Román Lutnových« (z r. 1885, Lierova to práce nejrozsáhlejší) kromě několika souborů povídkových. [O Lierovi viz obsažné posudky J. Patočky v »Obzoru lit. a uměl.« 1901, 44 a 56, K. Sezimy v »Lumíru« 1919, 23—28 a stať Arna Nováka v »Krajanech a sousedech« 1921]].

Maloměstský obrázek genrový proměnil se v burleskní humoresku hrubého zrna a pochybného vtípu u *Václava Štecha* (* 1859), Nejjadrnější z jeho humoristických snůšek jsou »Maloměstský pepř« (1893) a »Hloží« (1896), ale i tu klesá vtíp často v trivialitu a rozmar v banálnost; Štechova satira maloměstských nezvyků nemá povýšeného stanoviska. Tři jeho humoristicko-satirické romány z českých Kocourkovů, »Koleje« (1895), »U tří bláznů« (1899) a »Kovové ruce« (1904), nemají ani pevné komposice, ani jasnější psychologie. Od r. 1911 vycházejí jeho »Knihy«, přinášející kromě starých prací také povídky nové, v celku nízké úrovně slovesné. Malé město je vystřídáno pražským předmě-

stím, dvadelní zákulisí se šustotem svého hedvábného spodního prádla a dvesmyslného klepu se silně hlásí, posměšná satira pomíšena jest s mělkou pikantností, řeč klesá na pochybný žargon pražský. Z této pozdější Stechovy produkce jsou zvláště charakteristické předměstské romány »Štěstí zlatého hroznu« (1910) a »Hřích paní Hyrové« (1911). V. Stech jeví se tu všude kronikářem, znalcem, ale i přítelem podnikavého měšťanstva a živnostnictva, které dere se spíše ku předu než vzhůru, usiluje o zisk, moc a blahobyt a vyčerpává se na konec v smyslném požitkářství. Jako společenský pedagog snažil se Stech, učitel povoláním i nadáním, tyto vrstvy povzbuditi k občanským ctnostem. V dramatech vzbudil naděje výborný divadelník Stech, jenž zorganizoval vinohradské i brněnské jeviště, svými pokusy o hru společenskou »Žena« (1888), »Zlatý déšť« (1890), poklesl pak od veselohry »Maloměstské tradice« (1888) k šamberkovským fraškám »Ohnivá země« (1898) a »Třetí zvonění« (1900); o málo výše stojí i veselohry »Deskový statek« (1908) a školská komedie »Habada a Jordán« (1911), přimykající se těsně k poslednímu jeho období vypravovatelskému.

Ignátu Herrmannovi (* 12. srpna 1854 z rodiny královéhradecké v Horním mlýně u Chotěboře) náleží zásluha, že genovými obrazy podmalovanými i humoristicky vystihl lidový život pražský. V době, kdy bývalo titěrným zvykem rozlišovati novelistiku a román podle jejich námětů, častěji bylo voláno po »pražském« románě. Myslilo se na obsáhlé, široce založené dílo románové, které by typickým způsobem v složitém sociálním zrcadlení zachytilo celou Prahu současnou a tak v slohové jednotě pojalo starosvětské starousedlíky archaistické čtvrti, jejichž genový básník povstal v Nerudovi, bohaté patricie, jejichž výstřední romantiku vyhnala do zámezí Světlá, dělnické třídy, které našly své románopisce v Sabinovi, Pflegru Moravském, Arbesovi. Uvědoměli realisté 90 let napiali své plachty o závod k tomuté cíli, ale již Ignát Herrmann svou dobou býval vyhledován za tvůrce románu pražského. Ne zcela právem; v jeho spisech zahrnut jest velmi nepatrný zlomek pražského života a to ten, který má vlastně ráz maloměstský: malí obchodníci, nižší úředníci, řemeslnictvo a kramářstvo, fiakristé a Pcdskaláci, ženy z lidu a zbohatlí plebejci atd. Kromě toho nelíčí Herrmann nikde sociálních vrstev v celistvosti jejich zájmů, v složitosti jejich mravních vztahů, v souvislé jednotě velkoměstského života, nýbrž vybírá z davu figurky, předvádí je takofka fotograficky a kinematograficky čtenáři, objasňuje jejich povahu nějakou ostře pointovanou anekdotou, která pravidelně zastupuje děj. Jeho úspěch založen jest na tom, že Herrmann pražské lidové vrstvy zná nejen jako bystrý pozorovatel, ale přímo jako jejich příslušník. Jeho život, sám pěkný případ energické svěpo-

moci, přivedl Herrmanna do styku s nejrůznějšími lidovými třídami: byl kupeckým mládencem, obchodním cestujícím, advokátním písařem, účetním příručím, administráčním úředníkem, referentem ze soudní síně, redaktorem a tak vnikl nejen do nejrůznějších zákoutí a tajů pražského lidového života, ale i do způsobů jeho myšlení, citění, vyjadřování se. V zachycení pražského žargonu, pražského pouličního vtipu, pražského dialogu jest mistrem. Nestojí nad svými figurkami, nýbrž uprostřed nich; raduje se s nimi v bodrém humoru a sdílí se o jejich životní nesnáze v dobráckém soucitu. Jejich laciná moudrost životní jest filosofií jeho; nikde neopouští země všedního dne, stále podezírá se svými každodenními reky vášnivé srdce ze zmatenosti, povzneseného ducha z přepjatosti. Není, ani myšlenkově, ani umělecky schopen širších obzorů; jeho velký, vážný román jest v podstatě vyčerpávající studie interieurová, jeho humoristický cyklus nemá děje vnitřně motivovaného. V malých figurkovitých kresbách spočívá jeho vlastní význam; tam prokázal nejlépe i svou humoristickou lásku a něhu k malým lidským slabostem a k odstrkovaným třídám společenským.

Herrmannovy práce dělí se na dvě odlišné skupiny, první jest více feuilletonistického, druhá ryze novelistického rázu. Do oně náleží jeho hojné »nedělní povídky« a články z »Národních listů«, způsobu arabeskového, tendenčně causeristického, na něž feuilletonistika Nerudova nezůstala beze vlivu, jsou to vedle prvotiny »Z chudého kalamáře« (1880) sbírky »Páté přes deváté« (1895), »Na různé adresy« (1902), »Ztřeštěné historky« (1902), »Vánoční koledy« (1919) a »Z povídek nedělního kronikáře« (1920), v souboru spisů pak »Burlesky« (1913). K druhé skupině počítáme sbírky jeho pražských genrových obrázků, charakteristik pražského lidu, humoristických povídek »Pražské figurky« (1884 a 1886, II sv.), »Drobní lidé« (1888), »Z pražských zákoutí« (1889), »Bodří Pražané« (1893), »Domácí štěstí« (1893), »Dvě pražské idyly« (1896), »Tři povídky kratochvilné« (1913). K tomu přibýly v »Sebraných spisech«, jež od r. 1906 vycházejí (posud XXVIII sv.), svazčky »Blednoucí obrázky« (1905), »Staří mládenci« (1908), »Ženitba páně Karafiátova« (1911) a »Kancelářský prach« (1912), »Foxl, Voříšek« (1912), »Z paměti starého mrzouta« (1914), »Evička a jiné výlety rodinné« (1920), svazek »Z chudého kalamáře« rozmnožen byl o »Pražské figurky« a »Pana Melichara« (1886). Románový rozměr mají kronika rozvratu chudé pražské kupecké rodiny »U snědeného kramu« (1890), nejlepší práce Herrmannova, pak dvojdílný humoristický román pražského banausního měšťáctva »Otec Kondelík a ženich Vejvara« (1898)

a »Tchán, Kondelík a zeť Vejvara« (1905) a z prací jeho starší »Příběh dušičkový« (1916), »Z notýsků Pavla Čamrdy« (1917), »Příběh jednoho dne« (1918) »Vdávky Naninky Kulichovy« (1918) a »Artur a Leontýna« (1921) v těchto skladbách nemírně rozvleklých zavládá namnoze nemůžné citlivůstkářství. [O I. Herrmannovi K. Sípek v Topičově Sborníku, tamže i dodatky Herrmannovy; hlavně viz jeho vzpomínky v »Blednoucích obrázcích« (1905), jež doplňuje svazeček »O živých i mrtvých« (1915) a utěšená kronika rodinná »Když si náš dědeček babičku bral« (1921)].

Zvláštní pozornost věnuje Herrmann organizaci literární humoristiky české.*) Od dob Nerudových, jenž byl po náběžích doby Rubšovy jediným českým humoristou většího slohu, pěstoval humoristiku umělecky pouze Sv. Čech. Vedle něho vyrojilo se mnoho auktorů směšných a ubohých humoresek bez vtípu a bez barvy, vypočítaných jen pro chvilkové obveselení; psali je na př. Karel Tůma (v. výše), Josef Štolba (viz níže), později Oldřich Seykora Kostelecký (* 1857), Václav Stech (viz výše), František Hejda (1865—1920), Frant. Flos, vynálezce směšného typu »Šibraváčka«, z nejmladšího pokolení pak Josef Skružný a Ladislav Tůma (známý jako »Zevloun« z »Nár. listů«). Jejich humoresky a skizzy vycházejí většinou ve Vilímkově »Humoristické knihovně«.

Nejlepší humoristické práce obsahoval Herrmannův časopis »Švanda dudák« (1882—1915), rázovitý to doplněk rovněž nepolitického »Palečka«, založeného Jos. Štolbou a J. Ottou. Redaktor ve »Švandě dudáku« vytvořil jmenovitě drastickou figuru groteskního divadelního referenta, někdejšího ředitele loutkového divadla Vavřince Lebedy. Od r. 1895 přidružila se k »Švandovi dudákovi« knihovna humoristické literatury »Čítárna Švandy dudáka«. Z auktorů, kteří seskupili se kolem těchto Herrmannových podnikův, zmínky zasluhuje pět pseudonymů, Fa Presto, Karel Sípek, Václav Štika, Franta Župan a Alois Zabranský. O dvou z nich, Fa Prestovi (Karlů Maškovi) a Václavu Štikovi (Karlů Cervinkovi), pojednáno výše při rozboru básnictví lyrického, kam náleží hlavní svou činností; K. Sípek, Fr. Župan a Al. Zabranský zakotvili v humoristice celou osobností. Karel Sípek (vl. Josef Peška * 1855) známý též jako obratný libretista, blíží se svými náměty vybranými z lidového života pražského a jeho figurkového bohatství i ze svěžího světa vzpomínkového, I. Herrmannovi, převyšuje jej však šťastným jassem v humoru a harmonickou láskou ku všemu

*) R. 1880 uspořádal I. Herrmann též antologii českého humoristického básnictví »Humor českého Parnasu«, výbor ten pro novou případně doplňuje obdobná K. Lužanova »Veselá hodinka« (1904).

nepatrnému; o tom svědčí osm knih jeho povídek a črt »Žertem i do pravdy« (1888), »Rubalíc« (1892), »Za větrem« (1902), »Čtvrtá kniha povídek a humoresek« (1908), »Lidé šprýmovní« (1916), »Mumraj a popelec« (1917), »Na podzim v ořeši« (1919) a »Sladké nesmysly« (1920), *Franta Župan* (v. František Procházka *1857), rodák z Běštína na Hořovicku v Brdech a dlouholetý profesor v Kolíně, hledal se mnoho let než našel svůj svéráz. Ani jeho povídky historické, ani humoresky vojenské, maloměstské a školské ho nemají, ač sbírky »V pavučině satiry« (1905) a »V průvodě rolníček« (1908) náleží k nejlepším knihám z okruhu »Švandy dudáka«. Ale v »Pepánku nezdarovi« (I a II. 1907, k tomu jako III. přistupuje »Lojzík vychovatelem« 1919 a »Kontrakt velikého dědečka 1920) podařil se mu pravý humoristický objev. Jen na pohled podobá se tento vtipný nezbeda řízným rozpustilcům písemnictví amerického, v podstatě jest v něm kus české duše selské z téhož Podbrdí, jež vydalo lidový humor Sládkův, ba dříme i v něm satirická obdoba Holečkovy lidové filosofie s celou líbeznou naivností právě poesie. Také *Alois Zábranský* (1858—1921, vl. jménem Frant. Červíněk, jiný pseudonym Balthasar Pelyněk), typický soudce hanácký od Litovle, tkví kořeny humoru v duši svého kmene jako jeho krajané F. S. Procházka, O. Bystrina a O. Přikryl, odtud vyvážil svou rázovitou skladbu prvků burleskních a živlů bájeslovných »Břehule čili poslední hastrman« (1918); v jiných knihách »Z nového labyrintu světa« (1907), »Na potulkách se Švandou« (1919) a »Lásko, milá lásko« (1920) mísí se s hanáckým širokým smíchem britká satira hlavně na byrokracii namířená.

Nejmladší humoristé pěstují se zálibou grotesku, jež jest vydatnou zbraní satiry politické a společenské a ráda používá parodie. U neodolatelného mystifikátora *Jaroslava Haška*, kterému se nejlépe podařil »Dobrý voják Švejk« (1912) dobírá si prudký smíšek své postavy, své čtenáře, sebe sama. Moravský novinář *Hugo Vavris* (vl. Huga Vavřečka) podal řízně vtipným »Františkem Lelíčkem ve službách Sherlocka Holmesa« (1908) skvělou smés paskvilu na romány detektivní a satiry politické. Kabaretní pěvec, auctor duchaplných časových kupletů »letáků«, vůdčí duch literárního humoristického listu »Šibeničky« (1919—1921) a výborný novinář *Edvard Bass* našel ve »Fance a jiných humoreskách« (1917) pravý tón dobrodušného a řízného veselí, jež občas káře a nikdy nebodá, pro nejrozmanitější vrstvy společnosti předválečné.

IV. Literatura zábavná a konvenční. Vedle spisovatelů, kteří svému tvoření vytkli uvědomělé cíle umělecké, neb se dali unášeti hlavními proudy slovesnými, sledující význačné vzory literární, jsou v číselné převaze auktoři, kteří ne-

chtějí než baviti nebo tendenčně vychovávatí své čtenáře beze zřetelů estetičských. Značí v písemnictví vždy živel konservativní, nebo zůstávají dlouho věrni přežilým módám literárním a namnoze žijí z odpadků starých dob a dávno mrtvých mistrů; ostatně vkus průměrného čtenářstva, jenž jest jejich vůdčím ukazatelem, vždy o několik desetiletí pokulhává za vážnými směry uměleckými. Po mnohé stránce znamenají ve vnitřním životě literárním prvek rozkladný; jejich nadprodukce, umožněná chvatnou improvisační metodou často i lhostejností o charakter slohový, nejednou dusí vážnou tvorbu uměleckou, ať již svou mnohostí nebo opánováním čtenářského zájmu.

V přítomné době, kdy opravdoví umělci slovesní usilují jednak o dušezpytné zvniternění a prohloubení, jednak o vyšší metodu produševnělého a důsledného realismu, libují si konvenční spisovatelé i nadále v čistě zevnějším, hrubě látkové, dějově přeplněné romantice, v dobrodružných příbězích, libovolně fantastických zápletkách nebo opět v naivním okreslování povrchní skutečnosti života s všelijakými lidumilnými a reformními tendencemi, které pravidelně jsou do díla vnuceny. Kdežto vážní umělci snaží se viděti jasně a ostře, utápějí konvenční literáti vše v neukázněné, pohodlné sentimentalitě. Jestliže realismus zastává krásný požadavek, aby spisovatel líčil pouze to, co na dno zná, aby své tvorbě vždy předesílal podrobné, trpělivé studium věcné, konvenční literáti rádi kreslí v neurčitých tazích a mdlých barvách světy a vrstvy vzdálené, dráždivé sice zvědavost povrchního čtenářstva, ale samému auktoru známé jen matně, z doslechu, z dohadu.

Právě v tom spočívá zpravidla vítězství spisovatelů tohoto druhu: uvedou do literatury dotud neznámé prostředí, sensačně novou látku, nevyužitou potud scenerii; tím strhnou k sobě čtenářstvo, žízňivé po překvapení, aby na to mohli po léta těžiti ze své speciality. V této věci jest konvenční beletrie v těsném vztahu k novinářskému zpravodajství, jako vůbec valná většina novelistů tohoto řádu skládá se ze žurnalistů. Odtud onen pestrý, napínavý, na zevní účín vypočtený sloh konvenční beletrie, v němž feuilletonistické prvky a zpravodajské živly přímo dusí vlastní povídkovou epiku. Mnohé z konvenčních spisovatelů poznali jsme již při přehledu povídek historických a vesnických, genrových; zde chceme v rychlém výčtu výjmenovati auktory, jejichž práce buď libují si v povrchním exotismu, buď v naivním zpodobování společenského ruchu, buď v žurnalistickém vzdělávání lidu novelami tendenčně vyhrocenými. Sentimentalismus spisování tendenčního dosahuje vrcholu v produkci některých ženských vypravovatelek. Samostatnou, literárně podružnou skupinou jsou moralisující povídkáři katoličtí.

Z veliké řady beletristů konvenčních vyjímáme několik význačnějších, kteří obratnou volbou látky, napínavou úpravou dějovou, živou malbou prostředí, poutavým způsobem vypravovacím vzbudili větší pozornost. *Servác Bonifác Heller* (* 1845), jenž jako přítel Nerudův a Čechův, spoluredaktor »Lumíra« a »Květů«, člen redakce »Národních listů«, mladočeský řečník, politik a novinář, přímý znalec ruských poměrů zaujímal význačné místo v kulturní organizaci 70. a 80. let (napsal i řadu cenných vzpomínek politických i literárních), zobrazil ve svých barvitě a pružně psaných románech dějové napínavosti a scénické účinnosti s osudovou záhadou na dně a nějakou ženskou náruživostí v popředí uprostřed teplého krajinného líčení a novinářsky zabarvených diskusí dvojí oblast. Skvělejšími barvami a lesklejší hrou osudu nadány jsou Hellerovy ruské romány s kavkazskými epizodami, námořní plavbou, salonní nádherou, scénami bitevními, na př. »Král stepi« (1881), »Bouře života« (1886), »Román na bojišti« (1886), »Salomenida« (1888), »Román na moři« (1892) a »Pan markýz« (1893). Mírnější kolorit, ale stejnou směs šablonovité romantiky a genrového studia skutečnosti mají romány s českými náměty na př. »Hermína« (1895), »Marie šťastná« (1897), »Firma Stocký a spol.« (1900). [Sebr. v. od r. 1920, studie o Hellerovi od M. Hýska v »Čes. revui« 1920]. *Bohumil Havlas* (1852—1877) upozornil na sebe více než romány dobrodružným životem, ženoucím se stále z domácí tišiny do rušného světa za hranicemi, jmenovitě na daleký slovanský východ, kdež jako ruský voják v kavkazské válce předčasně nalezl smrt. Vášnivý neklid, dobrodružná fantastičnost, touha po všem výstředně barvitém, divoce exotickém, improvisační chvat charakterisuje i jeho románové knihy, z nichž »V družině dobrodruha krále« (1874) a »Kněz Jan« (1875) mají námět historický, »Tiché vody« (1876) jsou romantickou malbou vysněného šlechtického života na českém venkově, »Péri« (tišt. 1901) fantastickým ohlasem orientálských dojmů auktorových. [Památku jeho oslavili krásně Svatopluk Čech básní »Na hrob Havlasův« (1878) a J. V. Sládek elegií v »Jiskrách na moři« (1879)]. *Edvard Jelínek* (1855—1897), vedle V. Stulce, F. A. Hory, Fr. Kvapila a Ad. Černého přední pěstitel vzájemnosti českopolské (viz i níže), pokoušel se neúnavně dáti cestopisným svými reminiscencím, historickým arabeskám, společenským tužbám a panslavistickým dumám formu novelistickou. Naivní idealism, skoro ženská přecitlivělost, stálý sklon ke konvenci, pohodlné prodlévání při všem podružném a nahodilém, feuilletonistická povídačnost vyplňují jeho početnou produkci. Románový ráz má jen přesládlá dámská lektura »Motýlek z norské pohádky« (1893). Z jeho polopovídkových knih, věnovaných slovanské vzájemnosti, jmenujeme na př. »Črty kozácké« (1885), »Črty litevské« (1886), »Ukrajinské du-

my (1888), »Slovanské návštěvy« (1889), »Slovanské črty« (1889), »Črty varšavské« (1890), »Jasen a stínem« (1890 a 1894),

Pavel Albiert (1861—1902, vl. Jan. Mucek) vydal v 80. letech pravou spoustu plytkých lehce nahozených, vtipně a poutavě psaných povídek, črt, anekdot, besídek, čerpaných z vojenského ovzduší, z pruského obsazení a z konce galantního i galantního XVIII. věku, od počátku 90. let líčil zvláštní zkušenosti život amerických Čechů, mezi nimiž předčasně zemřel. **Rudolf Jaroslav Kronbauer** (1864—1915) zastupoval vedle S. B. Hellera nejpříjemnější typ povídkáře žurnalisty. S neklamným smyslem pro sensaci dovedl vyslíditi ve velkoměstském víření nejnapínavější látku, vyzískati z ní hrubé, ale působivé účiny; při zpracování konvenčním beze slohu, bez psychologie, beze vkusu nešetřil kalnou sentimentalitou, aby si na konec nasadil masku lidumilné tendence, společenského soucitu. Největšího úspěchu v průměrných vrstvách čtenářských dosáhl křiklavými povídkami z blázince, nalezince a porodnice »Z posledních stanic« (1890), průhledným románovým zastřením sensačních středoevropských katastrof peněžních »Řina« (1902) a svazky genových povídek groteskního rázu »Z pražských katakomb« (1903), »Ze života naší bohémy« (1904) a »Snoubenci umělecké lóže« (1911). Na sklonku života vydal řadu memoarových feuilletonů. **Karel Švanda ze Semčic** (* 1867) ve »Fantastických povídkách« (1892) a »Bizarrních povídkách« (1896), pohrávajících spiritismem, okultismem a magií, se smělou bravurou, leč s malou hloubkou vyvrcholil napínavost české novelistiky konvenční. **Emil Tréval** (* 1859, vl. Václav Walter), jenž se pokusil též v dramate, specialisoval se ve většině svých povídkových knih na chmurná témata duševních poruch, rozkladu vědomí, halucinací, utkvělých představ, podvědomých stavů psychických, mravních chorob. Látkový zájem, zvyšovaný lékařským povoláním auktorovým, jest silnější, než umělecká schopnost tvůrčí, a tak v knihách »Zápasy« (1895), »Těžké chvíle« (1902), »Maia« (1902), »Silnější než milování« (1904), »Duši za duši« (1918), »Pomsta svatých« (1920), »Zahučaly lesy« (1920), »Průboj« (1920), »Kdo za pravdu hoří« (1920), »Sila lži« (1921), vedle stran prozrazujících bystrý zor psychologický, jest i mnoho povídkové konvence. Dvě knihy »Za onoho času« (1899) a »Antiky« (1907) pokoušejí se o objektivní epiku, obrácenou do daleké dávnověkosti. Některé ze svých prací píše Tréval se svou chotí a podepisuje je pak Tréval-Viola. (Sebr. spisy od r. 1920.) Lékařským zájmem, obracejícím se ze zevnějška do nitra, podobá se k Trévalovi koničký lékař **Ferdinand Karafiát** (* 1870), v jehož knihách o trpících a léčících lidech silně zní struna soucitu a mravní odpovědnosti.

Na samém pomezí uměleckého tvoření octli se v nejlepších svých pracích čtyři vrstevníci, Karel Rožek, K. Dewetter, Jan Havlasa a Jindra Imlauf; psychologický pohled, malba prostředí, náladový odstín jejich několika knih ukazují, že vývoj českého umění slovesného v 20. věku neminul jich beze vlivu. Pilný redaktor a literární organisátor *Karel Rožek* (1876—1913), od úpadkové lyriky, psané s pseudonymem K. Egor, a od rozvrácených dramát dospěl k genrovým obrázkům realistickým. Zprvu pronikal v nich sklon ke zjevným patologie společenské i duševní (na př. »Propastní duše« (1904) a »Deset povídek o manželství« (1908) později se mu zalíbilo v lidové prosté kresbě života venkovského ušlechtilé tendence výchovné, na př. »Rozsévačie« (1910) a »Ze vsí a samoty« (1911); široká povíдавost ruší zpravidla výpravný obrys Rožkových prós. Také *Karel Dewetter* (* 1882) prošel pokusy veršovými a scénickými a ztroskotal v obou. V jeho románcích, mezi nimiž zevním úspěchem chlubí se »Náš pradědeček« (1914), »Hřích Jany Grimové« (1917) a »Granátník císařův« (1917) nejlépe se podařily starodávné interieury, plné vládného kouzla starosvětského, oživené tklivými figurinami, ale vypracované dosti titěrně. Plodností i šíří a rozmanitostí látkovou předčí nad své druhy *Jan Havlasa* (* 1883, vl. Jan Klecanda mladší), jenž dovedl v pestrém eklekticismu sloučiti rysy starší konvenční literatury s některými zevními znaky moderní pestré prósy. Našed na Tatrách, Valašsku, v Itálii a později na Oceáně, v Americe, v Japonsku, na březích Indického oceánu a v Polynesii, dějiště, situace, lidové charaktery a společenské vztahy, českou novelistikou potud nevyčerpané, improvizuje o nich dějově poutavě a scénický pestré příběhy, laděné často do výstřední hrůzy, divoké fantastičnosti a řešící nejednu osudovou záhadu. S marnotratnou mnohoslovností a leckde v křiklavých barvách dává jim krajinářské orámcování namnoze náladově propracované, někdy pokouší se o psychologický výklad bizarrních svých dějů, jindy pohrává si moderními otázkami společenskými a politickými. V posledních jeho pracích, jmenovitě japonských, tahitských a singaporských námětů podal českou obdobu exotické literatury novodobé, na př. J. V. Jensea a Lafcadio Hearna, ale ztrivialisoval jejich podněty. Nadprodukce jeho svádí jej k mělkosti a povrchnosti, která ubíjí i jeho pružnou vervu pozorovací a živý temperament vypravovatelský. Z jeho knih cennější jsou jednak mladší povídky inspirované Tatrami, Bezkydy a jejich horaly: »Mezi životem a smrtí« (1902), »Horské stíny« (1902), »Tatranské povídky« (1902), »Pod skalnatými štíty« (1904), jednak pozdější obrazy širého světa »V kraji věčného jara« (1912), »Stopy, jež nikam nevedou« (1914), »Světla dalekých přístavů« (1915), »Dům v džungli« (1916), »Děti nekliu« (1916), »Půlnoční vítr« (1916), »Šílené lásky«

(1917), a »Okna do mlhy« (1918), »Krajiny v oblacích« (1920), Novoměstský mrzáček ubohého těla a velké duševní síly *Jindra Imlauf* (1880—1921) zobrazoval ve svých krutě pravdivých, avšak poněkud bezbarvých knihách pros objemu až románového na př. »Churavec« (1918), a »Samojed« (1918) svůj životní typus, člověka nemocného těla a zjitřeného citu, jenž jest stále hotov se obětovati a na konec hyne, nenašed osvobozujícího poměru k životu.

Z ostatních konvenčních novelistů zaslouhují zmínky *Antonín H. Sokol* (1847—1889), *Josef Miroslav Hovorka* (1848—1914), *Václav Beneš Šumavský* (* 1850), *Josef Havlík* (1850—1912), *Čeněk Kalandra* (* 1850), *Jan Klecanda st.* (1855—1920), *Emanuel Zítek* (* 1856), *Josef Ladislav Hrdina* (* 1856), *František Sokol Tůma* (* 1856), *Josef Deográt Konrád* (1859—1921), *Jan Antoš* (1860—1899), *Pavel List* (* 1862, vl. Václav Sváb), *T. E. Tisovský* (* 1863, vl. Tobiáš Eliáš), *Karel Jonáš* (* 1865), *František S. Holeček* (* 1865), *Jan Janča* (* 1866), *J. V. z Finberka* (* 1871, vl. Jan Václav Svoboda), *Jan Osten* (1871—1921, vl. Jan Ohrenstein), *Antonín Nečásek* (* 1871), *Josef Hais Týnecký* (* 1885) a *Quido Maria Vyskočil* (* 1881). Mezi nimi nejplodnější jsou novináři, Jan Klecanda, J. L. Hrdina, F. Sokol Tůma a J. Hais-Týnecký, kteří vydávají již sebrané spisy. Jan Klecanda, dlouholetý žurnalista ve službě severočeských menšin, líčil v románech namnoze rozvleklých a žvavých rád dělnický život a národnostní spory na česko-německém pomezí; J. L. Hrdina, feuilletonista »Národní politiky«, nejčastěji volí náměty z pražských chudých vrstev; F. Sokol-Tůma, vydavatel »Ostravana«, vypráví v románech i dramatech o hornících, huňarích a továrních dělnících uhelné pánve ostravské v »Černém království«, jak sluje jeho nejvýznamnější sociální trilogie románová a o horalech valašských se zvláštním zřetelem k bojům jazykovým mezi Čechy, Poláky a Němci; J. Hais Týnecký zobrazuje často do široka a s křiklavými efekty společenskou spodinu i výbojně vyšinulce pražského předměstí s jeho vířením kalné rozkoše a porušeného svědomí, pokračuje tak v dráze Štechové; Q. M. Vyskočil umohl zženštilý svůj talent, osvědčivši se v obrazech hornického života na Příbramsku, nasládlou manýrou symbolicky pohádkovou, čpící lacinými voňavkami dámské milostnosti. Genrové obrázky z kanceláří a pisáren humoristicky zbarvené, jež do české literatury uvedl I. Herrmann, a jimiž zahájil svou novelistickou dráhu V. Hladík, píší z uvedených povídkářů zvláště Josef Havlík, Jan Antoš, Pavel List, Jan Osten. Někteří z jmenovaných novelistů pokusili se i o drama, tak E. Zítek, F. Sokol-Tůma, J. Antoš, K. Jonáš a A. Nečásek.

Ze spisovatelek, sem náležících, vyznačují se *Berta Mühlsteinová* (1847—1887) a *Anna Řeháková* (* 1850) silným sklonem sentimentálním. B. Mühlsteinová, povaha podsta-

tou lyrická, — vydalať i sbírku precitlivělých veršů —, zobrazovala se vždy znovu v ženských trpících a roztoužených postavách svých jednotvárných novel, jež vyšly s názvy »Na březích Nežárky« (1882), »Nové povídky« (1883), »Povídky, novely a arabesky« (1884) a »Vlasti a tobě« (1886). Anna Řeháková, překladatelka německé ženské novelistiky, rámuje své konvenční příběhy nádechu sentimentálního a leckdy příchuti pedagogické do cestopisného a národopisného líčení, jež jest ozvukem dalekých jejich cest, také causeristicky zpracovaných; nejkarakterističtější z jejich knih jsou povídky »Žena a život« (1898), kde případně jest vystižen starší typ české emancipované ženy. Malým genrovým obrázkům, jaké v začátcích svých psaly T. Nováková a B. Viková-Kunětická, zůstala věrna *Teréza Svatová* (* 1858). Moderní nátěr konvenční povídky ženské a zženštilé daly spisovatelky Felix Tevér a Olga Fastrová; v nejmladší pak generace Maryša Šárecká a Anna Ziegloserová. *Felix Tevér* (* 1855, vl. Anna Lauermanová) obestřela své povídky, vyprávěné lehkým konverzačním způsobem, vesměs oparem lichotivé elegance, vlastní i jejím hříčkám dramatickým. Ta se často z dekoračního prostředí mění v životní zákon, ovládající osudy roztoužených a unavených mladých žen, roztržštěných a zdumčivých umělců, sentimentálních světáků; stará Praha, vyličená s lyrickou důvěrností, dává zpravidla rámec Tevérovým povídkám, nejšťastnějším v drobnomalbě interieurové. Práce své, houstnoucí často i v útvar románové kroniky, shrnula do svazků: »Povídky« (1894), »Její mladší bratr« (1900), »V soumraku« (1902), »Pan básník« (1910), »Duše nezakotvené« (1910), »Na dvojí struně« (1912), »Bílá a rudá« (1918), »U božího oka« (1919) a »Děti« (1921): vzpomínkový prvek, jež tu silně proniká, působí mocně. Novinářská zpravodajka o kroji a společenském mravu a hlasatelka ženské svéprávnosti, *Olga Fastrová* (* 1876) zpodobila v románech »Fata morgana« (1908), »Pro dobré jméno« (1910), »Zdenino štěstí« (1918) a »Okovy« (1919) na ostře vypointovaných postavách ženin zápas o štěstí a samostatnost, o mravní nezávislost; zprvu jako ohlas dívčích dojmů venkovské město podrobně prostudované, pak umělecká Praha, dějiště jejího zralého života, bývá nejlepší dekorací jejího živého, leč mělkého vypravování, v němž statečná struna výchovná vždy proniká. Citlivůstkářství a smyslnost, snaha o parafumovanou eleganci a pohrávání s mravním libertinstvím, zdobné náladkářství a pěstěný smysl dekorační pojí se v neústrojnou jednotu v hojných povídkách a románových studiích nejmladších, konvenčních spisovatelek, z nichž nývá a bezbarvá *Maryša B. Šárecká* (vl. Marie Bosácková, provd. Radoňová * 1890) jde ve stopách R. Jesenské, kdežto dráždivá a povrchní *Anna Ziegloserová* (* 1883) stojí

nejblíže mravnímu bohémství Heleny Malířové. Nejnížší stupeň zábavného vypravování ženského ukazují kroniky vzestupující banality pražské a předměstské, jež *Marie Popelka Bilianová* (* 1862) vydává od r. 1917 cyklicky s názvem »D o p a n s k é h o s t a v u«.

Katolická beletrie tendenční, která shromažďovala se ve sbírkách »Hlasy katolického spolku tiskového« (od r. 1870), »Zábavy večerní« (od r. 1880) a »Ludmila« (od r. 1898), opouštěla vždy více směr Pravdův, v němž primitivní realismus byl v rovnováze s mravoučnou tendencí a sesilovala stále rysy konfesijní polemiky, útočného církevnictví, nesnášenlivého dogmatismu, charakterisující lidové práce Kosmákovy. Tyto znaky poznali jsme částečně již v starší době na Josefu Ehrenbergerovi a Vojtěchu Pakostovi; vyvrcholení jejich v nejkřiklavějších barvách a ve způsobě opravdu protiliterární obsahují spisy vikaristy *Petra Kopala* (1834—1917, psal jako novinář i s pseudonymem Petr Kopřiva), biskupa *Edvarda Brynycha* (1846—1902) a učitelů *Václava Špačka* (* 1856) a *Josefa M. Kadlčáka* (* 1856); z nich proniká u P. Kopala hrubý tón žurnalistický, u E. Brynycha vášeň kazatelská.

Spíše zábavně lidový než polemický účel sledují ve svých povídkách faráři *František Jiří Košťál* (1857—1909) a *Alois Dostál* (* 1858). *Bohumil Brodský* (* 1862, vl. Bohumil Zahradník) pokouší se zceliti rozpor mezi nábožensko mravní tendencí skutečností malbou společenskou záměrů literárních; leč jeho nadprodukce — jeho sebrané spisy vystřídaly od r. 1903 již tři soubory — tone v konvenci. Vedle hojných povídek — ze souborů jejich nejobsáhlejší jest mnohosvazková serie »Z vesnic a samot« — napsal B. Brodský řadu široce založených románů, kde od cituplného podání ženských osudů dospěl přes složité rodinné historie až k malbě zápasů společenských; z románů těch uvádíme: »Obětovaná« (1898), »Odumřelá ratolest« (1899), »Pozdní květ« (1901) »Václav Lamač« (1903), »Na sopečné půdě« (1906), »Libuše Trnavská« (1906). Jsou to díla poctivého znalce současného života, lidumilného melioristy, ale mělkého psychologa, spokojícího se řešením konvenčním.

Literární obrození kněžské beletrie české t. zv. »katolickou modernou«, přineslo i novelistice kalolicky uvědomělé blahodárné podněty. S opravdovým procítěním a s případným vystižením skutečnosti vyličili mladší spisovatelé složité vztahy novodobého katolického kněze k obci věřících i k společnosti vůbec. Povídky ty prodšeny jsou námnoze duchem reformního katolictví, jehož mistrem v románě byl Vlach A. Fogazzaro (1842—1911), též u nás hojně překládaný. Ale rozsáhlé vypravovatelské dílo faráře *Jindřicha Š. Bára* (* 1869) nevyčerpává se touto oblastí látkovou, je-

již důkladnou znalost a sociální proniknutí dokázal knihami »Cestou křížovou« (1900), »Farská panička« (1906), »Farské historky« (1908), »K Bohu« (1914); tu po Fr. Pravdovi poprvé nakresleny nové a pravdivé typy českých kněží. J. Š. Baar, rodák z chodské Klenčí, vrací se rád k Domažlicku a k jeho lidu, jež se zdarem užíváje nářečí v typických postavách reliefně zpodobuje, hledě vždy k vystižení vztahů hospodářských i tradičního svérázu; venkované, uskutečňující království boží na zemi zajímají jej nejvíce. Tím se jeho románově založené skladby »Pro kravičku« (1905), »Jan Cimbura« (1908) a »Poslední z rodu Sedmerova« (1908) a »Hanče« (1917; blíží Holečkovým »Našim«, ovšem mají odlišnou tendenci. (O Baarovi viz studii D. Stříbrného v Čas. mod. fil. 1912 a P. Valenty v »Meditacích« 1911 s pečlivým knihopisem).

I čeští židé, které již v 40. letech volal S. Kapper ke stolu české kultury slovesné, vypracovali si tendenční povídku konfesijní příchuti. Příležitostně jejich vyprávěče soustředil od r. 1881 »Kalendář českožidovský«, redigovaný průkopníkem myšlenky českožidovské *Karlem Fischerem* (1840—1909); práce jejich trpěly povrchní tendencí a mdlým schematisováním. Teprve *Vojtěch Rakous* (* 1862. vl. Vojtěch Österreicher), spisovatel jádrné knihy povídek »Vojkovičtí a přesporní« (1911) vnesl životný realism, mužný humor a břitkou charakteristiku do obrázků ze života židů na českém venkově. (Viz studii Jos. Kodíčka v »Přehledu« 1911.)

Česká feuilletonistika, causerie a memoary v období Sv. Čecha.

Na vysokém stupni, na který Jan Neruda uvedl český feuilleton, zůstal tento prchavý a rozmarný útvar literární krátkou dobu; v sedmdesátých letech, kdy Neruda-feuilletonista byl na vrcholu tvořivosti, psal vedle něho s nemenším uměním, ale se skrovnějším rozhledem životním i V. Hálek své feuilletony, z nichž jmenovitě vynikaly epístoly k mládeži, obrázky z přírody a causerie cestopisné; tehdy i mladý Sv. Čech šťastně mísil v hravém, rozlarmném, lehounkém feuilletonistickém rámcí jemnou politickou satiru i náměty povídkové, prósu vzpomínkovou i úvahy časové, dojmy z cest a nápady z četby; tehdy napsal i S. B. Heller pod čáru zdařilé úvahy. V osmdesátých letech přihlašuje se k feuilletonismu dvojí protilehlý tábor kulturní. Z konservativců vyrůstá na Moravě v kněžském »kukátkáři«. V. Kosmákoví opravdový lidový feuilletonista mocné lidové účinnosti, vedle něhož český klerikální besídkář P. Kopal uráží nízkostí úrovně a hrubostí tónu. Umělečtí pokrokovci ze světoobčanského

»Lumíra« měli dva dědici Nerudovy: něžný a citlivý psatel lehké arabesky František Herites byl lidumilný a často i prostonárodní ctitel rodné půdy, jejíž lidské typy zobrazoval rád v polopovídkových genrech s tendencí národně výchovnou; oslnivý a překypující virtuos posměšné i kárné causerie Jan Lier tíhl vždy určitěji k výchově uměleckého vkusu a zakotvil proto ve feuilletoně výtvárně a divadelně kritickém, kde nemusil nic slévovati se své pohrdavé převahy estetické, západnické, protiobčanské. *)

Znamená-li Lier, píšíci do listu konservativního, opravdový pokrok nejen formou, ale názory, nelze toho říci o nástupcích Nerudových v »Národních listech«, o *Vilému Rybovi* (1849—1905) a *Josefu Kuffnerovi* (* 1855). Josef Kuffner (psal pod šiframi δ neb β), jehož feuilletony sebrány jsou posud do knih »Chvilé a otázky« (1904), »Zdání a podoby« (1899), »Scéna za scénou« (1900), »Slovanské svity« (1903) a »Časy letí« (1905) vůbec nemá, ba ani nechce míti zpravidla vlastního mínění o kterékoliv z přetřásaných otázek. Ztotožňuje se s průměrným názorem obecnstva a v tom pomáhá často šířiti běžné názory jak v otázkách divadelních, tak ve všeobecných kulturních záležitostech i konečně ve věcech slovanských, jimiž se rád a s propagační vřelostí zabývá. Jeho způsob psaní trpí kromě toho dvojí manýrou; jednak Kuffner až do omrzení převrací věci s prava na levo, z rubu na líc, jednak opakuje stále své aforistické otázky, odpovědi, gnomy atd.; soustavou svěhlových omylů jsou Kuffnerovy pozdní lživědecké rozpravy starožitnické a filologické. Vedle Kuffnera psával do »Národních listů«, v nichž feuilleton byl soustavněji pěstován než v jiných pražských denících. Bohdan Kaminský své vynucené vtipné a mnohoslovné besedy, Václav Hladík své světácky zbarvené a kosmopolitickými cetkami kulturními ověšené epištoly z Francie a Anglie, Karel Mašek (Fa Presto) své umělecky hravé a rozmarné causerie. Lidové vrstvy malého vkusu a úzkého obzoru nalézaly zálibu v J. L. Hrdinových nedělních feuilletonech v »Národní politice«; na Moravě psával pod čáru nejlépe J. Merhaut v »Moravské orlici«, jmenovitě o záležitostech kulturních, když byl již Fr. J. Kubíček založil místní causerii brněnskou. Obrat do feuilletonistiky přineslo teprve polemické pokolení realistické.

Se zvláštní oblibou pěstován byl feuilleton *cestopisný*, jenž v českém písemnictví má dávnou tradici, neboť může se dovolávati až českých cestovatelů XV.—XVII. věku, kteří zaznamenali svoje zkušenosti z putování do Svaté země a

*) O feuilletonistické činnosti většiny z uvedených autorů promluveno svrchu při ostatních jejich pracích.

končin sousedních. V novočeském období zahajují literaturu cestopisnou dva záznamy pobytů v Itálii. Kdežto však M. Z. d. Polák (1820—1822) zabývá se více pozorováním života soudobného a krás přírodních, Jan Kollár (1843) obrací se spíše do minulosti a k paniátkám kulturním; dvojí ten způsob pozorovací střídá se stále v cestopisech českých. Tvůrcem moderního českého feuilletonu cestopisného jest Jan Neruda, »Obrazy z ciziny« (1872) a »Menšími cestami« (1875), o jejichž významu výše promluveno. Od Nerudovy doby všickni naši přední feuilletonisté vydali causerie též o svých cestách, tak zvláště V Hálek, S. v. Čech, Josef V. Sládek, vesměs krajinářští básníci a slovanští i svobodomyšlní nadšenci také na cestách. Dráhu feuilletonu umělecko krajinného šťastně zahájili Ot. Hostinský a Jar. Goll v sedmdesátých letech v »Lumíře«, onen listy z Itálie (1877 a 1878), tento články o Holandsku (1874). Několikrát byly zachyceny také dojmy z cest po Řecku, které podnikli klasičtí filologové J. V. Prášek (1890), Methoděj Molčík (1898), Josef Král (1905) a Ladislav Brtnický (1909), historicko-starožitécký účel studijní proniká v těchto cestopisných obrázcích.

U řady spisovatelů stal se cestopisný feuilleton literární specialitou. Oba čeští cestovatelé a objevitelé světové pověsti, Čeněk Paclt (1813—1886) a Emil Holub (1847—1902), nevydali sice sami cestopisných svých děl v mateřštině, ale přece byli českým spisovatelům podnětem, aby všímali si zeměpisných a národopisných zvláštností. Také překlady některých klasických děl cestopisných, na př. Cookových, Darwinových, Nansenových, Nordenskjöldových, Stanleyových, Sven Hedinových, přispěly k zvýšení úrovně cestopisné causerie české. I spojuje česká literatura cestopisná snahu vzdělávací a poučovaci naukově s lehkým feuilletonistickým způsobem vypravování, zájem zeměpisný a národopisný s tendencí baviti čtenáře, někdy i humoristicky; teprve později proniká ve feuilletonech cestopisných také zřetel umělecko výtvarný, kulturně psychologický. Po stopách Nerudových šel Josef Wünsch (1842—1907) vedle feuilletonistických obrázků ve 3 knihách psaných česky, (»Po souši a po moři« 1880, »Z blízka i z dále« 1887 a »Mimo chodem« 1887) vytěžil ze svých cest celou Evropou, přední Asií a severní Afrikou i řadu německých statí vědeckých. Pavel Durdík (1848—1903) zachytil v živých barvách a se šťavnatým humorem exotické své zkušenosti na malajských ostrovech (»Pět let na Sumatře« (1893). Neobyčejně barvitě vypravoval rozmarné dramatik Josef Štolba (v. v.) o svých zkušenostech v Americe (»Klepy z cest« 1873 a »Za oceánem« 1874—1876 a »Americké povídky« (1883) o pouti své skandinávské (»Na skandinávském severu« 1884 a »Za polárním kruhem« 1890), o cestách v Holandsku (»Na

půdě moři urvané« 1896) i o dojmech z Balkánu »Ze slunných koutů Evropy« (1918). Objemem svých cest kolem světa, stejnoměrným zájmem o jevy přírodní a národopisné, malebností líčení, přístupností slohu, vtipnou rozmanitostí zvláště populárními se stali *Josef Kořen-ský* (* 1847), a *E. St. Vráz* (* 1860); kromě menších děl určených většinou mládeži, vydal onen »Cestu kolem světa« (1896—1897), tento »Z cest E. St. Vráze« a »Cesty světem« (1900—1903). Největší řadu cestopisných feuilletonů napsal pražský profesor a první ceremonář republiky *Jiří Guth* (* 1861), jenž uveřejnil některé své práce s pseudonymem Gaston Humbert. Cestopisných jeho knih jest více než ke dvaceti svazkům, mezi nimi i trojdílný soubor »C a u serie z cest« (1891—1895). Vedou čtenáře křížem celou Evropou od Skandinávie ke Gibraltaru, od Irska do Hel-lady a dotýkají se nejen severní Afriky, ale i Ame-riky, nejdou však nad prchavé dojmy kvapícího turisty, který nemá času pro delší pobyt a chuti pro hlubší pozoro-vání; také nepřetržité vtipkování a příliš úsilné pro-jevování duchaplnosti unavuje čtenáře odškodňovaného lehkou vervou vypravovatelskou pozorovatele znalého spo-lečnosti i kultury. Jiří Guth uveřejnil i četné překlady z francouzštiny a věnoval se posléze jako »český Knigge« vý-chové společenského mravu, taktu a vkusu; i tyto knihy, z nichž hlavní jest »Společenský katechismus« (1914) jsou psány lehkým a vkusným perem feuilletoni-stovým. S pseudonymem Stanislav Jarkovský vy-dal několik svazků genrových obrázků novelistických, na-mnoze čerpaných z rodinných pamětí a ze života profes-orstva a žactva středoškolského i vlastních vzpomínek na poměry v zachovalém měšťanstvu českého severový-chodu. Cestopisné feuilletony vydali též *Otakar Feistmantel* (1848—1891), *Otto Pinkas* (1849—1890), *Quido Mansvet*, vl. František *Klement* (* 1851), zeměpisec *Emanuel Falt* (* 1854), *Eugen Miroslav Rutte* (1855—1903), malíř a hudebník *Ludvík Kuba* (* 1863), ze spisovatelek *Anna Řeháková*, *Teréza No-váková* a *Božena Víková-Kunětická*. Četné z těchto cestopis-ně feuilletonistických knih vyšly ve sbírce »Z našich a cizích vlastí« (od r. 1882).

Do této souvislosti náleží i velké dílo vlastivědné, na-psané většinou slohem cestopisné causerie, *Ottovy »Če-chy«* (1883—1908), vyšedší redakcí Fr. Ad. Šuberta, F. A. Borovského a Al. Jiráska v XV objemných svazcích. Vlnný proud zábavného feuilletonu bývá přerušován dějepisnými a místopisnými poznámkami, k lyricky vzdutému líčení krajinářskému pojí se mnoho pasáží národopisných; někdy i básně jsou vkládány do textu. Sepsání účastnila se řada beletristů z generace 80. let, a nejednou přezradil mnoho o vztazích ke kraji, odkudž buď vyšel, nebo kde zakotvila jeho činnost literární.

Mezi Nerudovými feuilletony některé mají ráz kulturně historický, shromažďující kolem určitého tématu mozaikovým způsobem drobtý mravoličné, jednotlivosti kulturní, výpisky z různých dokumentárních pramenů a pokoušejíce se touto cestou psychologicky proniknouti k duchu různých dob a k povaze rozmanitých národů; po této cestě šli vyzbrojeni vědomostmi odbornými v některých svých pracích Zikmund Winter, Čeněk Zibrt a *František Vladimír Vykoukal* (* 1857), jehož snůšky mají význam národopisný a zvykoslovný.

Feuilleton *přírodopisný* spokojoval se namnoze s popularisační poznatků přírodních věd a častěji než k čtenářstvu literárnímu obracel se k vrstvám lidovým a k mládeži, jen někteří spisovatelé pokoušeli se dáti svým obrázkům z přírody náladový nádech, barvitější dikci, osobitější sloh. Z nich zvláště zasluhují zmínky: auctor svěžích zoologických obrázků pro děti, *Karel Starý* (1831—1898); populární tlumočnick poznatků zeměpisných a hvězdářských, profesor matematiky na pražské universitě *František Josef Studnička* (1836—1903); neobyčejně plodný feuilletonista *Bohumil Bauše* (* 1845) a jemně stilisující vyprávěč *Jiří Janda* (* 1865). Umělcem ze skupiny té jest bývalý profesor medicínské fakulty české university a proslulý odborník lékařský *Josef Thomayer* (* 23. března 1853 v Trhanově), jenž v krásné literatuře vystupuje pod anagramem R. E. J a m o t. Jako žák Nerudův a pozorovatel velmi samostatný počal své drobné obrázky z volné přírody, z českého venkova, vtipné a rázovité charakteristiky lidových typů, mžikové fotografie z lesa a polí v 70. letech otiskovati v »Lumíru«, do jehož družiny i osobními vztahy náležel; shrnul je pak v knize »Příroda a lidé« (1881) a doplnil svazky »Vedle cesty« (1895) a »Žloutne listí« (1905). Knihami těmi vane svěží lesní vzduch, vůně hlíny a intimní láska k přírodě, neobyčejně jemně pozorované; též slohově stojí vysoko. R. 1919 počal J. Thomayer vydávati »Sebrané spisy z oboru lehčí prósy«, které kromě drobností lékařských a zajímavých příspěvků z literární diagnostiky (posud vyd. VII sv.) obsahují také vzpomínky »Z pouti životní« a »Dojmy pöcestné« Causerie lékařská a zdravotnická, kterou založil u nás Filip Stanislav Kodým (v výše), pěstována byla lékaři *Vladimírem Preiningrem* (1865—1901) a *Duchoslavem Panýrkem* (* 1867).

Skrovné zastoupena jest u nás literatura *memoárová*, která u jiných národů počítá mezi své pěstitele nejen spisovatele a učence, ale i státníky, vojevůdce, šlechtice, vznešené ženy a tak poskytuje přímé pohledy do celého kulturního a veřejného života, hromadíc zároveň pro dějepisce neocenitelný materiál. Memoary bývají pravidelně řazeny do těsné souvislosti feuilletonistiky, a to prá-

vem; neboť i nejlepší vypravovatelé podávají své vzpomínky nikoliv podle soustavného spřádání aneb v pragmatickém sledu historickém, nýbrž podle nahodilé hry vnějších popudů a duševních vznětů, vyvolávajících zlomkový obraz minulosti a tak tékají často od děje k ději, od jednotlivosti k jednotlivosti, zcela podle způsobu feuilletonistů. Chudoba memoarového písemnictví českého má několik příčin. Hlavní jest ta, že literatura česká nemá vůbec aristokratických tradic společenských, z nichž na evropském západě memoary vyrůstají; že dlouho nebylo vůbec osobám, vyjadřujícím se česky, práno účastniti se politického života většího slohu, a že tudíž memoarům chyběl význačnější obsah; konečně i, že spisovatelé vědomě potlačovali svou osobnost, tuto vlastní soustřeďující nositelku děl vzpomínkových, v zájmu celkového prospěchu národního.

První obrozenské paměti rázu vskutku literárního pocházejí od Jana Kollára, souměrně rozdělené a stilisticky propracované; naproti tomu autobiografické i memoarové záznamy Frant. Palackého jsou spíše sbírkami materiálu. Počátky politického života českého ve spojení se současnou kronikou literární širokým memoarovým způsobem zaznamenali nám dva protichůdci: frazovitý svobodomyšlník básník Josef V. Frič v nespolehlivých, leč barvitých »Pamětech« (1885—1889) a suchopárny konservativce historik Václav Vladivoj Tomek v přesných, avšak nezáživných »Pamětech mého života« (1905 a 1906); v lecčems doplňuje je plytký a chvastavý Jakub Malý »Vzpomínkami starého vlastence« (1872) a »Naším znovuzrozením« (1880—1884). Umělecky zpracovala své memoary po J. Kollárovi teprve zase Karolina Světlá: v »Upomínkách« křísí starou Prahu z první polovice XIX. věku, v doplňující je knize »Z literárního soukromí« literární prostředí svých slovesných začátků. Z jejích současníků dali Alois Vojtěch Šmilovský a Václav Vlček mladistvým svým vzpomínkám, nesoucím se k venkovu, rámeček, dopola povídkový; to učinil ve zvýšené míře i Svatopluk Čech, jehož mnohé práce výpravné užívají materiálu vzpomínkového. Jeho přítel Servác Heller oživil ve vřele a názorně psaných črtách »Z minulé doby našeho života« (1916, 1918 a 1921) politický i literární svět své mladosti, tak důležité kulturně. Alois Jirásek připsal vzpomínkové dílo »Z mých pamětí« přímo na kroniku svého rodného kraje »U nás« a provedl nejlépe oddíly o hronovském domově, o jeho lidu a tradicích, jakož i části jednající o válce z r. 1866; memoary školské, učitelské, literární v I. a II. díle spisu jsou kouskovitě a nesoustředěné. Podobnou životností vyznačují se Thomayerovy vzpomínky »Z pouťi životní«, zvláště teplé v líčení západočeského domova a lékařských studií. Eliška Krásnohorská kreslí v knize »Z

mého mládí« dobu svého dětství a svých literárních začátků uprostřed teplé malby staropražské, která tvoří hlavní kouzlo také v obou memoárových knížkách Pavly Moudré. Nade všechny tyto memoary vynikají plastikou podání a prudkostí charakteristiky knižně posud neshrnuté cykly paměti Josefa Holečka, kde v typických rysech zpodobil své jihočeské studie a pražské i jihoslovanské počátky spisovatelské a novinářské. Půvabnou primitivností působí Pravdovy a Kosmákovy vzpomínky idyllicky laděné.

Jestliže všichni tito jmenovaní auktoři snažili se paměti své zaokrouhliti, jejich látku historicky a umělecky ovládnouti, snášíjí ostatní spisovatelé memoarů libovolně, úryvkovitě, kronikářsky materiál vzpomínkový. Nejvýše z nich stojí »Život starého kantora« (1899) od Jana E. Kosiny, jenž líčí se starodávnou obšírností a náladovou živostí svět venkovský a školský; ten zpodobují též »Paměti starého učitele vlastence« (1902) od Antonína Konstantina Vitáka (1835—1906) a svěží »Obrázky ze staré školy« (1919) od Františka Weniga. Rázu většinou literárního jest Ladislava Quisa »Kniha vzpomínek« (1902), Edvarda Jelínka »Vzpomínky« (1904) a Františka Heritesa »Vodňanské vzpomínky« (1904). V poslední době vycházejí hojněji memoary politické, líčící hlavně státoprávní zápas v 60. a 70. letech; »Paměti« (1921) Karla Mattuše, »Deník« (1908 a 1918) Edvarda Grégra, »Vzpomínky« Josefa Baráka a »Ze zašlých dob« Josefa R. Vilímka st.: období poněkud mladší osvětlují hojné vzpomínkové spisy Karla Adámka, Holečkův spis o Juliu Grégrovi a tři díly Kaizlovy »Z mého života« (1908, 1911 a 1914).

Ze souborných publikací memoirových obsahují hojně literární látky »Vzpomínky na paměť 30 leté činnosti Umělecké besedy« (1893), »Černá hodinka« (1892 a 1893), kterou z paměti svých členů sestavil literární spolek »Máj« a »Almanach Národních listů« (1911).

3. Doba kritického a sociálního realismu a reakce proti němu.

Povaha doby.

Již na sklonku osmdesátých let v ostrém odporu proti novoromantice kosmopolitické skupiny Jar. Vrchlického a v samostatném poměru ke škole národní ohlašoval se nový směr, literární realism. Silné vlivy zahraniční působily na jeho vznik u nás: přírodovědecké poznání pozitivistické dalo mu základ naukový, novodobé směry sociální a etické poskytly mu přízvuk mravní, literatury ruské a francouzské se svými školami realistickými a naturalistickými vy-